

**Opinion og rettssikkerhet:
Den alminnelige rettsoppfatning i avgjørelser etter
straffegjennomføringsloven.**

Kandidatnummer: 107
Veileder: Hedda Giertsen
Leveringsfrist: 10. 04. 07

v-0|7

Til sammen 36 023 ord

28.03.2007

Innholdsfortegnelse

KANDIDATNUMMER:	I
------------------------	----------

TIL SAMMEN 35 994 ORD	I
------------------------------	----------

INNHALDSFORTEGNELSE	I
----------------------------	----------

<u>1</u> <u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
--------------------------------------	-----------------

1.1 Bakgrunn for temavalget	1
---------------------------------------	----------

1.2 Tema og formål	2
------------------------------	----------

1.3. Avgrensning av oppgaven	4
---------------------------------------	----------

1.3 Begrepsavklaring	5
--------------------------------	----------

1.4 Rettskilder og metoder	6
--------------------------------------	----------

1.4.1 Relevante rettskildefaktorer	6
---------------------------------------	---

1.4.2 Samfunnsfaglig metode	7
--------------------------------	---

1.4.3 Nødvendige endringer og innskrenkninger	9
--	---

<u>2</u> <u>DEN ALMINNELIGE RETTSOPPFATNING – ET UTGANGSPUNKT</u>	<u>10</u>
---	------------------

2.1 Alminnelig rettsoppfatning som rettskildefaktor	10
---	-----------

2.2 Alminnelig rettsoppfatning i lovgivning	13
---	-----------

2.3 Kritikk og nyansering	15
-------------------------------------	-----------

3 DEN ALMINNELIGE RETTSOPPFATNINGS RELEVANS OG ANVENDELSE I
AVGJØRELSER ETTER STRAFFEGJENNOMFØRINGSLOVEN **16**

3.1 Noen overordnede bemerkninger om relevans **16**

3.2 Formålsbestemmelsen **17**

3.3 Alminnelig rettsoppfatning - synlighet i de konkrete bestemmelsene **18**

3.3.1 Overføringer **18**

3.3.2 Soning utenfor institusjon **19**

3.3.3 Permisjoner **19**

3.3.4 Prøveløslatelse **20**

3.4 Oppsummering av relevansspørsmålet **21**

3.5 Den alminnelige rettsoppfatning brukt i praksis **21**

3.5.1 Generelt om begrunnelse **21**

3.5.2 Om gjennomgangen **23**

3.5.3 Noen tall **25**

3.5.4 Overføringer **25**

3.5.5 Vedrørende soning utenfor institusjon **27**

3.5.6 Permisjoner **28**

3.5.7 Prøveløslatelser **28**

3.5.8 Oppsummerende betraktninger **29**

3.6 Hva sier rettsanvenderne? **29**

3.6.1 Generelt om vurdering av søknader **30**

3.6.2 Konkret om den alminnelige rettsoppfatningens plass i vurderingene **32**

4 MOMENTER SOM GJØR DEN ALMINNELIGE RETTSOPPFATNING TIL EN DEL
AV VURDERINGEN **35**

4.1 Lovteksten **35**

4.2 Forarbeidene **36**

4.3	Forvaltningspraksis	37
4.3.1	Den straffbare handling	37
4.3.2	Permisjonstidspunkt	40
4.3.3	Omtale	42
4.3.4	Oppsummering av forvaltningspraksis	42
4.4	Hva sier rettsanvenderne?	43
4.4.1	Lovbruddskategorier	43
4.4.2	Gjentagelse	44
4.4.3	Tidsmomentet	44
4.4.4	Kjennskap til saken	45
4.4.5	Særskilt om prøveløslatelser	49
4.5	Hva sier fangene	51
4.6	Sammenfatning	51
<u>5</u>	<u>HENSYNETS VEKT</u>	<u>52</u>
5.1	Lovtekst og forarbeider	53
5.2	Særskilt om forvaltningspraksis	54
5.2.1	Permisjoner	54
5.2.2	Overføringer	62
5.2.3	Soning utenfor institusjon	66
5.2.4	Oppsummering	68
5.3	Hva sier rettsanvenderne?	71
5.4	Noen sammenfattende bemerkninger og litt om medienes betydning	76
5.4.1	Massemedienes rolle I	78
<u>6</u>	<u>TANKER OM INNHOLDET AV DEN ALMINNELIGE RETTSOPPFATNING</u>	<u>83</u>
6.1	Definisjonsjakt	83

6.2	Forklaringer og beskrivelser	85
6.3	Statisk eller dynamisk innhold	87
6.4	Massemedienes rolle II	91
6.5	Sammenfatning	93
<u>7</u>	<u>VIRKNINGER AV DEN ALMINNELIGE RETTSOPPFATNING</u>	<u>94</u>
7.1	Fangenes opplevelser	95
7.2	Rettsanvendernes opplevelser	98
7.2.1	Fordeler ved bruk av den alminnelige rettsoppfatning	100
7.3	Forholdet til rettssikkerheten	101
7.3.1	Rettighet eller begunstigelse?	102
7.3.2	Forutberegnelighet	103
7.3.3	Likhet	106
7.3.4	Vilkårlighet i avgjørelsene	107
<u>8</u>	<u>AVSLUTNING</u>	<u>109</u>
8.1	Sammenfatning	109
8.2	Videre forskning	111
8.3	Opinion og rettssikkerhet	112
<u>9</u>	<u>LITTERATURLISTE OG REGISTRE</u>	<u>117</u>
9.1	Lovregister	117
9.2	Register over forarbeider	118

9.3 Litteraturliste

119

10 VEDLEGG

A

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for temavalget

Jeg har arbeidet ved fengselsgruppa i Juss-Buss. I den forbindelse har jeg beskjeftiget meg med fangers rettsstilling. Når jeg har bistått fanger i søknads- og klageskriving har jeg fått befatning med ulike vedtak etter straffegjennomføringsloven. I flere av disse vedtakene ble det henvist til den alminnelige rettsoppfatning. For meg fremsto dette begrepet som vanskelig, og særdeles uangripelig. Jeg forsøkte å finne ut av dette, men fant ikke særlig veiledning i lærebøker eller øvrig litteratur på feltet. I mars 2006 ble det avholdt et seminar på Juss-Buss om nettopp dette temaet. Min interesse ble ytterligere forsterket, og resultatet er blitt denne avhandlingen.

Fanger er ofte i en posisjon der de er henvist til å måtte forholde seg til et lukket system, og har begrenset mulighet til å kommunisere med omverdenen. Det, sett i sammenheng med selve frihetsberøvelsen, gjør at rettssikkerhet blir av grunnleggende betydning. Her er vi inne på et paradoks som Nils Kristian Sundby (1976, i Giertsen 1995))belyser på følgende måte: ”misforhold i de alminnelige strafferettsfremstillingene, – for så vidt som rettsspørsmål av betydning *før* dom er falt behandles i største detalj – nesten uansett praktisk viktighet, – mens rettsspørsmål av betydning for domfelte på fullbyrdesstadiet og etterpå nesten ikke omtales.”¹ Dette gjør det etter min mening hensiktsmessig å ha rettssikkerhet som overordnet perspektiv i oppgaven. Fangers rettssikkerhet har vært behandlet tidligere,² men Eskeland vinklet ikke studien mot den alminnelige rettsoppfatningen, noe som trolig henger sammen med at det ikke forelå som et moment i lovgivningen på den tiden.

¹ Sitert i Kriminologi (2004:101)

² Se blant annet Eskeland 1989

1.2 Tema og formål

Temaet som blir analysert i denne oppgaven er den alminnelige rettsoppfatning i avgjørelser etter straffegjennomføringsloven. Det har, etter det jeg kjenner til, ikke vært studier på dette temaet tidligere. Det er skrevet en juridisk oppgave i forhold til varetektsfengsling etter lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22.05.1981 nr. 25 (stprl.) §172, hvor det blant annet gis en analyse av den allmenne rettsfølelse på dette området. Hensynet til den alminnelige rettsoppfatning ble først tatt inn i forskrift til lov om gjennomføring av straff mv. av 18.05.01 nr. 21. Forskning på fangerettens område som skjedde på et tidligere tidspunkt, har derfor ikke beskjeftiget seg direkte med denne problemstillingen.³

Formålet med oppgaven er delt opp i fem underpunkter. Først vil jeg beskrive den alminnelige rettsoppfatnings relevans ut fra lov og forarbeider. Dernest vil jeg beskrive anvendelsen og vekten av dette hensynet i noen avgjørelser etter straffegjennomføringsloven. Det fjerde siktemålet er å studere hva ansatte og fanger legger i innholdet av den alminnelige rettsoppfatning, og til slutt vil jeg se på virkningene av bruken av dette hensynet. Dette vil bli analysert ut fra en referanseramme knyttet til rettssikkerhet.

Uttrykket relevans blir i juridisk litteratur brukt om tillatte rettskildefaktorer når man skal tolke en regels innhold. Alminnelig rettsoppfatning er en av flere rettskildefaktorer som kan tas med i betraktning når innholdet i en regel skal fastsettes. Men relevansen sier ingen ting om innholdet eller vekten av den konkrete rettskildefaktoren. I dagligtalen snakker man om at noe er relevant, ikke bare når det er tillatt å ta det med, men oftere når det er på sin plass å ta det opp.

³ Støkken 2001

Jeg forholder meg til den juridiske forståelsen av ordet relevans. Jeg vil ta utgangspunkt i formålet som fremkommer i lov og forskrift, og de konkretiseringer som finnes i forarbeidene.

Anvendelseshyppigheten vil jeg belyse både gjennom en tolking av rettskildefaktorer og ved kvantitativ kartlegging i to ulike fengsler.

Videre er formålet å klargjøre vekten av den alminnelige rettsoppfatning. Dette temaet skal belyses ved bruk av juridisk og retts sosiologisk metode, ved gjennomgang av forvaltningspraksis og ved intervjuer.

Formålet består også i å kartlegge noen momenter som gir innhold til hensynet, siden den alminnelige rettsoppfatning er en rettslig standard og gir anvisning på en målestokk som ligger utenfor den juridiske metode. Målestokken må fylles ut av andre enn rettsanvenderen. Her er det derfor mest aktuelt å spørre rettsanvenderne og fangene hva de legger i hensynet.

Jeg ønsker også å se på virkninger av den alminnelige rettsoppfatning. Dette søker jeg å belyse gjennom en analyse av de undersøkte vedtak, samt via intervjuer med ansatte, samt fanger, som har fått hensynet eksplisitt uttalt i avgjørelser etter straffegjennomføringsloven.

Problemstillingene kan settes opp slik:

- Når *skal*,
- og når *blir* hensynet anvendt?
- Hvilken vekt har den alminnelige rettsoppfatning når det blir anvendt?
- Hvordan beskriver fanger og ansatte i Kriminalomsorgen innholdet i dette hensynet?
- Hvilke virkninger følger med bruken av hensynet?

1.3. Avgrensning av oppgaven

Som utgangspunkt har jeg ønsket å studere avgjørelser som knytter seg til utganger og overføringer fra fengselet. Grunnen til det er at jeg har egenerfaring med henvisning til slike vedtak gjennom mitt arbeid i Juss-Buss. Av tidshensyn må jeg avgrense

dokumentgjennomgangen. Jeg har valgt å se på avgjørelser etter

§ 15, annet ledd (frivillig overføring til mindre restriktivt fengsel)

§ 16 Gjennomføring av straff utenfor fengsel (hjemmesoning)

§ 33 Permisjoner fra fengsel

§ 42 Prøveløslatelse

I Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) fremkommer det et krav om at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning skal vurderes ved enhver avgjørelse.⁴ Jeg har avgrenset mitt studium til å omfatte avgjørelser etter at soning er påbegynt. Som vi skal se nedenfor, er også den alminnelige rettsoppfatning relevant i forhold til vedtak om hvorvidt domfelte skal innsettes i fengsel med lavt- eller høyt sikkerhetsnivå. Her vil det finnes et vedtak for hver innsettelse, og tidsmessige og omfangsmessige hensyn gjør det nødvendig å se bort fra disse vedtakene i dokumentgjennomgangen. Et annet aspekt som understøtter dette valget, er at man – for å få en tilfredsstillende gjennomgang av den typen vedtak må få innsyn i regionens vedtak, siden det er direktør på regionalt nivå som avgjør disse spørsmålene.⁵

En fordel med å begrense undersøkelsen til avgjørelser etter soningsstart, er at man trolig kan få et bedre bilde med hensyn til vektingen av den alminnelige rettsoppfatning. Dette fordi man i slike avgjørelser også må ta i betraktning det kjennskap man har til fangens adferd under soningen.

Jeg kommer heller ikke til å undersøke vedtak som går på forhold internt i anstaltene, eksempelvis illeggelse av reaksjoner, gjennomføring av forebyggende og/eller

⁴ Ot. Prp. Nr. 5 (2000-2001) s. 149

kontrolltiltak etc. Grunnlaget for dette er en formodning om at den alminnelige rettsoppfatning ikke gjør seg så sterkt gjeldende, og kommer så ofte til uttrykk, i vedtak som ikke har direkte relasjon til samfunnet utenfor fengselsmurene.

Jeg har begrenset meg til å gjennomgå avgjørelser hos relativt store fengsler på Østlandet.

Jeg vil konsentrere meg om avgjørelser hvor fangene har søkt om et ”gode”, da det typisk er der begrunnelsen vil måtte problematisere forholdet til den alminnelige rettsoppfatning.

1.3 Begrepsavklaring

Med ordet lovtekst mener jeg i tillegg til lovens ordlyd også forskrifter gitt med hjemmel i lov. Dette er i tråd med ordbruken hos Eckhof⁶ og Boe.⁷

Når jeg senere snakker om avgjørelser, tenker jeg både på vedtak og innstillinger.

Den alminnelige rettsoppfatning vil bli omtalt både som hensynet og begrepet. Grunnen til det er at forarbeidene og forskriften snakker om hensynet til den alminnelige rettsoppfatningen, mens saksbehandlerne ofte henviser til begrepet. Dersom det kun står begrepet eller hensynet, refereres det til den alminnelige rettsoppfatning, med mindre noe annet fremgår klart i teksten.

I behandlingen av temaet sonderer jeg ikke mellom folks rettsfølelse og rettsoppfatning med mindre det fremgår av sammenhengen. Dette er begrunnet med at begrepene brukes om hverandre i regler og forarbeider knyttet til straffegjennomføring.

⁵ Jf. strgjfl. § 6, annet ledd.

⁶ Eckhof (2000) s.39

⁷ Boe (1996) s. 16

1.4 Rettskilder og metoder

Jeg vil først klarlegge hvilke relevante rettskildefaktorer som danner utgangspunktet for min drøftelse av den alminnelige rettsoppfatnings relevans og vekt. Derneft vil jeg redegjøre for den samfunnsvitenskapelige metode jeg benytter ved innhenting av empiriske data.

1.4.1 Relevante rettskildefaktorer

Jeg vil i det følgende nevne de rettskildefaktorer som er spesielt relevante i beskrivelsen av gjeldende rett på dette området. Lovteksten med tilhørende forskrift danner utgangspunktet. I tillegg er forarbeidene til straffegjennomføringsloven en faktor som må tas i betraktning. Så vidt jeg kjenner til, foreligger det ikke høyesterettspraksis som direkte omhandler alminnelig rettsoppfatning i forhold til straffegjennomføringsloven. Men rettspraksis på andre, beslektede områder kan gi en pekepinn på hva som inngår i den alminnelige rettsoppfatning, og vekten av et slikt hensyn. Forvaltningspraksis vil gi en tydelig føring på hvordan hensynet blir anvendt, og hvilket meningsinnhold det har. Dette gjelder både avgjørelser i enkeltsaker, og retningslinjene til straffegjennomføringsloven, som er utformet av Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning (KSF), og er et viktig verktøy for aktørene i underordnede organer. Videre vil den selvstendige faktoren ”den alminnelige rettsoppfatning” være relevant.⁸ Jeg vil også komme inn på faktoren ”reelle hensyn”, med utgangspunkt i intervjumaterialet fra ansatte i Kriminalomsorgen.

⁸ Boe (1996:287)

1.4.2 Samfunnsfaglig metode

Dersom temaet i oppgaven skal kunne beskrives best mulig, vil andre metoder enn den rent juridiske være nødvendig.

Det er forvaltningen som her er presedensskaper. I dokumentgjennomgangen vil jeg foreta en kvantitativ kartlegging, for å undersøke anvendeshyppigheten, og kvalitativ innholdsanalyse av vedtakene som anvender eller henviser til hensynet. Her er det en glidende overgang mellom den juridiske tekstlesingen og en retts sosiologisk analyse. I tillegg har jeg intervjuet regelanvenderne. Dette i et forsøk på å kunne avdekke og utdype anvendelsen, vekten og tanker om innholdet knyttet til bruken av et slikt hensyn i vedtaksprosessen. Intervjuene er nyttige, både for å kunne bidra til å avklare gjeldende rett, men også for å kunne danne seg et bilde av hensynets tilsiktede og utilsiktede virkninger.

1.4.2.1 Materiale

Jeg har intervjuet til sammen fem saksbehandlere fra fire ulike fengsler. I et av fengslene, gjennomførte jeg et gruppeintervju med to saksbehandlere som av eget initiativ ønsket å la seg intervju samtidig. To av intervjuene ble gjennomført pr. telefon, og to ble gjennomført i de respektive fengsler. Intervjuene varte fra en drøy halvtime til ca. to timer.

Rekrutteringen skjedde ut fra den kontakten jeg fikk med saksbehandlere i prosessen med søknader om innsyn i vedtakene fra disse fengslene. Alle saksbehandlerne fikk muntlig eller skriftlig informasjon om oppgavens tema. Fire av saksbehandlerne er jurister, mens den siste har fengselsfaglig bakgrunn.

Jeg har også gjennomført fem intervjuer av innsatte fra et fengsel i østlandsområdet. Informantene består av et strategisk utvalg fanger. Dette er fanger som fengselet vet har fått henvisning til den alminnelige rettsoppfatning i sine vedtak. Fengselet leverte ut informasjonsskriv hvor jeg presenterte oppgavens tema. Jeg baserte utvelgelsen på

selvrekruttering, men alle fangene som fikk informasjonsskrivet ønsket å delta i min studie. Gjennom et halvstrukturert intervju vil jeg beskrive deres forståelse av den alminnelige rettsoppfatning. Jeg søker også å vise hvordan regelanvendelsen fungerer på, og oppleves av, sine adressater. Intervjuene ble foretatt på besøksrom i fengselet, og de varte fra 1/2 til 1 ½ time.

Mine opplevelser i intervjusituasjonen har stort sett vært positive. Kontakt ble oppnådd med en gang, og alle var velvillig innstilt. Noen steder bærer intervjuene preg av kompleksiteten ved å ta utgangspunkt i et relativt abstrakt tema. Dette førte til at jeg måtte endre spørsmålsstillingen enkelte ganger.

I et av intervjuene i fangeutvalget opplevde jeg at en fange fikk store konsentrasjonsproblemer mot slutten. Dette følte frustrerende, spesielt fordi han avsto tilbud om en pause. En annen fange hadde store språkproblemer, og det ble derfor vanskelig å føre en lang samtale om den alminnelige rettsoppfatning. Her valgte jeg å fokusere kun på utvalgte spørsmål i intervjuguiden.

Jeg har analysert intervjuene fra begge utvalgene ut fra en ad hoc meningsgenerering.⁹ Det vil si at jeg ikke har anvendt en bestemt metode for å analysere og tolke intervjupersonenes utsagn, men at jeg har benyttet meg av flere ulike tilnærmingsmåter. I enkelte sammenhenger finner jeg det mest hensiktsmessig å kvantifisere og i andre sammenhenger er det mest fruktbart å sammenlikne uttalelser. Jeg går også i dybden på enkelte sitater, for å avdekke de ulike tolkninger uttalelsene kan representere. Dette har jeg valgt fordi jeg mener det best kan beskrive de temaene som tas opp, og for å gi en variasjon i tilnærming til stoffet. På denne måten vil jeg selv kunne finne nye sammenhenger og interessante innfallsvinkler. Selv om jeg i metodevalget har tvunget meg selv til å løsrive meg fra juridisk tenkemåte, er det ikke til å unngå at det kan prege mitt perspektiv i større eller mindre grad.

1.4.3 Nødvendige endringer og innskrenkninger

Utgangspunktet for oppgaven var å utføre en dokumentgjennomgang fra fem ulike fengsler. Det viste seg at kapasitetsmessige grunner, blant annet basert på forskjellige arkiveringssystemer, gjorde det vanskelig å få innpass hos to av de forespurte fengslene. I et av fengslene var det prosedyre at hver fange måtte godkjenne om jeg fikk innsyn i de avgjørelser som berørte ham. På grunn av lang saksbehandlingstid i det ene av disse fengslene, ble ikke informasjonen om mitt prosjekt spredt før 23. januar 07, og endelig godkjenning fra regionen kom først i mars 07. En fange fra dette fengselet ringte og ville delta i studien en drøy uke før oppgaven skulle ferdigstilles. Dette var så sent i oppgaveprosessen, at tidsmessige hensyn gjorde det påkrevet å satse på det materialet jeg hadde. Dokumentgjennomgangen er derfor begrenset til to fengsler.

Intervjumaterialet består av intervjuer med ansatte fra fire ulike fengsler.

Når det gjelder intervjuer med fangene, var det for to av de forespurte fengslene komplisert å gjennomføre dokumentgjennomgang og intervjuer av fanger. Grunnen til det var at fengslene da mente de brøt taushetsplikten i forhold til at jeg både fikk innsyn i vedtak og avgjørelser, samt intervjuer en eller flere av de som var adressat for avgjørelsene. Etter min vurdering kunne dette ha vært løst ved at fengselet, som i de to øvrige fengslene, kunne spre informasjonen sammen med en samtykkeerklæring til aktuelle kandidater. På den måten ville ikke jeg fått vite hvem som hadde fått informasjonen, med unntak av de som ville delta i studiet.

Erfaringen har lært meg at man må være ute i svært god tid med søknad om innsyn i fengslenes arkiver. Vesentlige deler av høsten gikk med på å avvente respons fra regioner og fengsler. I enkelte instanser var denne saksbehandlingen to måneder. Analysen kom derfor noe sent i gang.

⁹ Se Kvale (2004:135)

I løpet av gjennomgangen fikk jeg kun tilgang til vedtak vedrørende overføringer etter § 15, annet ledd, og ved en inkurie etterspurte jeg ikke vedtak om overføring til overgangsbolig etter 3. ledd. I et fengsel fikk jeg også tilbud om å gjennomgå vedtak om soning på institusjon (såkalt § 12-soning, jf. strgjfl. § 12). I praksis er det også flere vedtak knyttet til utganger fra fengselet som det kunne ha vært interessant å studere, eksempelvis fremstillinger (utgang med følge av en eller flere betjenter) straffavbrudd (en kort pause i straffegjennomføringen) og frigang (utgang fra fengsel for å gå på jobb eller skole).¹⁰ Jeg har innenfor oppgavens rammer måtte foreta et utvalg, og har valgt paragrafer som i ulik grad representerer en relasjon til samfunnet utenfor murene.

2 Den alminnelige rettsoppfatning – et utgangspunkt

Avsnittene nedenfor vil bli brukt til å redegjøre kort for den alminnelige rettsoppfatningens plass i den juridiske metode, og da spesielt knyttet til straff og strafferelaterte rettsområder.

2.1 Alminnelig rettsoppfatning som rettskildefaktor

Hverken Eckhof, Boe, Andenæs eller Fleischer vier den alminnelige rettsoppfatningen stor plass når de redegjør for rettskildebildet. Men alle tar det med i listen over relevante rettskildefaktorer. Andenæs peker på at den først og fremst spiller en rolle i lovtomme rom.

¹⁰ Se henholdsvis strgjfl. §§ 20, 34 og 35

Han viser videre til at det er relevant når loven bruker skjønnsmessige ord og uttrykk som gir anvisning på moraloppfatninger i samfunnet, for eksempel urimelig, utuktig etc.¹¹ Han presiserer at i tvilsomme juridiske tolkningsspørsmål er det sjelden at den alminnelige rettsoppfatning kommer inn.¹² Ingen av forfatterne tar et klart standpunkt i forhold til vekten, men Eckhof og Fleischer gir uttrykk for at man må vise måtehold i å begrunne noe ut fra den alminnelige rettsoppfatning.¹³ Erik Boe fremstår som mest positiv i forhold til å la den alminnelige rettsoppfatning spille en viss rolle i avklaring av gjeldende rett.¹⁴

Alle de fire forfatterne tar opp at rettsoppfatninger like ofte er en følelse av hva som *bør* være gjeldende rett, som hva som faktisk *er* gjeldende rett. Eckhof tydeliggjør dette når han inkluderer både oppfatninger om gjeldende rett, og følelser i forhold til hva som bør være gjeldende rett, dvs. moralske oppfatninger på områder som har rettslig relevans, i begrepet rettsoppfatninger.¹⁵

Forfatterne problematiserer også at man som rettsanvender ikke har mulighet for å få undersøkt den konkrete rettsoppfatning hos folk i den enkelte sak. Dette resulterer i to ting. For det første er det en flytende overgang mellom den alminnelige rettsoppfatning og rettsanvenderens egne vurderinger. For det andre blir henvisningen til den alminnelige rettsoppfatning lett basert på mer eller mindre velbegrunnede gjetninger og antagelser. Eckhof sier at dersom man foretok systematiske undersøkelser av ulike rettsspørsmål, ville man sannsynligvis se at mange mennesker ikke hadde noen oppfatning. Han mener at vi stort sett ville fått avklart spørsmål som det hersker lite juridisk tvil rundt, nemlig at det er straffbart å drepe etc. Men at tvilsomme juridiske spørsmål ikke nødvendigvis har en

¹¹ Andenæs (1998) s. 91

¹² Andenæs (1998) s. 91

¹³ Fleischer (1998_s 133) og Eckhof (2001:280-282)

¹⁴ Boe (1996:287-289)

¹⁵ Eckhof (2001:280)

klarlagt oppfatning i befolkningen, og at denne kan variere mellom kjønn, alder, bosted, samfunnslag, yrke, utdanning etc.¹⁶

I litteraturen fins det spredte eksempler hvor den alminnelige rettsoppfatning har vært en av de avgjørende faktorene for løsningen av et rettsspørsmål, men det gis ingen oversikt over om det er spesielle rettsområder rettskildefaktoren i større grad anvendes på.

Ut fra juridisk teori refereres det til at det er typisk på områder som berører folks moral og følelser hvor man hører at folk har meninger. På den måten skulle man tro at straff, straffeprosess og straffullbyrding var områder hvor dette ble brukt. Dersom man foretar et søk på høyesterettsdommer på Lovdata får man opp flere dommer som henviser til den alminnelige rettsoppfatning ved straffutmålingen. Grunnen til at det fremkommer her kan være at dommeren har liten veiledning i straffeloven foruten den strafferammen som er gitt. Domstolen må her bruke andre rettskildefaktorer for å komme til et resultat.

I det beskjedne antallet dommer jeg har sett på, har hensynet både ført til strengere og mildere straffer. I rt 2002 s. 844 som omhandler straffutmåling for seksualforbrytelser, henvises det til Justiskomiteens innstilling til endring i straffelovens kapittel om seksualforbrytelser: ”Komiteen mener at straffutmålingen i mange tilfeller ikke er i overensstemmelse med den alminnelige rettsoppfatning, og at det er viktig at straffutmålingen skjerpes, slik at den står i forhold til forbrytelsens grovhet.”¹⁷ I rt 1979 s. 1269 finner det sted en straffutmåling som henviser til at fengselsstraff ved ubetenksomt konsum av lettøl, som etter alminnelig oppfatning hadde karakter av tørstedrikk, burde føre til en mildere straffart.¹⁸ Jeg finner det ikke hensiktsmessig for oppgavens tema å gi en videre drøftelse av rettspraksis.

¹⁶ Eckhof (2001:282)

¹⁷ Inst. O nr. 93 (1999-2000) s. 19, sitert i dommen på side 845

¹⁸ Se argumentasjonen på s. 1273

2.2 Alminnelig rettsoppfatning i lovgivning

Jeg foretok et søk på ordene ”alminnelig rettsoppfatning/rettsbevissthet” og ”allmenn rettsfølelse” på Lovdata i basen ”Gjeldende lover”. Det finnes etter det jeg kan se ingen henvisning til den alminnelige rettsbevissthet/rettsoppfatning i gjeldende lover. I strprl. § 172 utgjør allmenn rettsfølelse både et hensyn bak bestemmelsen og et vilkår i vurderingen. Den regulerer både pågripelse og varetekt, jf. strprl. § 184.¹⁹ Ordlyden i strprl. § 172 er:

Når noen mistenkes for

a) en forbrytelse som kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer, eller forsøk på en slik forbrytelse, eller

b) en forbrytelse mot straffeloven § 228 annet ledd annet straffalternativ jf. § 232, § 229 annet straffalternativ jf. § 232, eller § 229 tredje straffalternativ,

kan han pågripes såfremt det foreligger tilståelse eller andre forhold som i særlig grad styrker mistanken, selv om vilkårene i § 171 ikke er oppfylt. Ved vurderingen skal det særlig legges vekt på om det er egnet til å støte allmennhetens rettsfølelse eller skape utrygghet dersom den mistenkte er på frifot.

Paragrafen er et unntak fra hovedregelen om at pågripelse og varetekt forutsetter spesielle vilkår. Stprl. 172 kommer kun til anvendelse dersom det dreier seg om kvalifisert alvorlige forbrytelser. Ifølge Andenæs er formålet bak regelen å motvirke utrygghet og mangel på tillit til rettshåndhevelsen og for å bevare den offentlige orden.²⁰

Vi kan ikke utelukke at den alminnelige rettsoppfatning eller rettsfølelse er en av grunnene til at nye bestemmelser kommer til, eller at lover blir endret. I NOU 1983:57 heter det at det er prinsipielt uheldig med en straffutmåling som ikke samsvarer med rettsoppfatningen. Her presiseres det riktignok ikke om det er snakk om rettsoppfatninger i juristkretser, eller blant folk flest.²¹ I NOU 1992:23 henvises det flere steder til den alminnelige rettsfølelse når man drøfter hvordan straffeloven skal utformes.²² Vi finner også henvisninger til den

¹⁹ Hov (1999:57)

²⁰ Andenæs (1996 bind 2 s. 11), referert i Støkken (2001:31)

²¹ Se NOU 1983:57 Straffelovgivningen under omforming kap 6.1 side 60

²² Se blant annet s 7 og 89

alminnelige rettsoppfatning i NOU 1997:23 Seksuallovbrudd, både i forbindelse med mandatet²³ og under redegjørelse for gjeldende rett.²⁴

Som vi ser av dette utsnittet av forarbeider, er den alminnelige rettsoppfatningen en faktor å regne med. Vi kan ikke utelukke at henvisningene forekommer hyppigere i spørsmål om forbrytelse og straff enn på andre rettsområder som ikke berører folks moral- og følelsesliv i like stor grad.

Jeg har ikke undersøkt systematisk hvorvidt henvisningene til den alminnelige rettsoppfatning eller allmenne rettsfølelse har økt de senere årene, men dette er gjort i Danmark. Rettssosiologen Flemming Balvig uttaler i sin forelesning 28.02.07 at lovgivers henvisning til, og begrunnelser for, lovgivning har økt dramatisk fra 1961, da det var nesten fraværende.²⁵

Gjennom tidene har den alminnelige rettsoppfatning både vært påberopt i retning av mildere og strengere straffer, eller straffemetoder. Cesare Beccaria, en av opplysningsfilosofene, henviste blant annet til at straffene måtte stå i forhold til handlingen og være i samsvar med den alminnelige rettsoppfatning. Resultatet ville ellers bli at straffene ikke kom til anvendelse.²⁶ I nyklassisismen ble den alminnelige rettsoppfatning om de straffbare handlingers straffverdi ansett som avgjørende for straffutmålingen.²⁷ Vi ser at den alminnelige rettsoppfatning blir påberopt uavhengig av hva man mener er begrunnelsen for, og formålet med, straff. Beccaria forankret samfunnets behov for å straffe blant annet i at individet måtte avskrekkes fra å bryte samfunnspakten og innskrenke andres frihet.²⁸ Tilhengerne av nyklassisismen i Skandinavia baserte seg på en allmennpreventiv begrunnelse for straff. I filosofiprofessor Jesper Rybergs bok fra 2006 ser

²³ NOU 1997:23 Straffelovkomisjonens delutredning IV s. 7

²⁴ NOU 1997:23 s. 71 flg

²⁵ Balvig, forelesning 2007

²⁶ Hauge (1996) s. 106

²⁷ Kossmo 1986, sitert etter Hauge (1996) s. 325

vi at det kan fremheves som moment også for de som mener at straff er et utslag av gjengjeldelsesprinsippet.²⁹

Oppsummeringsvis kan vi slå fast at den alminnelige rettsoppfatning har spilt, og spiller, en viss rolle i lovgivning og bakenforliggende hensyn på områder som er nært beslektet med det temaet vi skal ta for oss i resten av avhandlingen.

2.3 Kritikk og nyansering

Den alminnelige rettsoppfatning som rettskildefaktor har vært gjenstand for kritikk. I Ulla Bondesons artikkel ”Det almännna rättsmedvetandet – en legal fiktion” (1979) viser hun til en undersøkelse av et tilfeldig utvalg av befolkningen i Malmø i 1975. Hun trekker sine konklusjoner ut fra data om likhet for loven, kriminaliseringsstruktur, lovlydighet og allmennprevensjon, samt straffens sosiale funksjon. Hun konkluderer med at doktrinen om den alminnelige rettsoppfatning ikke gir en riktig beskrivelse av virkeligheten og at viktige forutsetninger for at alminnelig rettsbevissthet skal være noe annet enn et teoretisk argument ikke foreligger. Hun trekker frem blant annet at det ikke finnes tilstrekkelig stor samstemthet i befolkningen til å kalle noe allment, og at folks kunnskap om loven ikke er velstrukturert.³⁰

Det er foretatt få grundige, empiriske undersøkelser av den alminnelige rettsoppfatning i Norge. I Danmark er dette nylig gjort i forhold til straffutmålingen.³¹ Undersøkelsen gir et bilde av at oppfatninger kan nyanseres og endres. Nylig er det også gjennomført en undersøkelse for å avdekke oppfatninger blant lekdommerne ved Oslo Tingrett vedrørende

²⁸ Hauge (1996:106)

²⁹ Se Ryberg (2006:12)

³⁰ Bondeson (1979:140-141)

³¹ Se Balvig 2006

straffutmåling.³² Dette er ikke en undersøkelse som går konkret på den alminnelige rettsoppfatningen i befolkningen, men meddommer kontra fagdommeren. Den er likevel interessant, da meddommerne nettopp er ment å utgjøre den alminnelige borger, etter et historisk fundamentert straffeprosessuelle grunnprinsipp om at man skal dømmes av likemenn.³³ Begge disse undersøkelsene kommer vi tilbake til.

3 Den alminnelige rettsoppfatnings relevans og anvendelse i avgjørelser etter straffegjennomføringsloven

3.1 Noen overordnede bemerkninger om relevans

I strgfjl. finner vi ikke den alminnelige rettsoppfatning nevnt i ordlyden. I forskrift til lov om gjennomføring av straff av 22. februar 2002 nr. 183 finner vi hensynet nevnt to steder. I formålsbestemmelsen heter det: "Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at den straffedømte gis mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall." (§ 1-2, første ledd) Videre heter det i reglene om innsettelse i fengsel at "[s]elv om hensynet til sikkerheten ikke er til hinder for det, skal innsettelse i fengsel med lavere sikkerhetsnivå ikke besluttes dersom allmennpreventive hensyn eller hensynet til den alminnelige rettsoppfatning taler mot det."³⁴

³² Publisert i Rett på sak nr. 4/06 på s. 6

³³ Se Hov bind 1(1999:85 flg.)

³⁴ Forskrift til strgfjl. § 3-4, annet ledd

Dette følges opp i retningslinjene til straffegjennomføringslov og forskrift fastsatt 16. mai 2002 under overskriften ”Innsettelse i fengsel med lavere sikkerhetsnivå”.³⁵ Da dette ikke er tema for oppgaven, og heller ikke er nødvendig for å belyse hensynets relevans, velger jeg å ikke gå nærmere inn på disse bestemmelsene.

3.2 Formålsbestemmelsen

I strgf. § 2 presiseres det at straffegjennomføringen skal ta hensyn til ”formålet med straffen”. I odelstingsproposisjonen presiseres dette til å være ”samfunnets formål med å ilegge straff for uønskede handlinger.” De henviser videre til at individuelle hensyn må vike, fordi ”det kan antas å stride mot den alminnelige rettsoppfatning.” Dette konkretiseres i forskriften § 1-2.

Formålsbestemmelsen skal danne bakgrunn for alle vedtak som fattes etter loven. Dette støttes av forarbeidene. I NOU 1988:37 sier de:

Utvalget har også i sine vurderinger avveiet dette mot samfunnets straffebehov overfor kriminaliserte handlinger. Da den offentlige strafferettspleie også skal virke til å unngå ”privat straffeforfølgning”, må i alle fall den umiddelbare virkning av fengselsstraffen, i soningens første fase, ha et innhold som tilfredsstiller almenhetens straffebehov overfor bestemte handlinger.³⁶

I odelstingsproposisjonen til straffegjennomføringsloven³⁷ blir det slått fast at formålet med straffen innebærer at Kriminalomsorgen både må ta hensyn til sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning. Videre sier departementet at ”[d]et forutsettes at hensynet til formålet med straffen, til samfunnets sikkerhet og det forebyggende aspekt blir ivaretatt ved alle beslutninger som tas under straffegjennomføringen.” I Innstilling til Odelstinget slår komiteen fast: ”Formålet med straffen er både å straffe vedkommende i tråd med den alminnelige rettsoppfatningen for lovbruddet som er gjort, og å hjelpe lovbrøttere tilbake til

³⁵ Retningslinjer til lov og forskrift om gjennomføring av straff mv., fastsatt 16.05.2002, revidert 1. mai 2006

³⁶ NOU 1988:37 Ny fengselslov s 14

³⁷ Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 27

en kriminalitetsfri tilværelse i samfunnet”³⁸ Dette innebærer at den alminnelige rettsoppfatning ikke trenger å være nevnt eksplisitt i den konkrete paragraf; kravet om vurdering av den alminnelige rettsoppfatning er hjemlet i formålsbestemmelsen. Ordlyden tilsier at den alminnelige rettsoppfatning er relevant i alle vurderinger om innsattes mulighet til å endre livsførsel og hindre tilbakefall. Ut fra en ”alminnelig språklig forståelse”³⁹ vil den alminnelige rettsoppfatning være avgjørende for om innsatte kan gis slike muligheter. Vel og merke sammen med det andre vilkåret om samfunnets sikkerhet.

3.3 Alminnelig rettsoppfatning - synlighet i de konkrete bestemmelsene

3.3.1 Overføringer

Innsatte kan tvungent eller etter eget ønske overføres til høyere og lavere sikkerhetsnivå. Jeg vil, som nevnt, konsentrere meg om frivillig overføring til mindre restriktiv gjennomføringsform. Etter strgf. § 15, annet ledd kan innsatte overføres til lavere sikkerhetsnivå, dersom

- a) en del av straffen er gjennomført (praksis tilsier at man for dommer over to år, skal ha gjennomført 1/3 av soningstiden.)
- b) Formålet med straffen, sikkerhetsmessige hensyn eller unndragelsesfare ikke taler mot det.

Vi ser her at formålet med straffen er nevnt, og da inngår hensynet til den alminnelige rettsoppfatning som en del av vurderingen. I retningslinjenes punkt 3.11, under overskriften ”Sviktfarevurdering”, finner vi hensynet eksplisitt nevnt. Her står det: ”Dersom innsatte er idømt straff for alvorlig kriminalitet, kan allmennpreventive hensyn og hensynet til den alminnelige rettsoppfatning tilsi at han ikke overføres til mindre restriktiv gjennomføringsform tidlig i straffegjennomføringen.”

³⁸ Inst.O. nr. 60 2000-2001 s. 7

Ved overføring til overgangsbolig blir dette eksplisitt uttrykt i punkt 3.46 ”Særregler for overgangsbolig”. I tredje avsnitt finner vi: ”Overføring til overgangsbolig må bare finne sted når det etter en konkret vurdering finnes sikkerhetsmessig forsvarlig, og hensynet til den alminnelige rettsoppfatning ikke taler mot det.” Som nevnt i 1.5.3 blir ikke avgjørelser knyttet til overgangsboliger behandlet, så jeg går ikke nærmere inn på vilkårene.

3.3.2 Soning utenfor institusjon

Etter strgf. § 16 kan en fange, dersom det anses ”hensiktsmessig og nødvendig”, overføres til soning utenfor institusjon (såkalt hjemmesoning). Vilårene er videre at formålet med straffen eller hensynet til en forsvarlig gjennomføring ikke taler mot det. Det er ytterligere et vilkår at halvdelen av straffen må være sonet. For denne drøftelsen er det ikke relevant å gå nærmere inn på de øvrige vilårene. I retningslinjene punkt 3.14 under overskriften ”Straffens formål” henvises det til at

Formålet med straffen må ikke tale mot overføring. Det betyr at det må tas særlig hensyn til den allmennpreventive virkning av overføringen og at hensynet til den alminnelige rettsflse tillegges betydelig vekt. Innsatte som er dømt i svært alvorlige saker vil derfor bare unntaksvis kunne overføres til straffegjennomføring etter § 16.

3.3.3 Permisjoner

En fange kan søke om permisjon etter strgf. § 33. Vilårene er for det første at det må foreligge ”særlige og vektige grunner” (velferdspermisjon), eller det må fremstå som ”formålstjenlig for den videre gjennomføring av straffen”. Sikkerhetsmessige grunner må ikke tale mot en permisjon (strgf. § 33, første ledd), og vedkommende må ha sonet en del

³⁹ Dette er utgangspunktet for tolking av enhver rettskildefaktor, jf. Boe (1996 ss 169-70)

av straffen (strgjfl. § 33, annet ledd). Ifølge forskriften § 3-30 kan velferdspemisjoner innvilges på ethvert tidspunkt i soningen, mens de øvrige permisjoner først kan skje etter 1/3 gjennomført soningstid. Ut fra en isolert tolking av ordlyden i paragrafen, kan det se ut som om den alminnelige rettsoppfatning ikke kommer til anvendelse der det foreligger særlige og vektige grunner for en permisjon, bare hvor det søkes på vilkåret om at en permisjon fremstår som formålstjenlig for den videre gjennomføring av straffen. Sett i lys av formålsbestemmelsen i forskrift til strgjfl. § 1-2 og uttalelser om relevansen av formålsbestemmelsen i vurderingen av alle vedtak som fattes i straffullbyrding, kan dette tale for at det også i tilfeller med særlige og vektige grunner må bli en vurdering opp mot den alminnelige rettsoppfatning.

3.3.4 Prøveløslatelse

En fange kan søke seg prøveløslatt fra halv tids soning, og helt til full tid. Prøveløslatelse som skjer før 2/3 soningstid er betinget av særlige grunner. All løslatelse forutsetter at det ikke anses utilrådelig å løslate vedkommende. Når det gjelder prøveløslatelse etter halv tid, finner vi den alminnelige rettsoppfatning som en del av vurderingen. Dette fremkommer i retningslinjene punkt 3.45.2 under overskriften ”Løslatelse på prøve etter straffegjennomføringsloven § 42, tredje ledd”. I fjerde avsnitt står følgende ordlyd: ”Sakens art, hensyn til fornærmede, hensyn til den alminnelige rettsoppfatning og hvor lang tid det er igjen til løslatelse ellers skal skje, skal tillegges vekt i totalvurderingen.” Det gjøres, etter det jeg kan se, ingen unntak i formålsbestemmelsen når det gjelder vedtak om prøveløslatelser. Den alminnelige rettsoppfatning vil også kunne være relevant i disse tilfellene.

3.4 Oppsummering av relevansspørsmålet

Vi ser av plasseringen i formålsbestemmelsen og av uttalelser i forarbeider at den alminnelige rettsoppfatning i høyeste grad er relevant. Dette fremkommer også direkte i noen av de materielle bestemmelsene. I praksis vil hensynet kunne legges til grunn i alle avgjørelser hvor innsatte ønsker en gunstigere posisjon.

Spørsmålet er videre om den alminnelige rettsoppfatning får anvendelse i praksis. Jeg har undersøkt praksisen i to ulike fengsler, og her følger en sammenligning av anvendelseshyppigheten av hensynet i begrunnelsen for de ulike avgjørelsene.

3.5 Den alminnelige rettsoppfatning brukt i praksis

3.5.1 Generelt om begrunnelse

Under fullbyrdelsen av fengselsstraff kan fangene søke om ulike goder. I min oppgave konsentrerer jeg meg om overføring til mindre restriktiv gjennomføring (strgjfl. § 15), soning utenfor institusjon (strgjfl. § 16), permisjon (strgjfl. § 33) og prøveløslatelse (strgjfl. § 42). Avgjørelser etter disse paragrafene reguleres også av lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker av 10. februar 1967 (fvl.), jf. § 1, første ledd. Enkeltvedtak blir definert i fvl. § 2 litra b) jf. litra a). Innvilgelser eller avslag på søknader er en avgjørelse tatt under utøvelse av offentlig myndighet, og den gjelder rettigheter og plikter knyttet til en enkeltperson. Vilkårene for å betrakte beslutningen som et enkeltvedtak er dermed oppfylt. Da dette er spesiell forvaltningsrett, finnes det også saksbehandlingsregler i særlovgivningen. Den viktigste loven på dette feltet er strgjfl. Etter lex specialis-prinsippet (spesiell lov går foran generell lov), får denne loven forrang dersom det oppstår motstrid mellom den og forvaltningsloven. Men i strgjfl. § 7 heter det i første ledd: ”Forvaltningsloven gjelder med følgende unntak”. Dette viser at man må ta utgangspunkt i forvaltningsloven når man skal finne ulike saksbehandlingsregler. I min drøftelse er det

primært begrunnelsesplikten og dens innhold i fvl. §§ 24-25 som er av avgjørende betydning. Et vedtak skal som hovedregel begrunnes, jf fvl. § 24, første ledd. Begrunnelsen skal inneholde de regler vedtaket bygger på, og innholdet av disse. Unntak kan tenkes dersom reglene er kjent. I søknader i fengselssammenheng vil rettssikkerhetshensyn, og nødvendigheten av å forstå vedtaket, som regel føre til at reglene må gjengis. Videre følger det av § 25, andre ledd at de faktiske forhold som vedtaket bygger på, skal gjengis. I paragrafens tredje ledd redegjøres det for hva forvaltningen bør ta med i begrunnelsen. Herunder vises det til hovedhensynene i forvaltningens skjønn, eller eventuelt henvisning til retningslinjer for skjønnet, dersom slike foreligger. I strgfjl. § 7 finnes det unntak fra saksbehandlingsreglene i fvl., og når det gjelder begrunnelse heter det i litra d): ” Det kan gjøres unntak fra plikten til å begrunne vedtak etter forvaltningsloven § 24 hvis begrunnelsen vil røpe opplysning som er unntatt fra adgangen til innsyn etter bokstav c.” Etter litra c) gjøres det unntak for innsyn i dokumenter som inneholder opplysninger som det av hensyn til en annen person er utilrådelig at parten får kjennskap til, eller opplysninger i et dokument som av sikkerhetsmessige hensyn eller av hensyn til etterforskning av straffbare forhold, er utilrådelig. Dette korresponderer i stor grad med unntakene fra innsynsretten i fvl. § 19, annet ledd litra b). Disse unntakene får, etter det jeg kan se, liten innvirkning for begrunnelse av de avgjørelsestyper jeg studerer. I det følgende skal jeg belyse hvordan den alminnelige rettsoppfatning kommer til uttrykk i reglene om straffegjennomføring.

Når det gjelder vedtak om innvilgelse av permisjoner, overføringer og prøveløslatelser for domfelte som har en domslengde på over 10 år, dømt til forvaring, sikring eller sitter på avdeling for særlig høyt sikkerhetsnivå, er det regionen som innvilger, og fengselet kan kun avslå.⁴⁰ Her vil det derfor variere om det er snakk om et enkeltvedtak eller ikke. Men fengselet innstiller alltid, og man kan hevde at også innstillingen må være begrunnet, slik at forvaltningens utredningsplikt er tilstrekkelig ivarett.⁴¹ I overføringssaker er det mottagende fengsel som fatter vedtaket, etter en innstilling fra fengselet hvor

⁴⁰ Se strgfjl. § 6, forskriften § 2-1

⁴¹ Se fvl. § 16

vedkommende sitter. Også her må begrunnelsesplikten kunne avledes av utredningsplikten. Dette betyr at dersom fengslene har vurdert den alminnelige rettsoppfatning, bør dette manifestere seg i begrunnelsen både i innstillinger og vedtak.

3.5.2 Om gjennomgangen

I gjennomgangen tok jeg sikte på en grundig kvantitativ studie av alle avgjørelser etter fire bestemmelser i straffegjennomføringsloven (overføringer, permisjoner og prøveløslatelser), fra de ulike fengslene, i et avgrenset tidsrom. I denne statistikken hadde jeg med følgende kategorier:

- årstall
- hjemmel
- søknaden ble innvilget/positivt anbefalt eller avslått/negativ innstilling
- fangens behov
- sviktfare
- den alminnelige rettsoppfatning
- formelle krav (for eksempel ikke oppnådd det lov-, eller praksisbestemte søknadstidspunkt, eller oversteget årlig permisjonskvote).

Videre hadde jeg en oversikt over antall begrunnelser som ble eksplisitt henvist til og brukt i avgjørende retning:

- en begrunnelse
- to begrunnelser
- tre begrunnelser
- fire begrunnelser

Jeg startet gjennomgangen ved A fengsel med dette utgangspunktet, men så straks at dette ville ta svært mye tid, og da alminnelig rettsoppfatning representerte et mindretall av begrunnelsesmåtene, valgte jeg å gå bort fra denne kvantitative analysen. Dette var også begrunnet i tidshensynet, samt at jeg ville sitte med en stor mengde informasjon som ikke

var direkte relevant for oppgaven min. Jeg fant etter hvert ut at en studie av de vedtak som nevnte hensynet, ville langt på vei kunne gjøre samme nytten når det gjaldt betydningen av den alminnelige rettsoppfatning. Gjennomgangen nedenfor er derfor begrenset til

- årstall
- hjemmel
- innvilget/avslått
- anvendelse av alminnelig rettsoppfatning

Jeg har dernest foretatt en innholdsanalyse av de innstillinger og vedtak som direkte henviser til den alminnelige rettsoppfatning eller beslektede uttrykk med tilnærmet samme betydning. Når det gjelder totaltall, har jeg ikke selv gått gjennom alle vedtak fra B fengsel, men de ble plukket ut og sladdet på forhånd av saksbehandlerne der. Videre fikk jeg opplysninger om antall saker som var behandlet i det tidsrommet jeg ønsket å undersøke, samt hva som ble resultatet i sakene.

I A fengsel ga de meg elektronisk tilgang til alle vedtakene i undersøkelsesperioden for de ulike paragrafene. I B fengsel fikk jeg en sladdet papirkopi av de vedtak som hadde den alminnelige rettsoppfatning, eller tilsvarende uttrykk, i sin ordlyd.

I B fengsel fikk jeg også tilgang til enkelte vedtak fra regionalt nivå, både der fengselet selv kun innstilte og etter klagebehandling av fengselets vedtak. I overføringssakene fikk jeg også tilgang til enkelte vedtak fra mottagende fengsel. I A fengsel fikk jeg innsyn i fangesaksmappene for å kunne supplere de aktuelle vedtakene. Informasjonsmengden i disse mappene varierte, men i noen mapper lå regionens vedtak, mottagende fengsels vedtak og utdrag fra dommen(e).

Når det gjelder totaltallene har jeg i A fengsel, med hensyn til permisjoner, overføringer og soning utenfor institusjon, basert meg på en opptelling av de gjennomgåtte vedtak. For prøveløslatelser, som jeg ikke gjennomgikk i detalj, er tallene hentet fra fengselets

statistikk. Tallene fra første halvdel av 2006 opplyses fra fengselet å være estimerte tall. I B fengsel er alle totaltall basert på statistikk fra fengselet.

Av feilmarginer i den kvantitative kartleggingen kan nevnes:

At jeg selv kun har sekundæropplysninger om totaltallene. I begge fengslene ble vedtakene valgt ut av ansatte i de respektive fengsler. Jeg har tillit til disse, men nevner at jeg selv ikke har hatt kontroll med at jeg har fått tilgang til alle relevante vedtak.

3.5.3 Noen tall

I mitt materiale fra to fengsler i tidsrommet 2005 og første halvdel av 2006, var det totalt 1327 vedtak eller innstillinger. Av disse henviste 28 til den alminnelige rettsoppfatning.

I A fengsel ble det i løpet av 2005 og første halvdel av 2006 behandlet i alt 1026 saker som omhandlet søknader etter de paragrafer vi undersøker. 564 gikk i negativ retning for fangene, mens 462 var positive. Totalt var det 11 avgjørelser som henviste til den alminnelige rettsoppfatning. 9 av disse fikk negativt vedtak eller innstilling, mens to innstillinger var positive.

I B fengsel var det totale antallet saker 301. 17 avgjørelser henviste til den alminnelige rettsoppfatning. 185 var innvilgelser eller positive innstillinger. Av de 17 avgjørelsene som henviser til den alminnelige rettsoppfatning ble resultatet avslag eller negative innstillinger i 11 av sakene, mens seks saker ble avgjort i favør av fangen.

3.5.4 Overføringer

Når det gjelder avgjørelser om overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå er det to typer avgjørelser som har vært tilgjengelige for meg. Det dreier seg først og fremst om de

undersøkte fengsles innstilling, som ikke er å regne som et enkeltvedtak. En innstilling er avsenderfengselets syn på en overføring til lavere sikkerhetsnivå. Her vurderes lovens krav.

Videre har jeg sett på vedtak avgitt av regionen, der dette har vært tilgjengelig. Derfor blir det upresist å snakke om avslag og innvilgelser i dette avsnittet, da hovedtyngden av det undersøkte materialet er innstillinger som kun er anbefalinger. I enkelte av sakene, som dreier seg om fengselsdommer på over 10 år, er det dessuten regionen som er førsteinstansbehandler av søknader, men også her innstiller fengselet.⁴²

A fengsel hadde 154 innstillinger i hele undersøkelsesperioden (2005 og 2006 frem til 01.07). Fire avgjørelser henviste til den alminnelige rettsoppfatning. I 2005 var totaltallene 105, og 49 i første halvdel av 2006. Innstillingene som omhandlet den alminnelige rettsoppfatning fordelte seg på to saker i 2005 og to saker i 2006. Totalt ble det avgitt 60 positive og 55 negative innstillinger i 2005. For første halvdel av 2006 var tallene henholdsvis 29 og 20.

I tre av disse innstillingene (to fra 2005 og en fra første halvdel av 2006), gikk fengselet inn for avslag, mens i den fjerde (fra 2006) fant fengselet etter en konkret helhetsvurdering å ikke motsette seg overføring. Dette bl. a. til tross for at en overføring ”fortsatt” kunne stride mot den alminnelige rettsoppfatning.

I B fengsel ble 41 søknader om overføring behandlet i hele undersøkelsesperioden, herav 25 i 2005 og 16 i første halvdel av 2006. Det ble skrevet positive innstillinger i 13 saker i 2005 og i 6 saker i 2006. I hele perioden henviste 7 avgjørelser til den alminnelige rettsoppfatning; fire avgjørelser i 2005 og tre avgjørelser i 2006. I disse sakene ble det i

⁴² Se strgjl. § 6, annet punktum.

2005 avgitt tre positive og en negativ innstilling. I 2006 resulterte to av de tre avgjørelsene i anbefaling fra fengselet.

Vi ser at B fengsel i denne perioden henviser i større grad enn A fengsel til den alminnelige rettsoppfatning også når den alminnelige rettsoppfatning ikke slår negativt ut for domfelte. I tre av vedtakene ble overføring vurdert som ikke stridende mot den alminnelige rettsoppfatning. I to av avgjørelsene ble negativ innstilling begrunnet blant annet i den alminnelige rettsoppfatning, eller samfunnets forventninger til straffesoningen. I et vedtak ble det pekt på at det knytter seg stor usikkerhet til hvorvidt det strider mot den alminnelige rettsoppfatning å overføre domfelte. I den siste avgjørelsen ble det kun henvist til regionens tidligere avslag som var begrunnet med at en overføring ville stride mot alminnelig rettsoppfatning.

3.5.5 Vedrørende soning utenfor institusjon

I B fengsel var det ingen saker om soning utenfor institusjon etter strgf. § 16 til behandling i undersøkelsesperioden. I A fengsel forelå det tre slike saker til behandling i løpet av perioden. I disse sakene fremgår det som nevnt av retningslinjene at den alminnelige rettsoppfatning skal vurderes, og tillegges betydelig vekt.⁴³ Alle vedtakene er fra 2005. I to av sakene avslo A, mens de innstilte på delvis innvilgelse (dvs. innvilgelse et halvt år senere) i den tredje saken. Regionen gikk, etter en klagerunde, inn for delvis innvilgelse i en av de sakene som A avslo. Den almenne rettsfølelse ble brukt som en del av begrunnelsen i alle disse sakene.

⁴³ Se retningslinjene punkt 3.14, under overskriften ”Straffens formål”

3.5.6 Permisjoner

I B fengsel var det totale antall søknader i 2005 105. 74 av disse ble innvilget, mens 31 ble avslått. I første halvdel av 2006 var tallene henholdsvis 67, 58 og 9. Det var totalt 10 vedtak som henviste til den alminnelige rettsoppfatning, ni i 2005 og ett i 2006. Ni av vedtakene var avslag i første instans, mens et av vedtakene var positivt, men innvilgelsen ble stilt i bero i påvente av resultatet i en overføringssøknad. Blant avslagene var det også to søknader om velferdspermisjon.

I A fengsel var det i alt 348 saker i undersøkelsesperioden. Fire av disse henviste til den alminnelige rettsoppfatning. I 2005 var det behandlet 252, hvorav 118 innvilget og 134 avslått. I tre av disse sakene ble den alminnelige rettsoppfatning trukket frem som argument. Alle tre ble avslått. I første halvdel av 2006 var det 96 avgjørelser, 45 av dem var innvilgelser og 51 avslag. I en av disse sakene ble den alminnelige rettsoppfatning henvist til, og resultatet ble et avslag. Vedtakene som henviser til den alminnelige rettsoppfatning omhandlet kun ordinær permisjon, og en søkte også om fremskutt permisjonskvote.

3.5.7 Prøveløslatelser

I B fengsel ble det i 2005 behandlet 65 søknader om prøveløslatelse, 30 ble innvilget og 35 ble avslått. I første halvdel av 2006 var det totale tall 23, og 10 av dem ble innvilget mens 13 ble avslått. Ingen av disse vedtakene hadde henvisning til den alminnelige rettsoppfatning.

Samme resultat finner man i A fengsel i vår undersøkelsesperiode. Det ble behandlet 374 søknader i 2005, hvorav 229 ble innvilget og 145 ble avslått. I første halvdel av 2006 har jeg kun estimerte tall, og de er henholdsvis 147, 81 og 66. Etter et kvalifisert elektronisk

søk i det tilgjengelige datamaterialet, kunne jeg konstatere med stor sannsynlighet at det ikke var henvist, eller gjort bruk av, den alminnelige rettsoppfatning i noen av disse vedtakene. Følgene søkeord ble benyttet i søket: Strider mot, rettsoppfatning, støtende, rettsfølelse, rettsbevissthet, alminnelig, almen, allmenn, støt.

3.5.8 Oppsummerende betraktninger

Av avsnittene over ser vi at den alminnelige rettsoppfatning kun blir henvist til i et fåtall av de totale avgjørelsene. I materialet er det både en forskjell mellom fengslene og mellom søknadstyper. I A fengsel brukes det noe sjeldnere enn i B fengsel. I permisjonssakene er det kun en avgjørelse i det totale materialet hvor resultatet blir delvis positivt for innsatte, mens i overføringssakene er totalt seks av elleve innstillinger positive. Hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er aldri et moment som taler til gunst for fangen, men det får ikke alltid utslag i negativ retning. I materialet kan det se ut som om hensynet oftere blir påberopt jo nærmere relasjon det er til samfunnet utenfor fengselsmurene. Dette kan være noe av forklaringen på at det i B fengsel brukes noe hyppigere i permisjonssakene, og det oftere slår negativt ut der sammenliknet med overføringssakene. Vi må imidlertid huske på at det kun er hos et av de undersøkte fengslene hvor dette mønstre fremtrer. I A fengsel er det like mange saker som har henvisning til hensynet, når det gjelder permisjoner og overføring. Men i overføringssakene finnes det en avgjørelse hvor den alminnelige rettsoppfatning er et av momentene som fører til avslag. I permisjonssakene forelå det kun avslag.

3.6 Hva sier rettsanvenderne?

I dette avsnittet vil jeg forsøke å vise hva saksbehandlerne mener om anvendelsen av den alminnelige rettsoppfatning. De får først spørsmål om hva som generelt sett skal være med

i vurderingene av de avgjørelsestypene jeg undersøker; dernest blir de bedt om å utdype den alminnelige rettsoppfatnings rolle som moment i vurderingen.

3.6.1 Generelt om vurdering av søknader

I dette avsnittet skal vi se på hvilket utgangspunkt fengslene tar når de vurderer søknader etter de bestemmelsene som vi undersøker.

Jeg åpnet intervjuet med å be saksbehandlerne beskrive vurderingene av de søknadstypene jeg undersøker. Intensjonen med fremgangsmåten var å la hver enkelt saksbehandler definere hvorvidt den alminnelige rettsoppfatning skal tas med i en generell beskrivelse av hvilke momenter man anser relevant, og legger vekt på. Dette kan trolig gi oss en pekepinn på hvor sterkt den blir prioritert. Et av fengslene gikk direkte inn på hvilken rolle den alminnelige rettsoppfatning har i disse vurderingene: ”Det som foregår er jo at vi har et tverrfaglig råd hvor søknaden blir behandlet og da er jo et av momentene som vurderes den alminnelige rettsoppfatning.” På oppfølgingsspørsmål ble de øvrige vurderingene utdypet: ”Ja, da er det sikkerhetsvurdering og selvfølgelig grunnlaget de søker på.”

En saksbehandler fra et annet fengsel åpnet med å forklare hvorfor de bruker den alminnelige rettsoppfatning så sjelden:

I de aller fleste vurderinger vi gjør i forhold til permisjoner så har vi tilstrekkelig grunnlag til å vurdere. Hvis det er snakk om å avslå en permisjon, så har vi som regel tilstrekkelig grunnlag for å gjøre det i sikkerhetsmessige hensyn. Og da er det sjelden vi går inn på den alminnelige rettsoppfatning.

Fra dette fengselet var det ikke ofte det ble aktuelt å overføre til fengsel med lavere sikkerhetsnivå, så det tok ikke saksbehandleren stilling til. De to siste fengslene gir en generell gjennomgang, uten å nevne den alminnelige rettsoppfatning:

Ja, det er jo ganske stort skille. Permisjon og overføringer er jo mest likt da. Du må jo først se på de sikkerhetsmessige aspektene. [...] Hvis det er sikkerhetsmessig betenkelig så vil det bli et avslag, selv om vedkommende vil kunne ha et behov for permisjon og overføring. Så må vi også skille om det er permisjoner eller velferdspermisjon. Men uansett hva slags type perm det er snakk om, så vil vi alltid gå på sikkerheten først. Men det er klart formålet er selvfølgelig viktigere hvis det er en velferdspermisjon, for da må det være en velferdsgrunn. Når det gjelder prøveløslatelse så er det jo en helhetsvurdering som går på gjentakelsesfaren, altså, det er en litt annen vurdering enn ved permisjoner, for der må vi også se på unndragelsesfare. Da må vi se på tidligere brudd og tidligere gjentakelser i prøvetiden, for eksempel, og antall tidligere dommer og sårne ting. Det får større vekt der enn ved en permisjon.

Uttalelser fra saksbehandleren fra det siste fengselet bidrar til noen presiseringer:

Ved permisjonssaker så er ikke formålstjenligheten noe som vi bruker veldig mye tid på. Normalt sett så kan man si at det er formålstjenlig å ha permisjon hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Jeg tror ikke det er mange saker i Kriminalomsorgen hvor man har avslått en perm fordi det ikke er formålstjenlig. Det har sikkert skjedd, men det er i alle fall ikke det viktigste i vurderingen, [...] Når det gjelder overføring så trenger det ikke nødvendigvis være sånn at man begynner på sikkerhet, fordi det kommer an på hva man søker overføring til. Søker man overføring til et fengsel som har tilbud om et eller annet behandlings- eller spesialtilbud, så er det kanskje naturlig å se om innsatte har det behovet. Hvis han ikke har behov for det tilbudet som tilbys ved fengselet, så kanskje man allerede kan stoppe der, selv om det isolert sett kan være sikkerhetsmessig forsvarlig. Men i de overføringssøknadene til lavere sikkerhetsnivå skal jo også sikkerheten vurderes, men der kan behovet ha større betydning.

Grunnene til at to fengsler nevner den alminnelige rettsoppfatning konkret, og ikke de sistnevnte, kan være flere. Det kan være at saksbehandlerne ved det førstnevnte fengsel anser det relevant å ta den alminnelige rettsoppfatning med i vurderingene sine, motsatt de andre fengslene som ikke tok det med. Men en annen grunn kan være at dette fengselet hadde for stort fokus på temaet rundt intervjuet. Dette kan skyldes at for mye og konkret informasjon ble spredt i forkant, og man kunne ha tjent på ikke å røpe oppgavens tema. Jeg valgte imidlertid å informere åpent om temaet, for å få informantene til å tenke gjennom problemfeltet på forhånd. Men jeg anerkjenner at dette også kan bidra til å påvirke svarene. Det er imidlertid interessant å merke seg de to forskjellige utgangspunktene som de to

førstnevnte fengsler inntok. Det ene var opptatt av å synliggjøre at den alminnelige rettsoppfatning var en del av vurderingen, mens det andre ønsket å forsvare hvorfor hensynet så sjelden var med.

3.6.2 Konkret om den alminnelige rettsoppfatningens plass i vurderingene

Det neste spørsmålet saksbehandlerne fikk, var hvilken rolle den alminnelige rettsoppfatning spiller i avgjørelsene til de respektive fengsler:

Den ligger jo på en måte i bunnen av regelverket. Det er jo noe vi alltid skal ta stilling til, [...] Her er det ikke veldig ofte den blir brukt. Det vil i hvert fall jeg si, det er selvfølgelig spørsmål om hva som er mye og lite. Men hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er noe som alltid ligger i bakhodet, men som, i alle fall etter mitt syn, sjelden kommer fram og endrer saken. [...] Der vi synes det er et tema, da nevner vi det. Enkelte vedtak har det som en mer eller mindre hovedbegrunnelse, mens i andre er det på en måte bare vist til at det skal vurderes, uten at man på en måte konkluderer med om det er avgjørende i denne saken eller ikke.

Vi ser at hensynet alltid ligger innbakt i fengselets vurderinger, det vil si at det alltid er relevant. Det blir derimot sjelden anvendt i praksis, og etter dette fengselets utsagn, har det enda sjeldnere stor vekt.

Fra et annet fengsel kommer følgende kommentarer på dette spørsmålet:

Nei, den har ikke en veldig stor rolle. Så lenge det er sikkerhetmessig betenkelig, så kan vi ikke sende ut vedkommende uansett. Og da ser vi ikke helt poenget med å ta med eventuelt en vurdering av den alminnelige rettsoppfatning. Den kommer først inn i bildet hvis det kan fremstå som sikkerhetmessig forsvarlig.

Et tredje fengsel gir følgende uttalelser:

Når man ser på antallet saker som har vært behandlet, så er det jo bare i en brøkdel av sakene hvor det er brukt som argument. Vi er varlig med å bruke det, fordi det er et vanskelig område, som ikke det er noe særlig gode og klare svar på. [...] Men samtidig er det så klart omtalt i lovverket at vi er nødt til å ta det med.

Denne uttalelsen kan sammenholdes med den første uttalelsen i 3.6.1, som gikk direkte til momentet ”den alminnelige rettsoppfatning” på et generelt spørsmål om hvilke vurderingsmomenter fengselet brukte. Dersom vi knytter sitatene til min drøftelse om hvorfor dette fengselet nevner den alminnelige rettsoppfatning som det første vurderingsmomentet, kan uttalelsene tas til inntekt for begge tolkninger av fengselets syn på hensynets rolle. Deres tilbakeholdenhet kan nettopp skyldes en bevissthet om begrepets tilstedeværelse, og begrepets vaghet. Dette kan føre til den ambivalensen som den siste uttalelsen gir uttrykk for. Ambivalensen ved å måtte ta et vanskelig håndterbart hensyn i betraktning. Videre kan det like gjerne være slik at man i første uttalelse fokuserer på det oppgitte intervjutema, mens man i siste sitatet kommer med en mer deskriptiv uttalelse rundt bruken av selve hensynet.

Det fengselet som åpnet intervjurunden med å forsvare hvorfor de så å si ikke brukte begrepet, presiserte seg selv:

Også er det sånn at ved permisjon for forvaringsdømte skal det jo vurderes særskilt. Det er absolutt med i alle vurderinger. Det er det altså, veldig i bakhodet.⁴⁴ Vi avslår sjelden permisjoner, heller ikke for forvaringsdømte med begrunnelse i den alminnelige rettsoppfatning.

Hva sier fangene

I intervjuene med fangene var det flere som hadde en formening om at hensynet ble brukt i større grad enn det man kan få inntrykk av i dokumentgjennomgangen og ved samtaler med saksbehandlerne. ”Det kan gjelde alt det”, uttaler en fange når jeg spør i hvilke

⁴⁴ Se forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring av 3. mai 2004, nr. 481 § 11

lovbruddskategorier hensynet anvendes. En annen sier: ”Det er betydelig mange.” En tredje har følgende kommentar: ”Jeg har prata med en del og det er flere som får den slengt i trynet.”

Fire av fem fanger mener at den alminnelige rettsoppfatning blir brukt hyppig; den siste fangen mener at det ikke brukes så ofte, men han utdyper ikke dette temaet. To fanger viser til at de selv har fått muntlig beskjed om at den alminnelige rettsoppfatning vil føre til avslag dersom de søker. De uttaler også at flere har fått hensynet anvendt i muntlig kommunikasjon med de ansatte. ” En liten del av dem får det skriftlig i vedtakene sine. En betydelig større andel får beskjed om at du må ikke forvente at du får lik behandling som de andre, fordi saken din er sånn og sånn.”

Jeg var videre interessert i å få vite deres mening om det er noen forskjell i forhold til anvendelsen av den alminnelige rettsoppfatning når man søker om permisjoner, overføringer eller prøveløslatelser. De fire som har uttalt seg om utstrakt bruk av den alminnelige rettsoppfatning er samstemte. Nedenfor følger to sitater som oppsummerer deres synspunkter:

”Den brukes som hovedargument i alle saker, vil jeg si, det er den som står øverst og det er den som på en måte veier tyngst.”

”Det har ikke noe å si hva man søker om.”

Det er interessant å se denne forskjellen mellom saksbehandlerne og fangenes oppfatninger av bruken. Det vi kan konstatere er at den alminnelige rettsoppfatning ikke bare kommer til uttrykk skriftlig, noe som i praksis kan føre til at prinsippene blir brukt mer enn det avgjørelsesmaterialet og saksbehandlere gir inntrykk av. Mye av kommunikasjonen i fengslene skjer mellom fange og kontaktbetjent, avdelingsleder og øvrige betjenter, og ikke i størst grad med saksbehandlerne. Det er flere av fangene som nevner at de har fått muntlig beskjed om at det ikke er noen vits i å søke. Det kan være mange grunner til at man får slike beskjeder, men vi kan likevel ikke utelukke at dette kan resultere i at fangene ikke

søker. Balansegangen mellom det å gi fangene et velment råd om at de ikke skal kaste bort tiden sin på å søke, og det å la fangene få utnytte sin rett til å få en reell behandling av søknaden, kan by på vanskeligheter. Det reiser også problemstillinger blant annet knyttet til maktforhold og rettssikkerhet. Disse aspektene vil jeg komme tilbake til nedenfor.

4 Momenter som gjør den alminnelige rettsoppfatning til en del av vurderingen

Vi ser av gjennomgangen av forvaltningspraksis at hensynet til den alminnelige rettsoppfatningen kun henvises til i et fåtall av sakene som er til behandling. Siden dette ikke blir trukket frem i alle vedtak, må det foreligge noe som motiverer bruken av hensynet. I det følgende vil jeg forsøke å finne noen momenter som gjør at den alminnelige rettsoppfatning blir anvendt. Her er det en glidende overgang mellom momenter som bestemmer anvendelsen, og momenter som er avgjørende for vekten. Det kan derfor synes hensiktmessig å behandle disse spørsmål under ett, men jeg mener det er en prinsipiell forskjell mellom at et hensyn blir tatt med i en vurdering, og at det får stor vekt. Jeg vil derfor behandle anvendelse og vekt separat, men vil da komme inn på noen av de samme momentene der det er naturlig.

4.1 Lovteksten

I forskrift til straffegjennomføringsloven, retningslinjene og forarbeidene blir det henvist til den alminnelige rettsoppfatning. Hensynet må kunne karakteriseres som en rettslig standard. Kjennetegnene ved en rettslig standard er at den gir anvisning på en målestokk for vurderinger som må hentes utenfra og som endrer seg over tid. Videre inneholder rettslige standarder et direktiv til rettsanvenderen om å gjøre bruk av disse vurderingene. Et

siste kriterium er at målestokken i stor grad må fylles ut av andre enn rettsanvenderen.⁴⁵ Det er ikke som ved generelt skjønnsmessige ord i en lovtekst, som utelukkende må tolkes ut fra relevante rettskildefaktorer, og hvor faktoren ”den alminnelige rettsoppfatning” som oftest tillegges beskjedne vekt. Vi må skille mellom innholdet i den alminnelige rettsoppfatning, som må hentes utenfra, og vurderingen av hensynets relevans og vekt, som styres av de relevante rettskildefaktorene. I denne sammenheng vil rettskildefaktorene gi oss noen holdepunkter for hvilke momenter som gjør seg gjeldende når anvendelsen av den alminnelige rettsoppfatning skal vurderes.

4.2 Forarbeidene

Forarbeidene gir noen føringer. I Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) blir det påpekt at straffegjennomføringens innhold skal tilfredsstille flere formål: samfunnets sikkerhet, hensynet til den alminnelige rettsoppfatning og ambisjonen om å forebygge ny kriminalitet. Vi ser at den alminnelige rettsoppfatning utgjør et selvstendig formål.⁴⁶ I Inst.o. nr. 60 konkretiseres det at man må se hen til den alminnelige rettsoppfatning til det lovbrudd som er begått. I odelstingsproposisjonen sies det i forbindelse med overføring til lavere sikkerhetsnivå at det ikke er

gitt begrensninger i overføringsadgangen ut fra bestemte lovbruddskategorier. Sikkerhetsmessige vurderinger og hensynet til den alminnelige rettsfølelse kan imidlertid medføre at vilkårene ikke anses oppfylt i tilfeller hvor innsatte er dømt for alvorlig kriminalitet (eksempelvis volds-, sedelighets- eller narkotikaforbrytelser).⁴⁷

Av dette kan vi slutte at lovbruddets art kan være av betydning. Forarbeidene er imidlertid ikke uttømmende i sin anvisning på straffbare handlinger; de eksemplifiserer kun lovbruddskategorier.

⁴⁵ Boe (1996: 227)

⁴⁶ Ot. prp. nr. 5 (2000-2001) s. 149

⁴⁷ Ot.prp. nr. 5 (2000.2001) kap. 13.1 s. 155

4.3 Forvaltningspraksis

I dette avsnittet skal jeg trekke frem noen momenter som ut fra mitt materiale synes å være viktig for anvendelsen. Når det gjelder forvaltningspraksis er det lagt følgende føringer: I retningslinjene henvises det gjennomgående til at dersom man har begått alvorlig kriminalitet, kan hensynet til den alminnelige rettsoppfatning gjøres gjeldende til domfeltes ugunst. Dette støtter opp under argumentet om at handlingens art og alvorlighetsgrad er viktig. Jeg vil også gå inn på andre momenter som tidsmomentet og medieomtale.

4.3.1 Den straffbare handling

I gjennomgangen av forvaltningspraksis fant jeg følgende resultater, hva angår art og alvorlighetsgrad:

I sakene som gjaldt overføring etter § 15, var det ved A fengsel fire avgjørelser knyttet til saker om voldtekt, seksuelle overgrep mot mindreårige og forsettlig drap.

Voldtektsdommene var henholdsvis

- fem år og fire måneder,
- seks år,
- sedelighetsdommen var på fem år og seks måneder,
- drapsdommen var på ti år.

Vi ser at hensynet eksplisitt blir brukt i avgjørelser som gjelder alvorlig voldskriminalitet.

Et eksempel fra et vedtak som ikke trekker frem den alminnelige rettsoppfatning kan være illustrerende. I en avgjørelse som gjaldt en person med en dom hvor det var begått et ran og straffen var utmålt til to år og to måneder, ble det kun henvist til sviktfare og formelle krav.

Vi kan ikke trekke noen konklusjoner ut fra dette eksemplet, men det kan se ut som at selv en så alvorlig voldshandling må være av en viss grovhet før den alminnelige

rettsoppfatning blir anvendt. Etter alminnelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 nr. 10

(strl.) § 268 er maksimumsstraffen fem år for simpelt ran, og 12 år for de grove tilfellene. Jeg vil bemerke at begrunnelsesmåten også kan ha andre årsaker.

I materialet fra B fengsel ser vi en likhet med A ved at det er i de alvorlige forbrytelsene man ser henvisning til alminnelig rettsoppfatning.

- To avgjørelser gjaldt drap,
- en drap og seksuelle overgrep mot barn.
- To avgjørelser dreide seg om narkotikalostrudd,
- en narkotika og heleri.
- En gjaldt narkotika, heleri og vold.

Vi ser en forskjell ved at narkotikadommer oftere forekommer i materialet fra B, sammenholdt med A hvor det er straff mot liv og helbred som dominerer i den perioden vi har undersøkt. Videre er det en forskjell ved at kortere dommer blir underlagt en eksplisitt vurdering i forhold til alminnelig rettsoppfatning ved B fengsel. Dommene for narkotika var henholdsvis

- to år og ni måneder,
- tre år (ubetinget),
- fire år og fire måneder (fellesstraff) og
- ni år.

Den korteste dommen som hadde henvisning fra A fengsel var på fem år.

Ved søknader om hjemmesoning etter § 16 hadde sakene en strafferamme på

- 3 år (deldom med en betinget tilleggsdel på et år og seks måneder)
- tolv år
- tolv år og seks måneder.

De to førstnevnte omhandlet narkotikaforbrytelser, mens den sistnevnte gjaldt flere grove ran og forsøk på dette, samt frihetsberøvelse.

I permisjonssakene omhandlet

- syv av avgjørelsene domfellelser etter strl. § 233,

- fire av dem med strafferamme på 21 år,
- en på 14 år (drap, narkotika og legemsbeskadigelse)
- en på 11 år (drap og seksuelle overgrep mot barn)
- 14 år (uspesifisert lovbruddskategori)
- fire år og tre måneder (uspesifisert lovbruddskategori)

I begge de sistnevnte tilfeller er det presisert i vedtakene at det dreier seg om alvorlig kriminalitet.

I A fengsel fordelte sakene seg på straffutmåling og lovbruddskategoriene som følger:

- seks og et halvt år (økonomisk kriminalitet)
- to og et halvt år (seksuelle overgrep mot forsvarsløs mindreårig person)
- ett år og åtte måneder (seksuelle overgrep mot mindreårig)
- tre år og ni måneder (lovbruddskategori delvis uspesifisert, men massiv vold er en del av dommen)

Her ser vi at A fengsel henviser i dommer med kortere strafferammer enn B, motsatt resultatet i overføringssakene.

Oppsummert kan vi si at ut fra mitt begrensede materiale, så er det kun i alvorlige saker at hensynet kommer til anvendelse. Et kriterium er at dommene er lange, både generelt sett, og ved at de ligger i øvre sjikt av strafferammen i den konkrete straffebestemmelsen. De dommene som ikke ligger i øvre sjikt, er likevel av fengselet karakterisert som handlinger av en svært alvorlig art. Eksempler på dette er seksuallovbruddene mot mindreårige og andre forsvarsløse personer. Et unntak her er overføringsinnstillingen som omhandler domfellelse for narkotika, med lengden to år og ni måneder. Her var det imidlertid andre momenter som gjorde det relevant å henvise til den alminnelige rettsoppfatning. Blant annet ventet han på avgjørelser av tre uoppgjorte alvorlige narkotikaforbrytelser, som påtalemyndighetene forventet skulle resultere i ”en ikke ubetydelig dom”.

4.3.2 Permisjonstidspunkt

I A fengsel omhandlet tre av fire permisjonsvedtak saker hvor man søkte i nærheten av, eller før, permtid. En søkte to måneder før permtid, og da også om fremskutt permisjonstid. En annen søkte seks dager etter, og en tredje ønsket også permisjon i nær tilknytning til oppnådd permisjonstid. I disse vedtakene ble det henvist til at den alminnelige rettsoppfatning gjorde seg gjeldende, med tanke på at det var tidlig i soningen. En hadde da sonet to år, en annen 11 måneder og en i 10 måneder. I det siste permisjonsvedtaket fra A fengsel ble det ikke under vurderingen av hensynet til den alminnelige rettsoppfatning henvist til at det var tidlig i soningen. Her søkte vedkommende først 5 måneder etter permtid, og hadde da sittet 12 av 21 måneder. Det var da kun to måneder til en eventuell prøveløslatelse. Likevel ble den alminnelige rettsoppfatning påberopt, men på annet grunnlag. For tidsmomentets betydning når det gjelder dette vedtaket, hersker det en viss tolkningstvil, men det kan synes som om det relaterte seg primært i forhold til sviktfarevurderingen.

I fire av sakene fra B fengsel dreide det seg om personer som har sittet fengslet fire år sammenhengende; to dommer på 21 og to på 14 år. I alle fire sakene ble det brukt som et argument at det ville stride mot den alminnelige rettsoppfatning med utganger så tidlig i soningen. I tre av sakene ble det søkt på nytt om perm, to av dem et halvt år senere og den siste etter åtte måneder. I alle tilfellene ble den alminnelige rettsoppfatning fortsatt ansett å være relevant på dette tidspunkt. I en sak gjorde ikke tidsmomentet seg gjeldende; det gjaldt en dom på 11 år for drap, hvor vedkommende søkte om permisjon 12 dager etter permisjonstid. To vedtak gjaldt velferdspermisjon, hvor det var henholdsvis syv måneder og et år til permisjonstidspunktet var oppnådd.

I overføringssakene fra A var det en som søkte i nær tilknytning til permisjonstidspunkt, ca 2 måneder før oppnådd permisjonstid. Her ble det henvist til at det var relativt tidlig i

straffegjennomføringen av en dom på 10 år, og den alminnelige rettsoppfatning var fortsatt relevant. Det samme gjelder for de øvrige 3 avgjørelsene, men her gjaldt det folk som hadde henholdsvis ni måneder, et år og et år og syv måneder til oppnådd permisjonstid.

I B fengsel ble det i tre saker henvist til tidspunktet for avgjørelsen. Den ene innstillingen gjaldt en person som søkte etter knapt tre års soning, dvs. tre måneder før permisjonstidspunktet. Her sier fengselet: "Det vil vanskelig være i samsvar med samfunnets forventninger til straffesoning av denne type alvorlig kriminalitet at straffen gjennomføres i åpen anstalt fra en forholdsvis tidlig fase i straffegjennomføring." En annen søkte etter å ha sittet noen få dager, og hadde da syv måneder til permisjonstid. Det ble anført at en overføring til åpen anstalt på det nåværende tidspunkt kunne stride mot den alminnelige rettsoppfatning. Den siste saken hvor tidsmomentet er av betydning er en person som også ønsket seg overført like etter innkomst. Da dette var syv måneder før permisjonstid, er fengselet usikker på hvorvidt dette strider mot den alminnelige rettsoppfatning. Men de går ikke inn på en slik vurdering dersom overføringen skjer seks måneder senere, dvs. fem måneder før permisjonstid. Vedkommende skal sone en tre års dom.

I de sakene som ikke nevner tidsmomentet, var det en som søkte to måneder før permisjonstidspunkt, en søkte en måneder før permisjonstidspunkt og en søkte 27 dager etter. Den siste søkte etter permisjonstidspunkt, men jeg har ikke opplysninger om hvor lenge etter.

Når det gjelder avgjørelsene etter § 16, er det ingen av A fengsels avgjørelser som viser til tidspunktet i sin argumentasjon om hvorvidt det vil stride mot den almenne rettsfølelse å innvilge soning utenfor institusjon. En søkte seks måneder før oppnådd halv soningstid, men fikk beskjed om at søknaden ikke ble behandlet før halv tid nærmet seg. De andre hadde begge halvtid i 2003. Grunnen til at tidspunktet trolig ikke er så fremtredende i disse sakene, er at det er et eksplisitt vilkår i loven at du må ha sonet halv tid før det kan bli aktuelt. I den ene saken innstiller imidlertid fengselet på at vedkommende innvilges omsøkt soningsform, men først et halvt år senere enn omsøkt. Dette er begrunnet hovedsakelig ut

fra regionens tidligere vedtak om vedkommendes soningsforløp, men at man ikke får slik soning før et halvt år etter at man har søkt, kan også sies å være et utslag av at man mener det er tidligste laget. Men dette er kun en tolkning av konteksten der den alminnelige rettsoppfatning fremkommer. I den første saken vedrørende § 16 kom regionen til innvilgelse, men først fire måneder etter det omsøkte tidspunkt, og begrunner dette i at det ”på det nåværende tidspunkt kan stride mot den alminnelige rettsfølelse.”

4.3.3 Omtale

I en avgjørelse fra A, og tre saker fra B, ble det sett hen til straffesakens omtale i media i sammenheng med vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning.

4.3.4 Oppsummering av forvaltningspraksis

Etter gjennomgangen kan vi oppsummere momentene på følgende vis. Det aller viktigste er at sakene må falle innunder det man karakteriserer som alvorlig kriminalitet. Dette trenger imidlertid ikke bety lange dommer, men kan like gjerne være resultat av handlingens art, eller at den befinner seg i det øvre sjiktet av strafferammen til en bestemmelse. Videre er tidsmomentet avgjørende, men ikke et nødvendig vilkår. Medieomtale er også viktig i noen, men ikke i flertallet av avgjørelsene.

4.4 Hva sier rettsanvenderne?

4.4.1 Lovbruddskategorier

Mine informanter fikk spørsmål om i hvilke saker de anså den alminnelige rettsoppfatning som relevant. En av dem svarte:

I de saker som dreier seg om alvorlig kriminalitet, eller særlig der det går utover tredjeperson, enten det er drapssak, voldssak eller sedelighet. [...] Og du kan også si de aller lengste dommene for narkotikakriminalitet og økonomisk kriminalitet. Men først og fremst i de sakene der det går utover en person, er vel vårt bilde av at det i størst grad vil støte dem der ute.

Momentene alvorlig kriminalitet går igjen hos alle saksbehandlerne. Alle nevner drap som et eksempel. saksbehandlere fra tre fengsler snakker om alvorlig voldskriminalitet, og i to av fengslene refererer saksbehandlerne eksplisitt til sedelighetsdomfellelser. På spørsmål om å komme med eksempler på lovbruddskategorier nevner saksbehandleren fra et fengsel hallikvirksomhet og grove ran, et annet nevner et grovt tilfelle av ildspåsettelse og to fengsler nevner grove narkotikaforbrytelser og alvorlige lovbrudd innen økonomisk kriminalitet. Fra en saksbehandler trekkes det også frem at nettverkskriminalitet kan bli kriminalitet hvor den alminnelige rettsoppfatning vil kunne anvendes.

4.4.2 Gjentakelse

I noen, og særlig ett, av fengslene er det mange personer som ikke er førstegangssonere, og det ble derfor interessant for meg å spørre om gjentakelse kunne redusere kravet om alvorlighet, og dermed at terskelen ble lavere for anvendelsen. Svaret lød:

Ja, det kan nok det. Men den siden av den alminnelige rettsoppfatning tror jeg ikke at Kriminalomsorgen har så mye fokus på. [...] Hvis du spør folk flest og presenterer for hele Norges folk straffehistorien til en person og så leser opp at han blir tatt der, løslatt på prøve, tatt med en gang, løslatt på prøve etc., så tror jeg nok veldig mange vil si at ”ja, hvorfor burde ikke han sitte inne? Jeg synes han bare bør sitte inne, for han gjør jo det samme om igjen og om igjen og om igjen. Vi kan ikke ha mer tillit til denne personen.” Men det er i de tilfellene snakk om mindre alvorlig kriminalitet, så jeg tror ikke at det er den typen hvor Kriminalomsorgen bruker den alminnelige rettsoppfatning som begrunnelse. Fordi der er man kanskje mer tilbøyelig til å prøve behovet til den individuelle.

4.4.3 Tidsmomentet

Flere fengsler trekker frem tidspunkt som et moment i vurderingen om den alminnelige rettsoppfatning skal anvendes. En saksbehandler sier det slik:

Hvis det er en alvorlig dom, som kanskje er både skremmende og støtende, men som kanskje ikke er så lang. Vi ser jo at domslengde på drap for eksempel i Norge er... jo, er det ni år? Og vi kan ha slike saker hvor han får en ni års dom, han har kanskje sittet i varetekt i en periode; han har kanskje også ankebehandling av saken. Etter reglene våre oppnår de da permisjonstid etter 1/3, noe som teoretisk sett fører til at de kan oppnå permtid idet de får rettskraftig dom i siste instans. Da kan det bli litt... eh... da kan det, for å si det sånn, sies å være i strid med den alminnelige rettsoppfatning at vedkommende plutselig blir sett i Oslo dagen etter at dommen er rettskraftig. Men det kan også være tilfelle i grove voldsdommer, hvor... det blir min personlige mening, men hvor vi noen ganger kan se at... eller jeg synes... Jeg synes å se – i media ihvertfall – at straffenivået kan være litt lavt. I de tilfellene kan det også være pussig, hvis vedkommende da plutselig er ute på permisjon etter kort tid.” Her trekker han frem et interessant poeng. Uttalelsen hans kan tas til inntekt for at fengslet skal kompensere for et straffenivå som kan virke noe lavt. Jeg tolker han dit hen at man må se hen til at folk mener at straffenivået er så lavt at det vil

opprøre dem om vedkommende for eksempel får innvilget en permisjon. Det at han trekker inn sin ”personlige mening” kan trekke i retning av at også hans egne vurderinger, basert på media, kan ha en viss innvirkning.

Han fortsetter: ”Men vi har også dommer, som er lengre, hvor innsatte oppnår permittid på et svært tidlig tidspunkt av soningen.”

Et annet fengsel begrunner den alminnelige rettsoppfatnings relevans i lange dommer slik: ”Du kan tenke deg at du får en 21 års dom, så kan du gå ut på permisjon etter fire år. Da er det langt under en tredjedel av soningen.”

Det gis også en pekepinn på at den alminnelige rettsoppfatning kan være relevant langt ut i soningen. Her følger et eksempel på en soningshistorie, som kan belyse dette. Jeg vil bemerke at selv om jeg kun har intervjuet saksbehandlere i fengsler med høyt sikkerhetsnivå, har de stått fritt til å velge eksempler også utenfor sin anstalt.

Kanskje man først har avslått en permisjon på det grunnlaget, og så har innsatte fått permisjon. Og så søker vedkommende fengsel med lavere sikkerhetsnivå, og så har man brukt det der også. Derneft har vedkommende kommet til fengsel med lavere sikkerhetsnivå, så har han gjerne søkt frigang, så har man kanskje brukt det der, eller så har han søkt om utvidet permisjonskvote. Da har man sett på at ja, hvis du får gå på frigang, og du har så og så mange døgn, hvis du er så mye ute av fengslet, hvordan vil det være i forbindelse med den alminnelige rettsoppfatningen sett hen til den straffbare handling? Og så kan det bli aktuelt i forhold til videre overføringer, f.eks. til overgangsboliger eller frigangshjem, da.

4.4.4 Kjennskap til saken

Nedenfor vil jeg gi en gjennomgang av et moment som har et bredt omfang i intervju materialet. Massemediene og pårørende er to viktige kanaler for hvordan folk får vite om fengslenes vedtak.

4.4.4.1 Medias betydning

Det er i de klassiske mediesakene hvor det blir aktuelt da... Slike saker som har fått så mye medieoppmerksomhet at den allmenne person kjenner til saken, og kan tenkes å ha sin oppfatning av den. [...] Vi snakker om de alvorlige sakene, de som opprører enten et lokalsamfunn eller hele nasjonen, og som media har brukt veldig mye tid på, Det er på en måte i de sakene man risikerer at den alminnelig person får kjennskap til vedtak som fattes i Kriminalomsorgen.

Vi ser at denne saksbehandleren har fokus på at saker som har vært mye i media, også vil være interessant for media fortsatt å holde seg oppdatert i forhold til.

I et av fengslene hadde de kun brukt det ved avgjørelser som gjaldt to personer, og saksbehandleren sier at ”begge disse sakene er saker som har vært veldig medieprofilert...” En annen saksbehandler presiserer bildet slik:

Det er klart mediedekning har en veldig vesentlig betydning. Men det er ikke slik at det ubetinget må være en stor mediedekning av saken, for det kan være saker som ikke har vært veldig dekket i media som kan komme opp senere... Plutselig så kan det være et eller annet rundt vedkommende som gjør at saken kommer i media, en stund etter at vedkommende har begått handlingen, og kanskje han soner en dom. Ofte kan jo media ta kontakt med fengselet, for eksempel, og lurere på om de kan få intervju en drapsdømt, og så kommer saken i media på den måten. Eller det kan være slik at en eller annen tipser VG om at det går en person ute på permisjon som er dømt for det og det. Det har ikke vært noe særlig mediedekning, men den kan da komme idet det oppdages. Vi må se for oss et scenario... er dette en sak som på en måte kan forsvares i, la oss si VG, i forhold til den alminnelige rettsoppfatning, hvis saken skulle komme i avisen.

Det siste fengselet er også opptatt av media, og beskriver det kort på denne måten: ”Det er først og fremst relevant i forhold til alvorlig kriminalitet som er blitt kjent av folk flest gjennom media, da. [...] Det er jo ikke bare media som styrer den alminnelige rettsoppfatning, så ille er det ikke. Men de kan ha veldig mye å bety.”

Ut fra de ovennevnte sitater kan det se ut som den alminnelige rettsoppfatning i stor grad avhenger av om folk har kjennskap til saken fra før. Dette gjelder ikke bare i forhold til

handlingen og den påfølgende rettssak, men også folks reaksjoner på at personen blir innvilget en utgang fra fengselet. Det sistnevnte forutsetter riktignok ofte det første, på den måten at dersom folk ikke vet hva vedkommende har gjort, har de heller ingen oppfatning rundt den aktuelle permisjonen, overføringen eller prøveløslatelsen. Det blir imidlertid trukket frem at saker som får, eller kan tenkes å få, førstegangs medieprofilering ved fengselets avgjørelse, kan være aktuelle. I alle de fengslene jeg har intervjuet saksbehandlere, er media en avgjørende faktor når man skal vurdere om den alminnelige rettsoppfatning kommer til anvendelse, og hvilken vekt den skal ha. Vekten vil bli drøftet nedenfor.

4.4.4.2 Øvrige spredningskanaler

I tillegg til media, som må sies å være den største informasjonskilden til befolkningen, blir også andre kanaler nevnt. En saksbehandler fremhever varselets rolle. I strgf. § 36, tredje ledd og § 42, sjuende ledd sies det at dersom det er av betydning skal *fornærmede* eller *deres etterlatte* varsles om tidspunkt for permisjon, straffavbrudd eller prøveløslatelse. Dette gjelder altså ikke ved overføringer til fengsel med lavere sikkerhetsnivå, og vil derfor ha en begrenset betydning for spredning av informasjon. Men i permisjonssaker vil dette kunne bidra til at folk får kjennskap til permisjonen. Fra materialet kan vi hente følgende uttalelser rundt dette temaet: "[h]vis det er småkriminelle her nede i lokalmiljøet som har korte dommer, så vil jo ikke det normalt støte dem der ute. De vil ikke kjenne til at de sitter inne og de vet ikke hva de har gjort."

Her ser vi nok en gang at dersom ikke folk har kjennskap til beslutning og straffesak, vil de ikke ha oppfatninger knyttet til fengselets avgjørelse. Selv om et fengsel presiserer at det ikke bare er media som styrer den alminnelige rettsoppfatning, ser det ut som de i stor grad knytter anvendelsen av hensynet opp mot media.

I den forbindelse er det nødvendig å stille spørsmål ved om folk flest utelukkende danner seg oppfatninger på grunn av mediene og annen informasjon. Som vi skal se i kapittel 6,

nevnes det også andre faktorer som kan påvirke den alminnelige rettsoppfatning. I de gjennomgåtte vedtak er det kun henvist eksplisitt til media i fire saker. Det er derfor interessant å se at mediedekning får en slik dominerende stilling ved de intervjuede saksbehandlerne avgjørelse av om hensynet skal anvendes eller ikke i en konkret sak.

I litteratur som omhandler den alminnelige rettsoppfatning, blir det ofte sondret mellom den generelle, den informerte og den konkrete rettsfølelsen. Den generelle rettsfølelse blir i Balvigs undersøkelse fra 2006 omtalt som holdninger man har til et bestemt rettsområde, i undersøkelsen gjaldt det straffenivået.⁴⁸ Dette blir også omtalt som den faktiske rettsfølelsen i en annen dansk bok om temaet.⁴⁹ Dersom vi overfører det til denne avhandlingen, vil det bli de generelle holdningene som befolkningen har til hvordan straff for ulike handlinger skal fullbyrdes. Dette innbefatter oppfatninger/følelser knyttet til handlingene, og hva som bør skje under soningen. Man kan si at den generelle/faktiske rettsfølelse også kan foreligge uten at man har konkret kjennskap til enkelthandlinger. Når det gjelder den informerte rettsfølelse, dvs. folks holdninger hvis man får tilgang på informasjonen om vedkommende, handlingen og omstendighetene rundt handlingen, forholdene i fengselet og regelverket for straffegjennomføring. Her vil media og andre informasjonsspredere være svært viktige. Hverken i regelverk, forvaltningspraksis eller forarbeider gir man uttrykk for hvilken av disse rettsoppfatningene man viser til, og man sonderer heller ikke mellom generell og konkret rettsoppfatning. Jeg kan ikke se at intervjupersonene har denne sonringen i bevisstheten ved vurderingen av anvendelsen.

⁴⁸ Balvig (2006:312)

⁴⁹ Ryberg (2006:26)

4.4.5 Særskilt om prøveløslatelser

Som vi konstaterte i gjennomgangen av vedtakene, er det ingen av de to fengslene som har henvist til den alminnelige rettsoppfatning i slike avgjørelser. De utdyper dette temaet slik:

”Det skal rimelig mye til for oss å avslå prøveløslatelser. Når du først har sonet to tredjedeler av straffen, så har vi i hvert fall veldig vanskelig for å se for oss hvor det bærende argumentet skulle være alminnelig rettsoppfatning for å avslå det.”

Saksbehandleren fra det andre fengselet sier det samme og utdyper videre:

Alt etter hvilke typer innsatte vi har å gjøre med, kan det være i enkelte tilfeller at en innsatt har en historie som gjør at det isolert ikke er tilrådelig å løslate han, og så er det kanskje et behandlingstilbud på utsiden som gjør at det likevel kan være tilrådelig å løslate vedkommende.

Vi ser at han ikke nevner den alminnelige rettsoppfatning. Også ved de fengslene hvor det ikke ble foretatt en dokumentgjennomgang, fikk saksbehandlerne spørsmålet om bruk av hensynet ved vurdering av prøveløslatelser.

Nei, det har vi ikke gjort. [...] Men nå må jeg si at i de sakene jeg kom på i farten hvor jeg har brukt begrepet, har ingen av de oppnådd 2/3 tid ennå, så det er fortsatt et åpent spørsmål... Jeg klarer ikke se for meg at vi kommer til å bruke dette begrepet når det gjelder prøveløslatelser, men det kan godt hende at det kommer til å skje en gang i Kriminalomsorgen. Men jeg er usikker på om det kan anvendes der, på en måte. Det skaper en del flere problemstillinger der enn det gjør ved en permisjon. Det kan lett oppfattes som en sånn omkamp rundt straffen.

Han trekker frem det aspektet at den alminnelige rettsoppfatning kan bli ansett som en omkamp rundt straffen. Hans uttalelse kan tolkes dit hen at det vil kunne være, eller i hvert fall oppfattes som, negativt dersom domstolenes og Kriminalomsorgens roller blir blandet. Vi finner en inkonsistens dersom vi sammenholder denne uttalelsen med en tidligere uttalelse hvor samme saksbehandler viser til at alminnelig rettsoppfatning kan anvendes i saker hvor det kan virke som om straffenivået er lavt. I slike saker vil det bli snakk om nettopp den samme rollekonflikten.

Den siste saksbehandleren uttaler seg også skeptisk hva angår hensynets anvendelse i prøveløslatelsessaker:

Det er jo oppnevnt i lov, retningslinjer og forskrift hvilke momenter det særlig skal legges vekt på, og i de tilfellene det for oss er aktuelt å avslå, så har vi tilstrekkelig grunnlag der. Og hvis det er aktuelt å innvilge, så er den alminnelige rettsoppfatning med i vurderingen, men da viser vi ikke spesielt til den.

Denne saksbehandleren trekker frem et interessant poeng, nemlig det at den alminnelige rettsoppfatning blir vurdert ved innvilgelse, og siden de ikke har noen avslag som er begrunnet i alminnelig rettsoppfatning, tyder dette på at den alminnelige rettsoppfatning er en siste skanse mot innvilgelse.

Vi ser at alle saksbehandlerne i større eller mindre grad avkrefter at hensynet blir brukt for å avslå søknader om løslatelse. Dette er interessant, da det i retningslinjene punkt 3.45.2 henvises til at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er et av momentene som skal tillegges vekt i helhetsvurderingen av om domfelte kan løslates mellom gjennomført halv soningstid og 2/3. I spørsmålsstillingen ble det ikke sondret mellom ulike typer prøveløslatelser, og det gjorde heller ikke intervjupersonene. Vi ser imidlertid at noen eksplisitt snakker om oppnådd 2/3 av straffen, noe som kan tyde på at det er den type løslatelse man primært har hatt i tankene. I det gjennomgåtte materialet fra det ene fengselet fikk jeg tilgang på alle prøveløslatelsevedtak i 2005 og første halvdel av 2006; her ble det ikke sondret mellom løslatelsessøknader på ulike tidspunkt i soningen, og resultatet tyder på at man i dette fengselet ikke viser til hensynet i noen av disse sakene.

For løslatelsessaker, som kan forekomme fra halv soningstid og utover, kan tidsmomentet spille inn. I NOU 1988:37 påpeker utvalget at det først og fremst er i soningens første fase at innholdet må tilfredstille samfunnets straffebehov.⁵⁰

⁵⁰ NOU 1988:37, s. 14

4.5 Hva sier fangene

Fangene ble spurt om de, ut fra sine erfaringer, kunne fortelle litt om hvilke momenter som var viktige ved spørsmålet om den alminnelige rettsoppfatning skulle anvendes. Samtlige av fangene i mitt utvalg hadde vært innblandet i saker som vakte stor medieoppmerksomhet, og mediedekning var også det første momentet de trakk inn. To av dem sier det slik:

”Det er nærmest systematisk opp til hvor mye mediadekning det har vært.”

”All slags kriminalitet, bare det har vært i media.”

En fremhevet også dette med organisert kriminalitet:

”Det er en del innsatte som fra tidligere er blitt stemplet, for eksempel folk som har vært i kontakt med gjenger, mc-miljø og sånne grupperinger. Slike mennesker kommer til å få det uansett om media sier noe eller uavhengig av hvilke dommer de får.” Når han her snakker om å ”få det”, sikter han til den alminnelige rettsoppfatning brukt i avgjørelsene.

Oppsummerende kan det virke som om kriminaliteten er underordnet både medienes dekning av saken, og eventuelt tilknytning til gjengmiljøer.

4.6 Sammenfatning

Vi ser at både i rettskildefaktorene og i samtaler med saksbehandlere og fanger utkrystalliserer det seg momenter som gjør at hensynet kommer til uttrykk, eller blir et vurderingsmoment. Disse momentene er knyttet til både lovbruddets art og alvorlighetsgrad og tidsmomentet. Et moment som ikke trekkes konkret frem verken i intervjuer eller i de gjennomgåtte avgjørelser, er omstendighetene rundt den straffbare handlingen. Dette betyr nødvendigvis ikke at dette ikke er et relevant moment. En nærliggende antagelse er at omstendigheter ofte inngår i det straffbare forholdets art. Dette begrunner jeg i at omstendigheter for eksempel at fornærmede var forsvarsløs, mindreårig etc. ofte er en inkorporert del av det straffbare forhold. Når det gjelder øvrige omstendigheter, kan det ikke trekkes så klare slutninger.

Medieomtale blir av saksbehandlerne, og enda sterkere av fangene, trukket frem som et avgjørende moment, men dette gjenspeiles ikke så klart i avgjørelsesmaterialet.

Vi har nå sett at noen momenter er bestemmende for anvendelsen, og vi skal i neste avsnitt se på hvilken måte disse momentene har betydning for vekten av hensynet, og om det er andre momenter som kommer inn og kan virke bestemmende for vekten. Allerede nå kan vi merke oss at det knytter seg visse betenkeligheter til et av momentene, nemlig medieomtalen. Denne kan være noe tilfeldig. Dette kan få konsekvenser for fangenes rettssikkerhet. En saksbehandler uttrykker en viss bekymring for medienes rolle:

Det er litt vilkårlig. Det er noen saker hvor den alminnelige rettsoppfatning uansett er et tema, men så er det noen saker hvor det kanskje ikke er noe sånt kjempeaktuelt tema, men så blir det aktuelt nettopp fordi det er så mye fokus på saken. Vi blir tvunget til å, hva skal vi si, se nærmere på det. Og kanskje gjør også vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning at det kommer til ugunst for den innsatte. Det er jo ikke rettferdig, bare fordi en eller annen journalist har fattet interesse for saken.

5 Hensynets vekt

Jeg vil, som i forrige del, først behandle spørsmålet ut fra de veiledninger rettskildefaktorene gir. Dernest vil jeg bruke intervjumaterialet for å belyse og utdype vektsspørsmålet nærmere.

5.1 Lovtekst og forarbeider

I dette avsnittet skal jeg drøfte hvilken vekt den alminnelige rettsoppfatning har, ut fra de forannevnte rettskildefaktorene.

Allerede i formålsbestemmelsen til strgf. foretas det en avveining. Det fastslås i § 2 at "[s]traffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye kriminelle handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold." Formålet med straffen konkretiseres i forskriften § 1-2: "Så langt det er forenlig med hensynet til samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning, skal forholdene legges til rette for at den straffedømte gis muligheter til å endre livsførsel og hindre tilbakefall."

Forskriftsbestemmelsen vokter samfunnets sikkerhet og hensynet til den alminnelige rettsoppfatning høyere enn innsattes mulighet til endring av livsførsel, jf. "forenlig med". Dette sies også i strgf. § 2, hvor straffen skal gjennomføres og gi fangene tilfredsstillende forhold innenfor rammene av straffens formål og være betryggende for samfunnet. Det er også verdt å merke seg at samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning er kumulative vilkår for å kunne la den enkelte få mulighet til å endre livsførsel. Dette viser at lovteksten betoner disse to hensynene svært høyt.

I Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) heter det: "Hensynet til allmennhetens rettsfølelse er et hensyn som kriminalomsorgen i alle situasjoner skal vurdere."⁵¹ I fengselsutvalgets utredning blir det fremhevet at det spesielt er i soningens første fase at hensynet til samfunnets straffebehov for bestemte handlinger er tungtveiende; senere vil fangenes individuelle behov kunne tillegges mer vekt.⁵²

Vi må merke oss at vekten av forarbeidene også varierer, alt etter om de er tilkommet sent eller tidlig i lovmakerprosessen. Dermed er odelstingsproposisjonen og innstillingen i

⁵¹ Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 149.

utgangspunktet mest tungtveiende. NOUen er eldre og ligger 12 år bak i tid, noe som kan være et vektreduserende element. Men dersom det ikke foreligger motstrid mellom forarbeidene, kan også NOUen være en tungtveiende faktor; nettopp fordi den ofte er grundigst og er resultat av en bredt sammensatt ekspertgruppe. I odelstingsproposisjonen og innstillingen til strgjl. har jeg ikke funnet en presisering som samsvarer med den vi finner i NOUen. Det er imidlertid ingen uttalelser som klart tar avstand fra at hensynet får mer vekt i den tidlige fasen. Dermed kan NOUens uttalelser også tillegges vekt.

5.2 Særskilt om forvaltningspraksis

I det følgende vil det bli foretatt en analyse av avgjørelsene, med henblikk på vekstspørsmålet. Der det foreligger vedtak fra mottagerfengselet i overføringssaker, eller fra regionen i klagebehandlingen, vil også disse bli behandlet. Jeg finner det hensiktsmessig å behandle søknadstypene hver for seg, og gi en oppsummering til slutt. For å analysere vekten av hensynet, har jeg tatt utgangspunkt i vedtakenes ordlyd, plasseringen av hensynet i forhold til andre momenter og den generelle konteksten.

5.2.1 Permisjoner

I avgjørelser knyttet til permisjoner har vi til sammen 14 vedtak. I en avgjørelse ble det som første punkt tatt opp at den alminnelige rettsoppfatning måtte veie tungt. Det ble henvist til at vedkommende soner en lang dom for alvorlig kriminalitet, og at saken vakte stor medieoppsikt. Videre er det lagt vekt på sviktfarevurderingen, og trukket frem noen episoder som tyder på at vedkommende fortsatt organiserer kriminalitet utenfor fengselet. Til sist blir det henvist til brev fra Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning av 29.07.04 (det såkalte Olsok-skrivet), hvor man skal legge seg på en strengere linje bl.a. med henblikk på permisjoner for personer som er dømt til lange fengselsstraffer, for alvorlig

⁵² NOU 1988;37 s. 14.

kriminalitet eller som soner dom for organisert kriminalitet.⁵³ Fengselet avslo søknaden. Her mener fengselet at vedkommende oppfyller alle de tre vilkårene som Olsok-skrivet nevner. Likevel er det den alminnelige rettsoppfatning som trekkes frem som første argument når fengselet klargjør hva de har lagt vekt på ved avgjørelsen. Det fremgår at grunnen til denne vektingen, i tillegg til det ovennevnte, er tidsavhengig. Vedkommende søkte kun seks dager etter permisjonstid. Han begrunnelse for søknaden var å besøke sine foreldre og sin ni år gamle sønn. Det samme gjelder vedkommendes øvrige progresjon. I det endelige avslaget fra regionen fremgår hans begrunnelse for søknad; at han er førstegangssoner, og det refereres til at han ikke har fått anmerkninger utover ovennevnte episoder. Blant annet ut fra disse episodene veier sviktfaren helt klart tyngst når regionen gir sitt endelige avslag. De henviser ikke til den alminnelige rettsoppfatning.

I et annet avslag var sviktfare hovedmomentet, og det ble vist til disiplinærbrudd, en dom som hevdet en viss gjentakelsesfare, og vedkommendes tidligere straffehistorie. Fengselet henviste til at det ville være ”støtende mot den alminnelige rettsfølelse” om vedkommende fikk permisjon på dette tidspunktet. Han søkte like før oppnådd permtid. Videre må man se den alminnelige rettsoppfatning i lys av at vedkommende skulle besøke sin kjæreste, som var fornærmet i den dommen han nå soner. Dette blir konklusjonen ved at fengselet velger å plassere disse to setningene alene i samme avsnitt. Plasseringen kan tyde på at de må sees i sammenheng, og at man anser at besøk til fornærmede kan være viktig for vekten av den alminnelige rettsoppfatning i tillegg til tidsmomentet. Selv om sviktfaren er hovedmomentet, og det fengselet bruker mest tid på i vedtaket, er ordlyden ”vil være støtende” en indikasjon på at også den alminnelige rettsoppfatning er vektet relativt tungt.

I neste vedtak er fangens begrunnelse et ønske om å besøke arbeidsgiver. Her er sviktfaren tungt vektlagt, ved at vedkommende er tidligere straffedømt flere ganger, har uoppgjorte forhold og sitter for alvorlig sedelighetskriminalitet, noe han er straffet for også før. Den alminnelige rettsoppfatning blir nevnt helt til slutt. Fengselet henviser til formålet med straffen og at ”det også er lagt vekt på at en utgang vil virke støtende på den alminnelige

⁵³ Noe av det som kommer frem i Olsok-skrivet er også senere kodifisert i retningslinjene punkt. 1.8.

rettsoppfatning”. I avslaget gis det ikke noen pekepinn på hva som gjør den alminnelige rettsoppfatning tungtveiende. Men jeg finner det nærliggende å anta at det henger sammen med momentene i sviktfarevurderingen, spesielt med henblikk på det straffbare forholdets art. Fengselet henviser heller ikke eksplisitt til at det er for tidlig i soningen. De sier riktignok i en oppsummerende setning at det ikke er ”forsvarlig å kunne innvilge ham permisjon på det nåværende tidspunkt.” Dette kan tale for at tidsmomentet gis en viss vekt, men det kommer ikke klart til uttrykk i direkte sammenheng med den alminnelige rettsoppfatning. En forklaring kan være at vedkommende søkte fem måneder etter oppnådd permisjonstid, og kun to måneder før prøveløslatelsestidspunktet. Dette kan være en indikasjon på at tidsmomentet her ikke gis samme vekt ved vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning. Men samtidig viser dette vedtaket at den alminnelige rettsoppfatning også kan gjøre seg gjeldende på et senere stadium enn i soningens første fase.

I det siste vedtaket fra A fengsel søkte vedkommende om fremskutt permisjonstid, og permisjon to måneder før ordinær permisjonstid var oppnådd. Jeg konsentrere meg primært om avslaget på selve permisjonen, som var begrunnet i at vilkåret for å få en fremskutt permisjon ikke forelå. Etter forskriften 3-31 jf. 3-30 må innsatte anføre ”særlige og tungtveiende grunner” før man kan innvilge fremskutt permisjonstidspunkt, og en eventuell permisjon. Dette forelå ifølge fengselet ikke her. Vedkommende søkte om permisjon for å besøke sin datter og hennes mor. Opprettholdelse av normal sosial kontakt med familien var ikke tilstrekkelig til at vilkårene var oppfylt. Videre ble det henvist til at dommen av individual- og allmennpreventive grunner anviste en streng straff, og at han hadde et uoppgjort forhold. At ”det ville virke støtende overfor den alminnelige rettsoppfatning” ble anført som et siste moment, og da i sammenheng med at vedkommende kun hadde sonet 9 måneder, og hadde tre år igjen til endt tid. Videre ble det anført at vedkommende hadde en god stund (to måneder) igjen til ordinært permisjonstidspunkt. Her ser vi at tidsmomentet atter gjør seg gjeldende.

I det første vedtaket fra B fengsel søker en person om velferdspermisjon, for å delta ved sin kones fødsel. Denne ble avslått, men det ble sagt at vilkåret for velferdspermisjon ”særlige

og vektige grunner” forelå.⁵⁴ Det avgjørende var først og fremst at ”en innvilgelse av permisjon for deg nå klart vil stride imot den almenne rettsoppfatning.” De legger vekt på at forbrytelsen av de fleste ble ansett som grov, og at saken hadde mye medieomtale. Ordet ”nå” tyder på at tidsmomentet spiller en rolle. Vedkommende søker om permisjon syv måneder før oppnådd permtid. Vi ser at her er den allmenne rettsoppfatning hovedbegrunnelsen for avslaget, og sviktfare vedrørende begåelse av ny kriminalitet kommer i tillegg. Fangens behov gis beskjeden vekt sammenholdt med disse to momentene, også i velferdspermisjoner der det må foreligge et kvalifisert søknadsgrunnlag. I klagesaken anførte regionen den alminnelige rettsoppfatning som første grunn til at vedkommende ikke får permisjon. Tidsmomentet og forbrytelsens alvorlighet ble trukket frem. Utover dette ble det henvist til at det forelå sviktfare i forhold til unndragelse på dette stadium av straffegjennomføringen.

Samme person søker om ordinær permisjon, åtte dager etter oppnådd permtid. Han soner en 14 års dom, og får avslag. I avslaget vektlegges sviktfare, bl.a. på grunn av hans forhistorie og de nåværende dommene han soner for. Dette får stor vekt, motivert av Olsok-skrivet fra KSF. Fengselet hevder at han har tilknytning til organisert kriminalitet. Videre er man usikker på om adferdsendringen som vedkommende har vist under soningen, er reell og dyp nok. Det henvises også til den alminnelige rettsoppfatning, og da med henblikk på forbrytelsens karakter (drap og andre alvorlige lovbrudd) og at det er tidlig i soningen (vedkommene har sittet sammenhengende fengslet i tre av fjorten år). Medieomtalen nevnes ikke i dette vedtaket som et moment som gir den alminnelige rettsoppfatningen tyngre vekt. Grunnene kan være flere. For det første kan det være at de allerede har nevnt det i første vedtak, noe som gjør at de ikke føler behov for å nevne det i et senere vedtak om tilnærmet samme spørsmål. Men det kan også være at de mener mediemomentet har redusert vekt etter som tiden har gått, slik at det i seg selv ikke nå er et avgjørende moment. Det er ikke grunnlag for å trekke en sikker konklusjon på dette punktet. Her vil jeg si det ser ut som om alminnelig rettsoppfatning og sviktfare får samme vekt, men pga. Olsok-brevet blir sviktfaren hovedargumentet. I klagebehandlingen hos regionen gis det kun

⁵⁴ Jf. strgf. § 33, første ledd

avslag begrunnet i sviktfaren, men de motsier heller ikke fengselets argument om den alminnelige rettsoppfatningens rolle, tvert imot, de sier at de for øvrig ikke har ”noe å bemerke til den begrunnelse som fremgår av vedtaket”. Derigjennom kan vi anta at de har gitt sin tilslutning til vurderingen om den alminnelige rettsoppfatning.

I et vedtak søker personen 18 dager etter permisjonstidspunkt, for å komme hjem til familien og få et avbrekk av helsemessige grunner. Avslaget begrunnes i den alminnelige rettsoppfatning og sviktfare, begge sammenholdt med den alvorlige kriminaliteten vedkommende er dømt for. Sviktfaren begrunnes i tillegg med at vedkommende er noe psykisk ustabil. Når det gjelder den alminnelige rettsoppfatning er tidsmomentet et viktig aspekt. Det fremheves at vedkommende har sittet kun fire av fjorten år, og at det ”sannsynligvis vil stride mot den alminnelige rettsoppfatning å innvilge deg permisjon på omsøkt tidspunkt.” Vedkommendes behov vektlegges også, men ikke like tungt. Det henvises kun til at man antar at en permisjon vil redusere hans subjektive plager. Også her synes den alminnelige rettsoppfatningen, ut fra at den er plassert som første motargument, å være hovedbegrunnelsen for avslaget.

Åtte måneder senere søker samme person om permisjon 1. juledag for samvær med familien. Denne søknaden blir avslått, men nå er sviktfaren hovedmomentet. Det henvises til at vedkommende sliter psykisk, og har av den grunn blitt flyttet til en annen avdeling. Sikkerhet som var vurdert til lavere enn moderat når det gjaldt rus ved forrige søknad, er nå klassifisert som usikker. Det samme gjelder med hensyn til påfølgende ny kriminalitet. Den alminnelige rettsoppfatning blir her anført som et tilleggsmoment, og man sier at den ”fortsatt vil ha relevans på nåværende tidspunkt i soningen.” Av disse to vedtakene kan vi se en tendens til at der sviktfaren er over et visst minimum, blir dette det mest tungtveiende argumentet. Selv om øvrige argumenter også er relevante, blir det ikke gitt den samme vekten.

En person søkte om velferdspermisjon et år før oppnådd permisjonstidspunkt. Dommen har jeg utregnet til 4 år og seks måneder, da med forutsetning om at det ikke foreligger et

varetektsfradrag, som ikke fremkommer i vedtakene. Velferdsgrunnlaget blir ansett å være tilstede; delta i sin yngste datters barnedåp. B fengsel avslår. Sviktfaren blir høyt vektlagt. Vedkommende har ifølge fengselet tilknytning til organisert kriminalitet, og de er usikker på sviktfaren for begåelse av ny kriminalitet. For øvrig anses sviktfaren som liten til moderat. Det bemerkes at vedkommende møtte selv til soning, forholdsvis lang tid etter at dommen ble avsagt. Videre påpeker fengselet at det ”også kan stride mot den alminnelige rettsoppfatning hvis du innvilges permisjon så vidt lang tid før permisjonstiden er inne for en så lang dom for alvorlige forhold.” Her kan det se ut som om sviktfaren ikke er stor nok til at den kan stå på egne ben, og må underbygges med et tilleggsargument i den alminnelige rettsoppfatning. Regionen ga imidlertid vedkommende medhold, og mente at det ikke forelå tilstrekkelig sviktfare. Regionen henviste ikke eksplisitt til den alminnelige rettsoppfatning, men resultatet av klagebehandlingen tyder på at regionen var uenig i fengselets vekting av den alminnelige rettsoppfatningen.

I en innstilling til regionen anbefaler B fengsel en permisjon. Det ble søkt 12 dager etter permisjonstid, for samvær med datter og nærmeste familie i julehøytiden. Sviktfaren ble vurdert som moderat, og den alminnelige rettsoppfatning var vurdert og funnet forsvarlig ivare tatt. Her står vi overfor en sak hvor det blir henvist til den alminnelige rettsoppfatning, men den anføres ikke som motargument; den gis svært liten vekt. Fengselet bruker ikke mye tid på å klargjøre hvorfor den gis lite vekt. For vårt formål er dette uheldig, men praksis er i tråd med reglene i fvl. § 24, annet ledd som sier at forvaltningsorganet ikke trenger å begrunne et vedtak som parten sannsynligvis vil være fornøyd med. Smith

I to vedtak hvor personene var dømt for samme forhold, ble det kun anført alminnelig rettsoppfatning som begrunnelse for avslag. I et av vedtakene heter det at ”den alvorlige forbrytelsen du er dømt for tilsier at permisjon så tidlig i straffegjennomføringen i sterk grad vil stride mot den alminnelige rettsoppfatning.” Sviktfaren ble vurdert som liten. Begrunnelsen for at den alminnelige rettsoppfatning var det eneste avgjørende her, var at det gjaldt alvorlig kriminalitet, en av de mest omtalte saker i Norge, samt at de kun hadde sittet fire av 21 år. Permisjonen skulle finne sted to måneder etter oppnådd permisjonstid. I

klagesaksbehandlingen hos regionen vektlegger de også kun den alminnelige rettsoppfatning som avslagsgrunn. De begrunner det med at søkerne soner dom for svært alvorlige forhold. Tidsmomentet gjør seg gjeldende ved at det er lang tid til prøveløslatelse og at det på det nåværende tidspunkt ”vil stride mot den alminnelige rettsoppfatning”.

Fem måneder senere søker de igjen om permisjon for å være sammen med familien. Dette ble avslått av fengselet, blant annet pga. at domslengden tilsa at det fortsatt ville være i strid med den alminnelige rettsoppfatning. I klageomgangen innvilget regionalt nivå permisjonene. De kom med en generell klargjøring av den alminnelige rettsoppfatningens anvendelse og vekt. Først presiserer de at ”[i] særlige tilfeller tilsier hensynet til den alminnelige rettsoppfatning at permisjon etter en individuell vurdering ikke gis, selv om en del av straffen er gjennomført”. Avgjørende i vurderingen av vekten til den alminnelige rettsoppfatningen er grovheten av den straffbare handlingen det sones for, hensynet til de etterlatte i straffesaken og om allmennheten har en berettiget frykt for at de straffbare forhold skal gjenta seg. Dette gjelder spesielt i forhold til volds- og drapssaker mot tilfeldige medlemmer av samfunnet. De presiserer at selv om fengselet har vurdert utgangen som sikkerhetsmessig forsvarlig, vil en berettiget frykt for gjentakelse hos allmennheten kunne vektlegges i forbindelse med den alminnelige rettsoppfatning. Videre slår de fast at stor medieomtale ikke i seg selv er tilstrekkelig for å nekte en permisjon. Regionen hevder nå at på grunnlag av den tiden som har gått (fem måneder), kan man ikke lenger snakke om at den alminnelige rettsoppfatning taler i avgjørende retning mot å innvilge en permisjon. De henviser også til fangenes behov, konkretisert ved legeerklæringer. Her har vi vedtak hvor et organ først foretar en prinsipiell drøftelse av anvendelsen og vekten av hensynet, før de går konkret til verks. Den generelle presiseringen går utover det som er nødvendig for avgjørelse av av den saken de hadde til behandling. Dette er eneste sted i materialet hvor fengselets syn på den alminnelige rettsoppfatning blir så klart overprøvet. Videre får vi en avklaring av at tidsmomentet er avgjørende, i den forstand at det reduserer hensynets vekt utover i soningen. Her ser vi at det er snakk om et knapt halvår i tidsforskjell, og det tilsier at det heller ikke er tale om så lang tid før hensynet taper noe av sin vekt. Dette er svært tydelig, da det fortsatt er 10 år til

oppnådd prøveløslatelsestidspunkt. Vi ser at hensynet både kan være avgjørende der det er sikkerhetsmessig forsvarlig, og der de formelle krav, det vil her si permisjonstidspunkt, er oppnådd.

Her blir det også henvist til at medieomtale i seg selv ikke alene kan være det avgjørende momentet i vektingen av den alminnelige rettsoppfatning. Denne føringen kan også ha gitt seg utslag i fengselets senere vurderinger av den alminnelige rettsoppfatning når det gjelder medieomtalenes rolle. Selv om dette er en enkeltsak, og alle saker er gjenstand for en individuell helhetsvurdering, vil den prinsipielle drøftelsen fra et overordnet organ måtte legges til grunn av fengselet. Hva rekkevidden av uttalelsene fra regionen angår, så må vi være klar over at den har begrenset betydning for andre enn det konkrete fengselet, og eventuelt andre fengsler i samme region. De seks regionene er sidestilte organer, og tolkningen kan derfor variere i de enkelte regioner.

Oppsummerende kan vi si at når det gjelder permisjoner er det kun i et av vedtakene i materialet hvor den alminnelige rettsoppfatning har vært vurdert og funnet forsvarlig, dvs. ikke fått vekt i fangens disfavør. I ni andre har det enten vært et tungtveiende argument sammen med sviktfare, eller et tilleggsmoment. I begge tilfeller har disse to momentene større vekt enn fangens søknadsgrunnlag. I fire vedtak har den alminnelige rettsoppfatning utgjort et selvstendig argument for avslag. Tidsmomentet knyttes både opp mot at det er lenge til permisjonstid og lenge til det kan søkes om prøveløslatelse. Det henvises også til at dommen er lang, som et selvstendig argument uavhengig av permisjonstidspunktet. Øvrige momenter er alvorlighet, medieomtale, det straffbare forholdets art (volds- eller drapssaker begått mot tilfeldige medlemmer av samfunnet), allmennhetens berettigede frykt for gjentakelse og hensynet til de etterlatte i straffesaken. At en person hadde vært ute i samfunnet etter domsavsigelse, ble ikke trukket frem som et vektreduserende moment i vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning.

Vi ser at flere momenter som fremkommer i sviktfarevurderingen kan være sammenfallende med noen av de vektgivende momentene i den alminnelige rettsoppfatning, og det er ikke alltid fengslene skiller klart mellom dette.

5.2.2 Overføringer

I overføringssakene foreligger til sammen 11 innstillinger hvor fengslene gir uttrykk for sin mening, før de sender søknaden til det mottagende fengsel eller regionen for videre behandling.

Den første saken gjelder overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå på grunnlag av skoletilbud og progresjon. Her vektet innsattes behov for nettopp denne overføringen, mot hensynet til den alminnelige rettsoppfatning. Fengselet sier at sistnevnte fortsatt kan tale mot en overføring, da vedkommende soner en ti års drapsdom, og snart har sonet 1/3 av straffen, dvs. en forholdsvis kort del av dommen. Men innsattes behov for progresjon og skoletilbud, som ikke finnes ved A fengsel, veier tyngre og de vil ikke motsette seg overføring. Det er ikke noe negativt å anmerke i vedkommendes soning. Forøvrig foreligger det ingen sviktfarevurdering fra fengselets side. I det mottagende fengselet blir imidlertid den alminnelige rettsoppfatning brukt som det eneste motargument for ikke å innvilge en overføring på det nåværende tidspunkt. Han henvises til å søke i løpet av neste halvår. Igjen ser vi at tidsmomentet har mye å si, og at det kan endre seg fort. Vi bør også merke oss den ulike vektingen av de to momentene ”innsattes behov” og ”den alminnelige rettsoppfatning”.

I neste sak gjaldt det en person som søkte seg overført til åpent fengsel 9 måneder før oppnådd permisjonstid. Søknaden blir begrunnet med progresjon, helse- og familierelaterte forhold. Fengselet vektlegger sviktfare og alminnelig rettsoppfatning tyngre enn behovet. Sviktfaren er her hovedargumentet, ved at han nettopp er overført på domssonering for alvorlig kriminalitet (fem år for voldtekt). Fengselet nevner i tillegg at det vil kunne stride mot den alminnelige rettsoppfatning, ved at vedkommende får sone ved en åpen anstalt så

tidlig i straffegjennomføringen. I det mottagende fengsels avslag heter det klarere at en overføring på det nåværende tidspunkt ”vil stride mot den alminnelige rettsoppfatning.” Sammen med tidsmomentet vektlegges at vedkommende er dømt for alvorlig kriminalitet. Vi ser at de to fengsler gir alminnelig rettsoppfatning ulik vekt, men dette har ingen innvirkning på resultatet.

Neste sak gjelder et lignende tilfelle. Vedkommende er dømt til fengsel i fem og et halvt år for sedelighetsforbrytelser, søker ca. 1 år før oppnådd permisjonstid om overføring pga. helse- og utdanningsrelaterte forhold. Rettskraftig dom ble først avsagt etter at søknaden var levert. Det henvises til formelle krav, fastsatt i praksis ved at man ikke overføres til lavere sikkerhetsnivå før oppnådd permisjonstidspunkt, og at god oppførsel under første del av soningen ikke fører til unntak fra denne praksisen. Fengselet begrunner sitt avslag i sikkerhetsmessig uforsvarlighet, og ved at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning ”taler mot at innsatte overføres [...]”

Her ligger også tidsmomentet og alvorlighetsgraden til grunn for vekten av den alminnelige rettsoppfatning, som i likhet med forrige sak blir brukt som et tilleggsmoment utover sikkerhetsvurderingen. Av vedtakets ordlyd, sammenlignet med det forrige vedtaket, kan det likevel se ut som om hensynet har mer vekt i denne saken, da de ikke bruker den reserverende betegnelsen ”kan”, men sier ”taler mot.” Forskjellen kan ligge i at det er tre måneder lenger til permisjonstid i dette vedtaket. Søknaden blir også avslått av det mottagende fengsel.

I en sak som gjelder langt det samme tilfelle som de to forrige: Sedelighetsdømt til fem og et halvt års fengsel søker ett år og syv måneder før permisjonstid om overføring. Han har, så vidt jeg kan se, ikke spesifisert noe behov. Vedkommende søker samme dag som han ankom fengselet, og fengselet mener at søknaden er fremsatt for tidlig i henhold til praksis. Videre er det ikke sikkerhetsmessig forsvarlig å overføre vedkommende, og det ”kan stride mot den alminnelige rettsoppfatning” med en overføring så tidlig. Her gjør hensynet seg gjeldende, og det er naturlig nok tidsmomentet som er mest fremtredende.

I B fengsel ble resultatet i den første innstillingen at de ikke anbefalte overføring.

Begrunnelsen var sviktfare pga. manglende tilknytning til Norge, og at det ”vil vanskelig være i samsvar med samfunnets forventninger til straffesoning av denne type alvorlig kriminalitet at straffen gjennomføres i åpen anstalt fra en forholdsvis tidlig fase i straffegjennomføringen.”

Plasseringen av dette tilsier at begge momentene er tungtveiende. I tillegg vektlegges det at vedkommendes behov ikke er sterkt nok til å overskygge disse to momentene, og at progresjon og utdanning kan skje på et senere tidspunkt. Vedkommende søker tre måneder før permisjonstid er oppnådd. I det mottagende fengselet legges det vekt på at det foreligger en viss fare for svikt, og at man ikke finner grunn til å fravike de formelle overføringstidspunkt som praksis har satt.

Neste person soner syv og et halvt år for brudd på strl. § 233, og søker en måned før permisjonstid. Her blir innsattes behov, sviktfare og alminnelig rettsoppfatning trukket frem som vurderingskriterier. Men ingen av disse elementene taler mot en overføring. Den alminnelige rettsoppfatning blir nevnt som en siste skanse som kunne tale mot overføring, men var vurdert og funnet forsvarlig. Dette bekrefter det som står i forarbeidene, om at selv om det kan fremstå som sikkerhetsmessig ubetenkelig å overføre, samt at behovet kan være tilstede, kan likevel den alminnelige rettsoppfatning føre til at overføring ikke skjer. I dette vedtaket nevner ikke fengselet momenter som gjør at hensynet anses problematisk. Dette er i tråd med fvl. § 24, annet ledd som sier at forvaltningen ikke trenger å gi en begrunnelse når de innvilger og ”det ikke er grunn til å tro at noen part vil være misfornøyd med vedtaket.”

I en annen sak søkte vedkommende 27 dager etter permisjonstid, med en dom på fire år og fire måneder. Vedkommendes behov ble vektlagt; sviktfaren for unndragelse og begåelse av ny kriminalitet var ansett som liten. Den alminnelige rettsoppfatning talte ikke mot overføring, da vedkommende var i permisjonsrutine (dvs. har hatt jevnlige permisjoner). Mottagende fengsel innvilget søknaden.

I den fjerde avgjørelsen ser vi at tidsmomentet er avgjørende for hvorvidt den alminnelige rettsoppfatning vektlegges. I regionens avslag, tre måneder før, henviste de til dommens alvorlige karakter, at det var lenge (fem måneder) til permisjonstid, og at det ville stride mot den alminnelige rettsoppfatning. I instillingen fra B ble det ikke engang henvist til den alminnelige rettsoppfatning, men at sviktfaren er liten, og at overføring kunne skje når permisjonstiden var inne. Mottagerfengselet og regionen ga medhold. Her kan det se ut som B vurderte at den alminnelige rettsoppfatning på innstillingstidspunktet hadde så liten vekt at de ikke fant det nødvendig å skrive noe om det i vedtaket.

I det femte vedtaket søker vedkommende to måneder etter innkommst for soning av en tre års dom. Sviktfaren vurderes som liten, og behovet som stort. Her ser vi at den alminnelige rettsoppfatning igjen kan være det momentet som avgjøre saken. I rådsmøtet var det en usikkerhet om så tidlig overføring til åpen soning var i strid med den alminnelige rettsoppfatning. Behovet for skolegang og sviktfaren veide likevel tyngre enn den alminnelige rettsoppfatning, og overføring ble anbefalt.

Den sjette saken omhandler en person som søker overføring rett etter innkommst. Han har permtid først syv måneder senere. Grunnlaget for søknaden er mer mulighet til samvær og telefonkontakt med barn. Dette behovet blir vektlagt, og sviktfaren anses for liten. Den alminnelige rettsoppfatning vurderes, men gis ikke vekt i denne saken, fordi vedkommende ble løslatt fra varetekt før domsavsigelse, og har gått ute fra dette tidspunkt, til han møtte selv til soning etter innkallelse.

I den siste saken har jeg ikke nøyaktig permisjonstidspunkt, men jeg har tidspunkt for første permisjon. Dette indikerer at vedkommende hadde permisjonstidspunktet inne da overføringssøknaden ble behandlet. Av den soningstidsberegningen jeg har tilgang til, kan vi slutte at dommen er på minst ni års fengsel. Videre vet vi at det dreier seg om alvorlig kriminalitet. Vedkommende søker om overføring til Berg fengsel for å få utdanningsmuligheter og kontakt med sine barn. Behov og sviktfare ble vurdert og ansett tilstrekkelig ivaretatt. Ved vektingen av alminnelig rettsoppfatning sier fengselet at

overføring ikke strider mot hensynet, da vedkommende ble løslatt fra domsavsigelse og i underkant av et år før påbegynt soning. Vi får vite av regionens vedtak at den samme problemstilling knyttet til den alminnelige rettsoppfatning eksplisitt ble vurdert i dommen. Dommen har vi dessverre ikke hatt tilgang til, men vi ser i disse to sakene at dersom domstolene har vurdert hensynet til den alminnelige rettsoppfatning, har dette betydning på fengselets etterfølgende vurdering når det gjelder hensynets vekt. Dette innebærer ikke at de nødvendigvis følger domstolens vurdering, men i disse to sakene har de gjort det.

Sammenfattende kan vi ut fra vårt begrensede materiale konstatere at den alminnelige rettsoppfatning i mindre grad stenger for overføringer til lavere sikkerhetsnivå, enn for permisjoner. Dette kan ha en sammenheng med en tanke om at selv om en person soner på lavere sikkerhetsnivå, er han ikke dermed ute på gaten og kan ikke like lett tiltrekke seg folks oppmerksomhet.

Vi ser også at dersom vedkommende har vært ute etter domsavsigelse, eller er i permisjonsrutine, reduserer det vekten av den alminnelige rettsoppfatning. Dette, i motsetning til situasjonen i et permisjonsvedtak, hvor vekten ikke ble redusert, til tross for at soningen ble påbegynt etter domsavsigelse.

Tidsmomentet er også her viktig, men ikke så konsekvent som i permisjonssaker. Vi har flere eksempler på at fanger får anbefalt en overføring mange måneder før oppnådd permisjonstid.

5.2.3 Soning utenfor institusjon

Den siste gruppen avgjørelser omhandler overføring til soning utenfor institusjon strgjfl. § 16. I alle tre sakene ble det henvist til den allmenne rettsfølelse i begrunnelsen for avslag.

I den første sa A fengsel at overføringen kan stride mot en allmenn rettsfølelse. I tillegg mente de at det ikke var en nødvendig overføring for å fortsette en særlig positiv utvikling. Vedkommende sonet allerede på institusjon utenfor fengsel etter strgjfl. § 12. Her kunne han tilrettelegge forholdene for løslatelse. I setningen før det henvises til allmenn rettsfølelse sies det at han tidligere er straffedømt ni ganger, noen dommer for tilsvarende forbrytelser som herværende dom (grove narkotikalovbrudd), og de straffbare forhold han nå soner for ble begått i prøvetiden etter forrige dom. Etter en kontekstuell tolkning kan det se ut som dette er momenter som leder til konklusjonen om at dette kan stride mot den alminnelige rettsoppfatning. Spesielt med henblikk på at regionen også vektlegger dette momentet uten å vise til sviktfare. Dermed ser det ut til at gjentatte lovbrudd, og spesielt av samme karakter, tidspunkt for søknad (behandling like før halv soningstid) og lagmannsrettens skjerpelse av straffen pga. omstendigheter rundt handlingen og tidligere straffehistorie, danner grunnlaget for hensynets vekt i denne saken. Regionen åpner for innvilgelse i oktober samme år, dersom vilkårene foreligger. Videre henviser regionen til at den ikke ser noen grunn til å fravike praksisen om at ”hjemmesoning” ikke skal vare lengre enn to til tre måneder.

I neste avgjørelse gjelder det overføring to år etter gjennomført halv soningstid, på en dom med lengde 12 år for narkotika. Fengselet innstiller i utgangspunktet på avslag. Det legger også her vekt på at den positive utviklingen kan fortsette på § 12-soning. De nevner en rømningsepisode fra 2001/02, og sier til slutt at vedkommende er dømt for grov narkotikakriminalitet sammen med andre, og det kan derfor stride mot den alminnelige rettsoppfatning. Disse to momentene ser ut til å veie like tungt. Derfor er det litt pussig at fengselet likevel innstiller på innvilgelse, men da først et halvt år senere; grunnen er noen føringer som er lagt i regionens § 12-vedtak. Føringene går ut på at han etter et års opphold på § 12-soning, skal overføres til annen soningsform. Et av alternativene er § 16-soning. I den siste avgjørelsen henviser de også til at det ikke foreligger slike grunner som gjør soning utenfor institusjon nødvendig og hensiktsmessig. Her ser vi at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning trolig er større vektlagt. A fengsel sier først at vedkommende soner for over et titalls ran og ransforsøk, og ulovlig frihetsberøvelse. De henviser til

dommen som sier at dette er norgeshistoriens største ranssaker, og vedkommende soner en fellesstraff på 12,5 år. Fengselet anser at en overføring ”står i strid med den alminnelige rettsfølelse.” Forskjellen fra de to forrige vedtakene, er at fengselet sier ”står i strid” og ikke ”kan stride mot”. Spesielt tatt i betraktning at det er samme saksbehandler på disse tre vedtakene, tilsier dette at en større vekt av den alminnelige rettsoppfatning kan utledes i dette vedtaket.

5.2.4 Oppsummering

Når vi oppsummerer, ser vi at i ni av de 28 sakene i mitt materiale er den alminnelige rettsoppfatning hovedbegrunnelsen for avslag eller negativ innstilling.

I seks av sakene er den alminnelige rettsoppfatning henvist til, men gis lite vekt, eller veier ikke tungt nok til å avgjøre saken i negativ retning. Begrunnelsene i de seks sakene går bl. a. ut på at vedkommende har vært løslatt fra varetekt eller etter domsavsigelse, eller at han er i permisjonsrutine. I to av disse avgjørelsene blir det henvist til at den alminnelige rettsoppfatning var ansett forsvarlig, uten at det gis noen nærmere begrunnelse for det. I begge tilfellene ble det søkt før permisjonstiden var oppnådd. I den siste ble det henvist til at det var tre måneder siden sist vedkommende hadde søkt, men at den alminnelige rettsoppfatning ikke lenger var et vurderingskriterium. Dette til tross for at det fortsatt var to måneder til oppnådd permisjonstid. I disse seks sakene ser vi at tidsmomentet er avgjørende, både for å styrke vekten og for å svekke den.

Generelt sett brukes den alminnelige rettsoppfatning både som et tilleggsmoment til sviktfaren, som et selvstendig argument og dersom det kun blir vurdert, men ikke får avgjørende vekt i fangens disfavør.

Dersom vi ser på materialet som helhet, finner vi i samtlige saker henvist til at det dreier seg om alvorlig kriminalitet.

Tidsmomentet er et tungtveiende moment i vurderingen av om den alminnelige rettsoppfatning skal få vekt. Kun i seks av de 28 sakene som jeg har gjennomgått har tidsmomentet ikke blitt anført som moment for vektingen av den alminnelige rettsoppfatning. I de øvrige er det henvist til tidsmomentet både fordi vedkommende har sonet kort tid av en alvorlig, men ikke så lang dom, eller kort tid av en lang dom. Tidsmomentet gjør seg gjeldende når folk søker om permisjon eller overføring lenge før permisjonstidspunktet, og også etter at permisjonstidspunktet er oppnådd. Eksempler på det førstnevnte er folk som søker fra 1 år og syv måneder før permisjonstid, til folk som søker en måned før. Eksempler på det andre er folk som soner en lang dom, og søker fem og åtte måneder etter oppnådd permisjonstidspunkt.

I de to sakene som omhandler velferdspermisjon er tidsmomentet av spesiell interesse. Grunnen til det er at velferdspermisjoner kan innvilges på ethvert stadium av soningen, dvs. også før oppnådd permisjonstidspunkt.⁵⁵ Det forelå etter fengselets oppfatning grunnlag for velferdspermisjon i begge sakene. I den ene saken var alminnelig rettsoppfatning hovedargumentet for å avslå. Tidsmomentet (syv måneder før permisjonstid) var et av de tre momentene som ble vektlagt; de andre var forbrytelsens karakter og medieomtale. I den andre saken søkte vedkommende 10 måneder før oppnådd permisjonstid, men her var det sviktfaren som var hovedmomentet. Det kan se ut som om den alminnelige rettsoppfatning ble brukt som et nødvendig tilleggsargument, dvs. at sviktfaren ikke var tilstrekkelig avslagsgrunn. Grunnen til det er at fengselet karakteriserer sviktfaren når det gjelder unndragelse som liten, rus som liten til moderat og ny kriminalitet er de litt usikre på.

Hvis vi ser på de seks sakene hvor tidsmomentet ikke var fremhevet som et vektgivende moment for den alminnelige rettsoppfatning, henviste to av dem til dommen hvor vedkommende hadde blitt løslatt fra varetekt. En viste til at vedkommende var i permrutine. I to saker ser det ut til at fengslene mener at tidsmomentet ikke skal tillegges vekt. I den ene saken dreier det seg om en person som søker fem måneder etter permisjonstid, og her henvises det til den alminnelige rettsoppfatning, men det gis ingen

ytterligere kommentarer om at tidsmomentet spiller inn. Her var uansett sviktfaren mest tungtveiende. I de to andre sakene søker personene to måneder før permtid, og her blir deres behov sterkt vektlagt. Dette viser at selv om ikke tidsmomentet gis vekt i vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning, kan den alminnelige rettsoppfatning fortsatt slå negativt ut overfor søkeren.

Når det gjelder sakene om hjemmesoning, er ikke tidsmomentet avgjørende for vurderingen av alminnelig rettsoppfatning. Grunnen er trolig at her har vedkommende sonet halvparten eller mer av straffen. Likevel kan det se ut som om tidsmomentet kan spille en viss rolle, selv om det ikke fremkommer direkte i avgjørelsene. Dette sett i lys av at fengselet og regionen i to saker først avslår, men innstiller på innvilgelse henholdsvis et halvt år og fire måneder senere. De har gjennom dette sagt at når den tiden er gått, vil ikke den allmenne rettsfølelse gjøre seg gjeldende som avgjørende motargument.

Som vi har sett innledningsvis i dette avsnittet kan domstolens vurdering av det samme spørsmålet i vurderingen av fortsatt fengsling etter domsavsigelse kan være med å redusere vekten av den alminnelige rettsoppfatning i den enkelte sak. Uttalelser fra dommen kan også bidra til å styrke den alminnelige rettsoppfatningens vekt. Dette har vi sett eksplisitt i tre saker. I den ene legger fengselet vekt på at domstolen skjerpet straffen fra førsteinstansbehandlingen. I den andre vektlegger de at domstolen klassifiserte forbrytelsen som "den største ranssaken i Norge". I den tredje henviser de til at det forelå en "viss gjentakelsesfare". Denne siste uttalelsen, sett i sammenheng med resten av vedtaket, må trolig lede til at den har mest å si i forhold til sviktfarevurderingen, men vi kan ikke utelukke at den også har hatt innflytelse på vurderingen av den alminnelige rettsoppfatning.

Medieomtale av handlingene vedkommende er dømt for, forekommer også, men eksplisitt kun i fire avgjørelser. Det kan anføres momenter for at omtale også i tre andre saker ligger til grunn for vurderingen, da disse personene før har fått den alminnelige rettsoppfatning vurdert ut fra omtale av det straffbare forholdet. Men som vi har sett ovenfor, kan

⁵⁵ Se forskriften § 3-30

mangelen på henvisning også skyldes at de ikke anser mediemomentet som del av vurderingen ved andre gangs vurdering. Likevel må vi merke oss at dersom det er snakk om kriminalitet av en viss alvorlighetsgrad, som omhandler vold, drap, sedelighet, økonomisk kriminalitet og narkotikaforbrytelser, så er det slike saker som ofte omtales i massemediene. Mediene og deres kilder har en temakontroll, eller en dagsordenskapende funksjon, og velger ut hvilke saker som skal få oppmerksomhet. Dette gjelder, ifølge Thomas Mathiesens bok "Makt og medier", spesielt for saker som omhandler vold.⁵⁶ Vi ser at den funksjonen media har, kan få en viss betydning for den alminnelige rettsoppfatningens vekt.

5.3 Hva sier rettsanvenderne?

Mine informanter fikk også spørsmål om hvilken vekt den alminnelige rettsoppfatning har.

Vi ser egentlig først på sikkerheten og så på formålet. Hvis vi mener at det er et godt nok formål, så ser vi på alminnelige rettsoppfatning. Men den kommer på en måte foran formålet også. Hvis det er slik at den alminnelige rettsoppfatning slår inn, vil det kunne gjøre at selv om innsatte har et behov for å treffe sin mor og sin far, så kan han ikke det. Det er imidlertid ett unntak i en avgjørelse hvor det er ansett at det forelå ekstraordinære velferdsgrunner. Der er det slått fast at det da var gått foran den alminnelige rettsoppfatning. Dersom det foreligger mer enn en vanlig velferdsgrunn som tilfredsstiller kravet til velferdspermisjon, så vil man kunne si at den går foran. Dette er basert på en avgjørelse vi har fått fra regionalt nivå i en enkeltsak. Vi kan aldri gå ut i media og forsvare en sånn avgjørelse pga. taushetsplikten, men jeg vil jo anta at man mener at i en tenkt situasjon så vil det være slik at allmennheten vil skjønne at denne grunnen er så god, at man får gå ut likevel.

En annen sier:

⁵⁶ Mathiesen (2006:141)

I de aller, aller fleste tilfeller så har du andre tungtveiende ting som taler imot innvilgelse også; det blir en del av en helhetsvurdering. Men du kan ha enkelttilfeller der det er en person som har greid å begå noe veldig grovt en gang, og som ikke har noe rusproblem, ikke noen fare for begåelse av ny kriminalitet eller at de unndrar seg straff. Men da er det jo alvorlighetsgraden i det kriminelle som er begått.

En saksbehandler forklarer vekten på vedtaksnivå:

I de fleste tilfellene så baserer vi jo vår vurdering på hensynet til sikkerhet opp mot behovet for den enkeltes rehabilitering. Og det er i de fleste tilfellene godt nok. Men vi har i alle fall hatt noen saker hvor vekten har vært så tung at det har vært avgjørende. Jeg tror også vi har hatt saker der vi på en måte har vist til at dette er en vurdering vi skal ta, uten at det i den saken eksplisitt ble brukt som konkret begrunnelse.

En annen sier det slik:

Det er sjelden at det er avgjørende alene. Det er helt klart en medvirkende årsak til resultatet. [...] Men det fins jo selvfølgelig saker som er på vippen i forhold til den sikkerhetsmessige vurderingen. Det er klart at er det da en tredjeperson inne i bildet som dette har gått utover, så vil jo det kunne være det som vipper det over der.

På spørsmål om man har vært borti tilfeller hvor sikkerhetsmessige hensyn var ansett forsvarlig, men hvor den alminnelige rettsoppfatning slo inn, fikk vi dette konkrete svaret fra en saksbehandler: "Ja, altså, i den ene saken mener vi jo i og for seg det, at det sikkerhetsmessig er i orden."

Saksbehandlerne i de øvrige fengslene sier også at det en sjelden gang hender det at alminnelig rettsoppfatning bidrar til avslag selv om sikkerheten er ansett forsvarlig, men ingen andre kommer med konkrete eksempler.

På spørsmålet om hvilke momenter som avgjør hensynets vekt, svarer en saksbehandler:

Det er en helhetsvurdering. Det vi ser på først er det straffbare forholdets art. Vi ser at hensynet ofte vil komme inn i drapssaker og grove voldssaker, fordi de

handlingene kan fremstå som særlig skremmende og støtende. Vi kan også se for oss at det vil være i sedelighetssaker.

En annen saksbehandler nevner også hvorvidt vedkommende er dømt til forvaring eller ordinær fengselsdom. Den første saksbehandleren fortsetter:

Og i tillegg til det så ser vi jo på domslengden og gjenstående soningstid. Da kan det på den ene siden være de som har fått en relativt kort dom for et forhold – som for så vidt kan være grovt – men det kan være en sak som medfører at innsatte vil oppnå permisjonstid f. eks. på et svært tidlig tidspunkt. På den annen side kan det være slik at hvis du har en lang dom, og oppnår permisjonstid på et svært tidlig tidspunkt, blir det også en del av vurderingen. [...] Det er jo ikke innsattes feil at det momentet kommer inn i bildet. Man har jo full anledning til å anke en dom, men hvis det er en relativt alvorlig sak, og man får en relativt kort dom i en drapssak eller en grov voldssak, så vil det være sann at når man da får en rettskraftig dom, vil man kunne oppnå permtid kort tid etter rettskraftstidspunktet, eller kanskje man allerede har oppnådd permtid. Det må være et moment i vurderingen sann som vi ser det, selv om man bruker de rettighetene man har til å kunne anke en dom. [...] Det er jo tilfeller hvor folk ikke har sittet i varetekt, eller har vært i varetekt og blitt løslatt, og så gjeninnsatt når de får dommen. Der mener vi selvfølgelig at det momentet har mye mindre verdi, altså i og med at vedkommende har vært ute i perioden før rettskraftig dom. Da vil jo allerede folks oppfatning komme inn på et tidligere tidspunkt. [...] Hvis man slipper ut noen på permisjon den dato han drepte vedkommende, eller i julehøytiden eller påskehøytiden eller sånne ting. Det kan sikkert forsterke den alminnelige rettsoppfatning, men hvis jeg har gått gjennom de andre momentene, så får man for så vidt stå for det, selv om man går ut i julehøytiden.

En saksbehandler legger også til et moment i vurderingen, nemlig hvor lang tid det er gått siden det straffbare forholdet skjedde.

Mediedekning trekkes frem hos alle saksbehandlerne, og en saksbehandler utdyper dette temaet på følgende måte: ”Både fra den gang saken ble pådømt og etterforsket og også med tanke på hvis det blir kjent at den innsatte er på permisjon.”

Her ser vi at mange av de samme momenter som gjelder ved anvendelsen av hensynet, også gjelder for vurderingen av vekten. Vi ser også at momentene for noen har innbyrdes forskjellig vekt. Tidsmomentet er viktig, men utgangsdatoen har for eksempel mindre vekt

enn de øvrige tidsmomentene, ut fra synspunktet hos saksbehandleren fra det ene fengselet. Det foreligger flere momenter som er med i vektvurderingen:

Ellers må vi jo selvfølgelig vektlegge uttalelser fra politisk ledelse, ekspedisjonssjefen i justisdepartementet. De signalene vi får derfra i forhold til forskjellige ting. Det kommer ikke ofte signaler rundt den alminnelige rettsoppfatning, men det kan være tilfeller hvor man kan få følelsen av at det har noe med det å gjøre, selv om det som oftest vil være signaler rundt selve sikkerheten og rundt det her med organisert kriminalitet, som er veldig mye i media for tiden. Vi har jo eksempler hvor riksadvokaten har vært ute i konkrete saker og omtalt dem. Selv om riksadvokaten ikke har instruksjonsmyndighet ovenfor oss, er det jo et moment i hele vurderingen. [...] Vi ser jo litt på geografi, det gjør vi jo. Hvor det er, om det er et lite samfunn eller stort. Er det til Oslo, eller et lite sted? En sak vil kunne få større betydning på et lite sted enn i Oslo. Det vil jo kunne være et moment i vurderingen, forutsatt at vedkommende ønsker permisjon til dette stedet, da.

Den samme saksbehandleren oppsummerer vektsspørsmålet slik: ”Hvis ingen av de tre første er tilstede, dvs. det straffbare forholdets art, domslengde og gjenstående soningstid, og mediedekning, så vil ikke vi gå inn på de neste.”

I min opprinnelige intervjuguide forelå det ingen spørsmål knyttet til forholdet mellom straffegjennomføring og straffutmåling. Men etter dokumentgjennomgangen, hvor jeg ser at enkelte fengsler henviser til dommen og uttalelser i denne, spurte jeg et av intervjuobjektene mine om det var et moment de trakk inn i vurderingen.

Vi har sett det i varetektskjennelser. Vi legger jo ikke det til grunn ubetinget når det står der. Men vi kan få en del informasjon rundt vurderingen, altså blant annet at det er et lite sted, ja, det kan stå litt forskjellig lokal informasjon der da. Men det blir ikke sånn at vi ubetinget legger til grunn at dette er i strid med alminnelig rettsoppfatning, fordi når du satt i varetekt så stod det at du kunne ikke løslates pga. det. Men momentene som kommer fram kan være en hjelp i vurderingen. Ofte så vil jo disse kjennelsene være knyttet opp mot tidsmomentet. At det er gått mye kortere tid fra den straffbare handlingen når du sitter i varetekt enn når du søker permisjon. Jeg må si at jeg kan ikke huske å ha sett at de knytter opp straffutmålingen mot den alminnelige rettsoppfatning. Men hvis det hadde stått under straffutmålingen, så skaper det litt problemer egentlig. Fordi at kanskje han har fått strengere straff pga. det, er det da riktig at vi skal legge vekt på det når vi skal vurdere permisjon? Det

blir en sånn teoretisk problemstilling som jeg ikke har vært borti ennå, så det vil jeg helst slippe å ta stilling til på stående fot.

Selv om ikke saksbehandleren vil ta stilling til dette spørsmålet, kan vi enda en gang slå fast at rollekonflikten mellom domstol og Kriminalomsorg kan gjøre seg gjeldende, ved at begge påberoper seg den alminnelige rettsoppfatning til ugunst for fangen.

Ikke alle saksbehandlerne gir uttrykk for samme forståelse av vektforholdet mellom momentene, selv om momentene langt på vei er de samme:

Det vil i hvert fall overskriftsmessig dreie seg om tidsforløp, alvorligheten av den straffbare handling, risikoen for at det blir et tema. Hvis du tenker deg en person som for eksempel har gjort en grov handling i et eller annet lokalsamfunn, som har opprørt hele samfunnet og som har fått medieoppmerksomhet osv. La oss si at det er gått nokså lang tid siden det skjedde, og han er i den fasen at det kan bli aktuelt med en permisjon. Så kan du jo si at om han skal ha permisjon til hjembygda hvor han gjorde ugjerningen eller om han skal ha permisjon til en annen del av landet kan også være et tema. Det er fordi dersom han går til en annen del av landet så er jo risikoen for at man opprører lokalsamfunnet mindre. I den tiden som har gått så kan det også være at man har fått signaler fra politisk ledelse om at man skal gjøre ting på en bestemt måte som også kan ha betydning.

På spørsmål til samme saksbehandler om gjentatt kriminell aktivitet kan være et moment svarer han:

Det er klart at hvis den personen til stadighet begår kriminalitet, slipper ut og begår kriminalitet, så vil i alle fall jeg anta at det alminnelige lag i folket vil føle: Hva er dette for noe, da? Hvorfor gjør man det? Da er man litt på akkord med tilliten til kriminalomsorgen, vil jeg føle, men det vil jo avhenge litt av kriminaliteten; for hvis man snakker om mindre alvorlig kriminalitet som begås veldig ofte, så tror jeg nok kanskje at den alminnelige rettsoppfatningen ikke vil være så veldig sterk hvis du sammenlikner det da med alvorlig kriminalitet.

En saksbehandler er imidlertid uenig i at dette momentet er viktig i vurderingen av hensynet:

Slik jeg har sett enkelte vedtak har det virket som man – eh – man har gått inn på om allmennheten har grunnlag for en berettiget frykt for at de straffbare forholdene gjentas.

Det mener jeg hører innunder en sikkerhetsmessig vurdering. Der mener jeg vi bør være suverene. Jeg kan ikke ta hensyn til om en person som bor på Nordstrand føler at det er farlig at en person går ut på permisjon. Det går jo på adferd og innholdet i dommen. Jeg føler ikke at den alminnelige rettsoppfatning bestemmer våre sikkerhetsmessige vurderinger. Det er vurderinger og det regelverket og signalene eller retningslinjene vi får fra regionalt nivå og KSF.

Han trekker også frem andre momenter han er uenig i at blir brukt i forhold til den alminnelige rettsoppfatning:

Ellers så er det også noen som har vært inne på hensynet til de etterlatte. Det mener jeg ikke hører innunder den vurderingen her. De etterlatte er ikke almenheten. Ellers så er det vel lagt vekt på om det er begått handlinger mot tilfeldige medlemmer av samfunnet. Hvis man for eksempel dreper en vilt fremmed person på Karl Johan, kontra det å drepe et familiemedlem. Det kan jo selvfølgelig argumenteres for det. Men vi skiller ikke mellom det, sånn sett. Så vi ser på selve det straffbare forholdets art. Jeg vil jo anta at det argumentet her kanskje er tatt med fordi man tenker at en person, en normalperson i samfunnet, vil tenke at det kunne ha skjedd meg, for jeg går også på Karl Johan. Men jeg tror ikke de fleste har problem med å sette seg inn i en situasjon hvor det skjer drap i familiesammenhenger, eller noe lignende. Men det kan selvfølgelig være et argument, jeg skal ikke helt avskrive det.

Dersom vi tolker hans utsagn, kan vi konstatere at han mener at det ikke er alle omstendigheter knyttet til den straffbare handling som bør være relevant ved vurderingen av hensynets anvendelse og vekt.

5.4 Noen sammenfattende bemerkninger og litt om medienes betydning

Vi ser at den alminnelige rettsoppfatning er et av flere hensyn som føyer seg inn i en helhetsvurdering. Denne vurderingen er skjønnsmessig og konkret. Alminnelig rettsoppfatning kan ha varierende vekt, helt fra kun å være henvist til, til å være ett av flere momenter som taler mot, til å være det eneste avgjørende motargument for en innvilgelse. Men den alminnelige rettsoppfatning vil ikke bli brukt som et argument for innvilgelse. Det skjer at den blir vurdert og funnet tilstrekkelig ivaretatt, slik at den ikke leder til negative avgjørelser.

Saksbehandlerne er enig om at momentet alvorlighet må foreligge før den alminnelige rettsoppfatning anvendes, og eksemplene kretser rundt kriminalitet mot tredjeperson (drap, vold og sedelighet), grove narkotikaforbrytelser eller økonomisk kriminalitet. Videre er tidsmomentet ofte avgjørende for vekten.

En annen interessant oppdagelse er at selv om noen av vedtakene fra begge fengsler henviser i større eller mindre grad til domstolenes vurdering av den alminnelige rettsoppfatning, trekker ingen av intervjupersonene fra disse fengslene frem domstolenes vurdering som et moment som er med på å bestemme hensynets vekt, med unntak av en som sier at de ser på dommen, men da i forbindelse med det straffbare forholdets art. En saksbehandler fra et av fengslene som jeg ikke har gjennomgått vedtak fra, presiserer at dersom vedkommende er løslatt fra varetekt, og hensynet er vurdert i dommen, så får hensynet mindre vekt i fengselets senere vurderinger. På direkte spørsmål om vurdering av den alminnelige rettsoppfatning i straffutmålingen har noe å si, svarer han benektende, med begrunnelsen at han ikke har sett denne typen argumentasjon i noen dom. I tillegg reiser han spørsmålet om det er riktig av fengselet å legge vekt på hensynet dersom det kommer til uttrykk i straffutmålingen. Vi har sett et eksempel på et vedtak hvor det at straffen ble skjerpet ble brukt som et moment i begrunnelsen for avslag. På denne måten blir vage begrep vektlagt til skade for vedkommende i ulike instanser.

Det at domstolens vurdering blir brukt i en drøfting av vekten av den alminnelige rettsoppfatning, kan være en konsekvens av at det foreligger få retningslinjer for forvaltningens skjønn på dette området. En vurdering fra domstolen vil, om ikke annet, klargjøre momenter som andre jurister har funnet relevant i forhold til samme person. Her vil fengslene både kunne hente informasjon og nyttige argumenter i deres vurdering. Alle de fem saksbehandlerne fremhever mediedekning, eller risikoen for at avgjørelser knyttet til fangens utgang eller overføring fra fengselet blir et tema, som avgjørende for vekten. Det kan derfor være interessant å merke seg at i de 28 vedtakene som jeg har sett på, er det bare eksplisitt nevnt i fire saker. Det er ingen vesentlige forskjeller mellom uttalelsene hos de saksbehandlerne som er ansatt i fengslene hvor jeg har gått gjennom

vedtak, og de andre saksbehandlerne, med hensyn til synet på medias betydning. Forklaringene på det manglende samsvaret mellom intervjupersonenes uttalelser og vedtaksmaterialet kan være flere. For det første må vi huske at det innsamlede materialet kun er et lite utsnitt av de saker som behandles, og det er avgjørelser fra en begrenset tidsperiode. For det andre kan det også være sann at selv om man i avgjørelsene ikke henviser til medieomtale, så kan det likevel være med å prege vurderingen av hensynet. Jeg finner det derfor nødvendig å gå litt dypere inn i medienes rolle.

5.4.1 Massemedienes rolle I

Jeg vil i denne omgang konsentrere meg om makten rundt og fra mediene. I drøftelsen tar jeg utgangspunkt i Mathiesens bok *Makt og medier* (Oslo 2006).

Først er det viktig med noen presiseringer av begrepene makt og medier. Når vi i det følgende snakker om medier, siktes det til massemediene, dvs. aviser, radio og fjernsyn. Makt er et begrep som har vært definert på ulike måter. Når det gjelder makten rundt, og i, mediene, vil jeg se på dette i det såkalte "viljesmakt"-perspektivet. Dette er en begrepsforståelse som Max Weber har skapt, og andre har videreutviklet. Hovedpoenget for oss er at det dreier seg om makt til å få gjennomslag for sine interesser, uten motstand. Her må det foreligge konkrete beslutningsprosesser, for eksempel på Desken, hos den enkelte journalist, kilde eller avisredaksjon.

Vi ser først på makten rundt mediene. Hvem er medienes kilder? En rekke norske undersøkelser av skriftlige medier hvor aviser utgjør den største gruppen, viser at hovedvekten av kilder er eliter, og gjerne institusjonelle eliter, dvs. eliter som er i en eller annen type organisasjon. Offentlig forvaltning, partiorganisasjoner, næringslivsorganisasjoner eller fagorganisasjoner er eksempler på noen. Høyt utdannede med høy inntekt dominerer.⁵⁷ Videre er kildene i over halvparten av tilfellene menn. Det er

⁵⁷ Våge 1985, Allern 2001, sitert etter Mathiesen 2006 s. 104 flg.

de ressurssterke som dominerer, med unntak av sosialreportasjene hvor ressursvake kommer til orde, men da ofte med mediene som ærerike representanter for en redningsaksjon.⁵⁸ Hvis vi ser den teoretiske rammen i forhold til det vi tar opp i denne oppgaven, så er medienes utgangspunkt for dekning av kriminalitetsstoff at ledende representanter for politiet eller påtalemyndighetene er de som uttaler seg. Det er ytterst sjelden av gjerningsmannen selv er kilden som beskriver hendelsesforløpet. Noe av årsaken til dette kan være at vedkommende, særlig i alvorlige kriminalsaker som er typisk for vårt materiale, ikke er tilgjengelig for media, all den tid de sitter i varetekt. Når vi kommer til rettssaken, vil både aktor og advokaten kunne få spalteplass, samtidig som rettsforhandlingene kan refereres. I soningssituasjonen vil medienes typiske kilder være ledende representanter for Kriminalomsorgen. Mange organisasjoner, både offentlige og private, har etter hvert fått egne informasjonsrådgivere, som sørger for å spre informasjon til media, og som er trent i å kontrollere den informasjonen mediene får. Medieforskeren Sigurd Allern har i sin bok fra 1997 tatt opp dette perspektivet. Spesielt i små aviser vil journalister uten spesialkunnskap på saksfeltet bli kontrollert av informasjonsmedarbeideren i de store organisasjonene. I forhold til det vi diskuterer, kan det være interessant å nevne at politiet bruker tidligere mediefolk i informasjonsstillingene, noe som er en del av en tendens også ellers i organisasjonslandskapet. I en spørreundersøkelse blant 252 journalister (svarprosent = 65), svarte flertallet at de i langt større grad forholdt seg til politiet i en straffesak, enn til forsvarsadvokatene. Journalistene laget i mindre grad uformelle avtaler med advokater. Selv om man ser en tendens til økende oppmerksomhet rundt advokatene, er det fortsatt påtalemyndigheten som utgjør hovedkilden.⁵⁹

Mediene har også selv makt over stoffvalget. De definerer ofte administrative og andre beslutninger som nyheter. Dette betyr at dersom det besluttet å pågripe, sikte, tiltale, varetektsfengsle eller løslate en person, er dette pr. definisjon en nyhet og bør spres til folket. Dersom fengselet løslater en person, etter halvtids gjennomført soning, eller gir ham

⁵⁸ Mathiesen (2006:105)

⁵⁹ Høst, Bodal Johansen 2001, sitert i Mathiesen (2006:169)

permisjon, er dette en beslutning som risikerer å bli en nyhet. Men her er ofte informanten avskåret fra å gi nødvendig informasjon, da Kriminalomsorgen har taushetsplikt om de enkelte momenter i saken, både de som taler til domfeltes gunst og ugunst.

Kriminalomsorgen får dermed ikke ut et bilde som gjenspeiler deres vurderinger, og med sin taushetsplikt, og sitt lukkede system, blir den neppe en høyt prioritert kilde. Mediene vil da trolig heller gå til andre kilder som vil snakke, for eksempel etterlatte, ofre, pårørende eller politiet. Denne siste tendensen bekreftes også av en saksbehandler: ”Media går ofte til politiet når de skal ha uttalelser.”

Journalistene og mediene selv har også en makt, ved at de som nevnt over, velger ut hva som skal bli en nyhet eller ikke. Momenter i dette valget er, etter Mathiesens gjennomgang, saker som kan dele verden i gode og onde sider, fremheving av det dramatiske og det må være konkrete aktører.⁶⁰ Dette er typiske momenter ved kriminalreportasjene. Her finnes den dramatiske handlingen (drapet, slåsskampen, gjengoppgjøret, ranet eller voldtekten) og omstendighetene rundt handlingen kan også ha nyhetskriterienes innhold. Et eksempel er dersom det er en påfølgende biljakt. I kriminalsaker finnes det enten gjerningspersoner, ofre, pårørende eller vitner som kan ”gi nyheten et ansikt”. I Mathiesens bok vises det til fire undersøkelser mellom 1964-76, samt eksempler fra 2001, som gir oss inntrykk av at kriminalitetsstoff fokuserer på enkeltmennesket og dets handling, ikke på bakenforliggende eller videre årsaker. Videre er det ofte de sakene hvor man har en god og en ond side som vektlegges. Eksempel: Drapsmannen mot resten av det lovydige samfunn generelt, og offeret og nære pårørende spesielt. Kriminalsaker er i så måte svært ofte en nyhet, da handlinger som går på tvers av samfunnets normer, lett rubriseres som onde/dårlige.

Av disse momentene kan vi se at kriminalitetstoffet, fordi det tilfredsstillende flere, og ofte alle, kriteriene på ”nyhetstesten”, får et stort mediefokus. Denne stoffmengden får også stadig større spalteplass. Hvis det er slik som saksbehandlerne hevder, at mediedekning

⁶⁰ Mathiesen (2006:134)

spiller en sentral rolle, kan det innebære at bruken av den alminnelige rettsoppfatningen vil øke i takt med kriminalstoffet i mediene. Det er først og fremst voldskriminaliteten det fokuseres på i tv, radio og aviser. Det kan ha noen av sine årsaker i at vinnings- og økonomisk kriminalitet ikke fremstår som så dramatisk, og man har ikke alltid konkrete ofre eller gjerningspersoner. Mediedekningen blir ujevn, og hvis dette skal gi seg utslag i bruken av den alminnelige rettsoppfatning, så vil det for en stor del være snakk om volds- og sedelighetskriminalitet. Lovbruddskategoriene i mitt materiale gjenspeiler ikke nøyaktig den situasjonen; vi har flere saker som omhandler narkotika, og en sak som omhandler økonomisk kriminalitet. En av fangene jeg snakket med, sitter blant annet for vinningskriminalitet.

Medienes makt viser seg også i selve behandlingen av stoffet, ikke kun i valg av hva som er en nyhet. Gudmund Hernes har i to artikler fra 1978 og 1984 snakket om det medievridd samfunn. Dette som et svar på hvorvidt massemedier gir et nyansert og representativt bilde, hvor alle vesentlige momenter er tatt med. Mathiesen trekker frem fem tendenser som Hernes mener er viktige i medievriddningen. Tilspissing av budskapet, på bekostning av detaljerte fremstillinger. Forenkling er neste skritt. Det innebærer at budskapet må være enkelt og konsist, og taper derigjennom nyansering og dybde. Polarisering er et tredje stikkord for denne vriddningen. Her skal to fronter stå mot hverandre. Intensivering gir som resultat at det heftige fremheves. Videre blir sakene som fremstilles, konkretisert og det fokuseres på enkeltsaken, mennesket eller hendelsen, ikke en artikkel om et vanskelig problemkompleks. En av saksbehandlerne trekker nettopp frem dette, og mener at Kriminalomsorgen i for liten grad går ut og informerer om regelverket. Han begrunner dette med at det er få som gidder å lese en lang og kjedelig artikkel om lover og regler, og at dette derfor må gjøres i forhold til konkrete saker.

Hernes påpeker massemedienes dramaturgi, ved at mediene i enkeltsaker, kan lage serier som går over dager, uker og noen ganger, måneder. Noen av sakene i vårt materiale har vært gjenstand for en slik dramaturgisk fremstilling.

Det faktum at mediene bruker makteliter som kilder, kan velge ut om, og hvilken, kriminalitet vi skal lese om og forholde oss til, samt vrir virkeligheten inn i salgbart mønster, kan være problematisk for medieomtalen som sentralt moment ved den alminnelige rettsoppfatning. Spesielt når man tar i betraktning at Kriminalomsorgen står forholdsvis maktesløs om det blir mediedekning av den konkrete utgangen.

Avslutningsvis kan vi slå fast at den alminnelige rettsoppfatning i enkelte saker får konsekvenser for fangene, og at enkelte av momentene som gjør at den får stor vekt er basert på en viss grad av tilfeldigheter. Da tenker jeg både på mediedekningens form og innhold, og på tidspunktet for rettskraftig dom. Det varierer også hvilke momenter folk mener bør tillegges betydning i avgjørelsen av hvorvidt den alminnelige rettsoppfatning skal veie tungt i en konkret sak. Både når det gjelder anvendelse og vekt, kan man støte på konflikten mellom domstolens og Kriminalomsorgens roller. Det blir dermed viktig å se hvilket innhold saksbehandlere og fanger legger i hensynet til den alminnelige rettsoppfatning.

6 Tanker om innholdet av den alminnelige rettsoppfatning

For lovgiver og utreder kan det sikkert virke fornuftig, og forholdsvis enkelt, å henvise til den alminnelige rettsoppfatning. Disse blir sjelden møtt med spørsmål om å beskrive hva som ligger i begrepet. Heller ikke juridisk metode går i dybden på dette feltet.⁶¹ På den måten blir den alminnelige rettsoppfatning skjøvet nedover i byråkratiet. Det er først og fremst saksbehandlerne i fengslene som må gi begrepet liv og mening.

Som vi tidligere har sett er et av kjennetegnene ved en rettslig standard at målestokken langt på vei må hentes utenfra og fylles ut av andre enn rettsanvenderen. Det vil ikke være mye hjelp å hente i rettskildefaktorene eller den juridiske tolkelserne. Her er vi henvist til å gå utenfor denne metoden. De som må forholde seg til begrepet, har trolig gjort seg noen tanker om hva som menes med den alminnelige rettsoppfatning. Jeg har derfor forsøkt å få fenomenet belyst av de som anvender det, og de det anvendes på. Jeg ser det hensiktsmessig å behandle begge utvalgene samlet, for å kunne få frem nyansene bedre.

6.1 Definisjonsjakt

I intervjurunden ba jeg rettsanvenderne definere eller beskrive begrepet ”den alminnelige rettsoppfatning”. Fangene ble spurt om hva de la i begrepet, eller hva de trodde begrepet betydde.

En saksbehandler åpner med å si at: ”Det er ikke noen klar definisjon så vidt jeg har funnet ut. Det er litt fascinerende, for du kan lese både bøker og andre ting om begrepet. Men ingen av dem definerer begrepet.”

En annen saksbehandler uttaler til samme spørsmål: ”Det er fryktelig vanskelig å gjøre, særlig uten å ha sittet og tenkt gjennom det i større grad på forhånd.”

⁶¹ Se 2.1

En tredje saksbehandler kvier seg for å gi en definisjon: ”Nei, jeg kan egentlig ikke gjøre det, fordi det er aldri blitt definert, og det er ikke lett å definere. Man må bare beskrive det på en måte.”

En av fangene kan ikke engang beskrive det, for han vet ikke hva fengselet mener, og sier bare at de er redd for den alminnelige rettsoppfatningen.

I denne gjennomgangen ser vi både fra saksbehandler- og fangehold at begrepet er vanskelig tilgjengelig, og man etterlyser definisjoner. Hvis jeg tar på meg juristbrillene finner jeg det litt bekymringsfullt at et så viktig hensyn som man må forholde seg til, ikke er gitt et visst innhold. Men som rettssosiolog er dette funnet svært interessant. Både saksbehandlere og fanger leter og famler etter en definisjon. Kanskje er det ikke mulig å definere hva som ligger i den alminnelige rettsoppfatning. Det kan se ut som man ikke kommer langt med et essensialistisk perspektiv for å analysere dette begrepet. Grunnen kan være at begrepet er for abstrakt til å bli definert isolert fra den sammenhengen det anvendes i. Dette underbygges av det faktum at de fleste kan beskrive det ut fra en tenkt situasjon hvor det kan bli aktuelt å vise til hensynet. Kanskje er dette den mest hensiktsmessige måten vi kan forstå begrepet på, fordi en definisjon vil kunne isolere det fra den sammenhengen det brukes i.

Jeg skal ikke utelukke at spørsmålene på dette punkt kunne ha vært stilt annerledes, ved å nedtone ordet definering, og heller sagt beskrivelse/forståelse. Jeg valgte ordet definere, for å få tankene over fra anvendelse og vekt til innholdet.

Det at en saksbehandler hverken kan definere eller beskrive begrepet, er et viktig funn, sett i sammenheng med at hun, tidligere i intervjuet, gir uttrykk for at begrepet er vanskelig å bruke. Dette viser at selv om man betrakter begrepet i sin sammenheng, fortoner det seg fortsatt vanskelig.

6.2 Forklaringer og beskrivelser

To av saksbehandlerne har en definisjon på begrepet, med tilnærmet tilsvarende innhold. Dette forklarer de med at juristene fra disse fengselene var fra samme region, og hadde utarbeidet en felles forståelse av begrepets innhold: ”Det at de får innvilget det, vil jo da sett hen til handlingen eller unnlatelsen, virke støtende på folk flest.” Koblingen mellom vedtaket og den straffbare handlingen fremkommer tydelig. Dette utsagnet stadfester den relasjonelle forståelsen av begrepet. En annen saksbehandler forklarer relasjonen slik: ”Folk flest må ikke stille seg uforstående til vedtaket.”

Begge saksbehandlerne henviser til ”folk flest.” I juridisk tolkingslære heter det at man skal ta utgangspunkt i en vanlig språklig forståelse når man tolker ordene i en lovtekst. Dersom vi splitter opp uttrykket ”den alminnelige rettsoppfatning”, og kun konsentrerer oss om ordet ”alminnelig”, står vi ovenfor minst to ulike tolkingsalternativer. Som nevnt over, er det tolket som et flertall i befolkningen. Ut fra en slik tolking, kan det også peke på at det må dreie seg om oppfatninger hos den jevne borger. En saksbehandler uttaler:

Poenget må jo være at det ikke er de ekstreme som skal høres, det må jo være en litt mer sånn gjennomsnittsuppfatning. Det vil alltid være noen som uttaler seg veldig sterkt om en sak eller en fremstilling, og det er jo ikke den vi er ute etter. Vi må tenke på folk flest; ikke på om du da heter Nils Christie, det går jo ikke. Han har en helt annen inngangsverdi enn folk flest, og det samme vil vel kanskje Carl I. Hagen ha.

I intervjumaterialet hersker det en viss uenighet om hvor alminnelig denne oppfatningen må være. En saksbehandler sier: ”Men det kan jo ikke være en avgrenset krets av personer.” En annen hevder det motsatte: ”Ja, men også særlig vekt på fornærmedes og etterlattes oppfatning. Jeg tenker det må jo kunne tillegges noe større vekt i hele vurderingen, [...]” En saksbehandler fra et annet fengsel lager en syntese av disse to tolkningene:

Den alminnelige i den vide utstrekningen. Hvis vi tar det eksemplet om han som skal på permisjon i hjemmiljøet der han har begått alvorlig kriminalitet, så er det jo

da først og fremst den alminnelige oppfatningen hos de som er i nærmiljøet som er i fokus. Men det er klart, hvis vi hadde grunnlag for å si at den oppfatningen stod i grell kontrast, eller i strid med den øvrige, så ville det jo vært annerledes. Vi antar jo da på en måte at den alminnelige rettsoppfatningen er nokså lik overalt. Men det er jo ikke da hensynet til offeret isolert sett; det er jo noe som vi skal legge vekt på uansett også i en annen vurdering, men det er kanskje en pekepinn på den alminnelige rettsoppfatning. Der ligger det en slags presumsjon for at alle andre ville følt det likt i en sånn situasjon.

Ordet alminnelig er ikke gjenstand for en felles beskrivelse hos saksbehandlerne. Her er fangene mer samstemt; de snakker om mannen i gata, den gjennomsnittlige borger og folka der ute. Det samme gjør saksbehandleren fra det siste fengselet.

En saksbehandler har en noe annen innfallsvinkel til forklaringen på innholdet i den alminnelige rettsoppfatning. Han beskriver hvordan den alminnelige rettsoppfatning gir seg utslag i ulike hensyn:

Slik jeg tolker den, så har du på den ene siden en mer eller mindre berettiget frykt som enkelte kan oppleve. Hvis du tenker deg et lokalmiljø som blir rammet av alvorlig kriminalitet, for eksempel et drap eller noe sånt. Så kan kanskje Kriminalomsorgen mange år seinere tenke ut i fra sin vurdering at nå er det på tide at denne personen får prøve seg med permisjon. Men så kan de som var oppi det når det skjedde, føle en slags, hva skal en si, mer eller mindre berettiget frykt for at det skal skje igjen, ikke sant. Så har du den siden av saken hvor folk på en måte mener at personen ikke har gjort seg fortjent til noe. Han har gjort noe så alvorlig, han bør ikke slippe ut på permisjon allerede nå. Det blir for lett.

Her ser vi igjen at man ikke definerer begrepet, men setter det i sammenheng med de hensyn som skal ivaretas ved bruken av begrepet.

En fange trekker frem det aspektet at alminnelig rettsoppfatning er et utslag av at fengselet skal beskytte samfunnet mot ham. Han er en samfunnstrussel. Det er mulig at han her blander sammen flere av de momentene som fremkom i hans avslag. Men dersom vi kobler dette opp mot den foregående saksbehandlerens utsagn om at man skal imøtegå en mer eller mindre berettiget frykt fra samfunnets side, er det unektelig et interessant poeng.

En annen fange trekker fram det aspekt at mye av innholdet i den alminnelige rettsoppfatning går på at folk skal skjønne at rettssystemet fungerer.

6.3 Statisk eller dynamisk innhold

Både saksbehandlere og fanger ble på ulike måter spurt om det var noe som kunne påvirke den alminnelige rettsoppfatning.

Det blir mer sånn filosofisk tilnærming, men altså når folk danner seg en oppfatning av en sak, så vil jo det ofte være basert på en følelse. Som jeg sier, den alminnelige rettsoppfatning er jo en følelse, men deres følelser vil jo være et utslag av deres oppfatning av saken – som de har fått gjennom media hovedsakelig, kanskje bare gjennom media. Da vil det jo si at journalistene har veldig stor makt i forhold til det. Det vil jo ofte være et utslag fordi de ikke kjenner regelverket... man ønsker kanskje at en innsatt skal sitte til endt tid, uten å få noe som helst. Vi skal jo prøve å sette oss inn i situasjonen i hodet på folk flest, og likevel ta hensyn til at de ikke sitter med konkret informasjon om innsattes behov for rehabilitering, de sitter ikke med konkret informasjon om innholdet i dommen og de sitter heller ikke, i de fleste tilfellene, med informasjon om regelverket. Vi sitter med informasjonen, og vi må liksom ha den samtidig som vi prøver å sette oss inn i hodet på folk flest.

Et poeng som denne saksbehandleren trekker frem, er at man ikke kan se hen til den alminnelige rettsoppfatning isolert sett, men at man må huske på at allmennheten ikke er så godt informert som rettsanvenderen selv. Her er vi inne på den glidende overgangen mellom avveining av alminnelig rettsoppfatning og reelle hensyn, bl.a. til regelen eller resultatets godhet. Her tenker jeg primært på en rettferdighetsbetraktning om at resultatet ikke vil bli rimelig dersom man ikke tar i betraktning sine egne kunnskaper.

De to saksbehandlerne fra det samme fengselet redegjør på følgende måte for hva de mener er avgjørende for hvordan den alminnelige rettsoppfatning formes: "Jeg vil tro at det ikke er til å komme ifra, at hvis disse spørsmålene ble stilt til disse tusen og man da sammenlikna det med disse tusens politiske tilhørighet, så vil man nok kunne finne noe samsvar der." Etter et oppfølgingsspørsmål fortsetter han: "Utdanning... Opplysthet."

Den andre saksbehandleren som deltar i samtalen, tilføyer: ”Rett og slett bakgrunn. Nå er det jo flere kulturer og veldig ulik oppdragelse som ligger til grunn for tingene. Det vil antageligvis kunne påvirke det og.

Etter et oppfølgingspørsmål om hva vedkommende legger i kultur. ”Altså vi har jo mange med en helt annen opprinnelse, fra andre land, som får en større og større andel og innpass som har et helt annet utgangspunkt som de er oppdratt i forhold til ting.”

En saksbehandler går inn på en annen faktor:

Hvordan samfunnet ser på en straffbar handling, og hva konsekvensene av det er. Jeg er usikker på i hvor stor grad det påvirket samfunnet, men jeg vil tro, kanskje, at man hadde litt mildere holdning til dette her på 70-tallet. Det går på svingningene i samfunnet, hvem som har den dominerende filosofien rundt det.

Her kommer vi inn på et felt som både jussen og kriminologien har beskjeftiget seg mye med, nemlig nykriminalisering, avkriminalisering og hvorfor noen handlinger blir utpekt som kriminelle. Høigård hevder i ”Kriminologi” 1997 at kriminalitet er handlinger som er gitt en bestemt sosial mening.⁶² I ”En passende mengde kriminalitet” (2004) illustrerer Christie noe av det samme poenget ved å si at kriminaliteten ikke finnes, men skapes.⁶³ Olaussen hevder i sin artikkel ”Hvorfor kriminalitet er en sosial realitet” at kriminelle handlinger har visse egenskaper som gjør at de blir kriminelle.⁶⁴

Uavhengig av denne uenigheten er det et faktum at hva som er ansett for å være kriminelt, og hva som er belagt med hvilke reaksjoner, har variert gjennom tidene.⁶⁵ Selv om alle forfatterne er enige om at de aller groveste handlingene – som drap – er uakseptable, er det viktig å være klar over at handlinger gis ulik mening av ulike befolkningsgrupper og generasjoner. På denne måten vil rettsoppfatningen kunne endres over tid. Dette kan

⁶² Kriminologi (1997:14)

⁶³ Christie (2004:14)

⁶⁴ Kriminologi (2004:226)

⁶⁵ Se eksempelvis Kriminologi (1997:19-20)

illustreres ved å se på den historiske utviklingen i begrunnelsen og formålet med straff, som har påvirket valg av reaksjoner og innholdet i disse. I nyere tid har dette skjedd i forhold til synet på narkotika. Høigård påpeker at variabler som alder, kjønn, sosial klasse og etnisitet blant annet påvirker livsstil og kriminalitetsmønster.⁶⁶ Mitt spørsmål er da om man i forlengelsen av dette kan si at de samme variablene kan ha innvirkning på folks oppfatninger om hvordan man bør straffe. I en dansk undersøkelse (Balvig 2006) har dette vært gjenstand for empirisk utredning. Rettsfølelsen til danskene varierer nettopp med den sosiale posisjonen de har.⁶⁷ Selv om denne undersøkelsen gjelder forbrytelser som er ansett for å være av en mindre alvorlig art enn det vi beskjeftiger oss med i denne oppgaven, er det verdt å merke seg at oppfatninger kan avhenge av folks sosiale posisjoner.

I intervjuene ble også fangene spurt hva de trodde påvirket den alminnelige rettsoppfatning. ”Den første faktoren er media. Jeg ville si VG, TV2 og Dagbladet i rekkefølge. Aftenposten og NRK kommer lavere, de er ikke så skandaleorientert. Men kommer en sak i VG eller TV2-nyhetene; da er lovbryteren ille ute.” Fangen fortsetter:

Det har mye å si med kultur og tradisjoner. Ting som kan såre en gjennomsnittlig norsk borger, kan være helt akseptert et annet sted og motsatt. Kultur og tradisjon har mest å si, selv om det blir oversett veldig ofte. Sosial status dekker mange faktorer i seg selv. Det er økonomi, samfunnsklasse, utdanning, yrke, familie, bosted (småsteder, store steder), men alt det der går også under kultur og tradisjon. Om du er f.eks. barnehagetante og leser om en pedofil, eller om du er en revisor og leser om en skatteunndragelse, blir du mer såret.

Vi kan merke oss at fangen synes å ha en videre forståelse av kultur enn saksbehandlerne, da han trekker inn andre faktor enn oppdragelse, og at folk kommer fra forskjellige land. I fangens kulturforståelse ligger også tradisjoner, og han begrenser det ikke til å gjelde etnisk opprinnelse. I tillegg trekker han frem sosial status, samfunnsklasse og økonomi, noe som ingen av saksbehandlerne kommer inn på.

⁶⁶ Kriminologi (1997:17)

⁶⁷ Balvig (2006:321)

En fange var uenig i at yrkesrolle har noe å si for den alminnelige rettsoppfatning:

Jeg tror det er erfaringer han har møtt på veien i livet. Kanskje han kjenner en, eller kanskje han kjenner en som kjenner en, som har sittet i fengsel. Har vært i lignende situasjoner... Erfaringer eller kjennskap til systemet; det tror jeg vil være med å innvirke på det. Ikke hva slags yrke og jobb, det vil være uinteressant tror jeg.

Spørsmålsstillingen ble snudd, og de ble bedt om å uttale seg om hva som kunne endre den alminnelige rettsoppfatning. Begrunnelsen for endring av spørsmålsstilling var å forsøke å belyse hvorvidt hensynet har en dynamisk karakter hos folk som allerede har dannet seg en oppfatning.

En saksbehandler svarer slik på spørsmål om informasjon om innsatte og regelverket hadde endret folks oppfatning:

Ja, i mange, en del saker, så ville jo kanskje det ha endret seg, ja. Men det har jo litt med hvilket ståsted man har i forhold til kriminalpolitikk. Hvis du gir all den infoen til en konkret person, så kan vedkommende likevel mene at denne innsatte skal ikke ha noe som helst. Så det er ikke nødvendigvis slik at de ville ha endret oppfatning dersom de visste alt.

En annen saksbehandler sier på samme spørsmål: "I mange tilfeller tror jeg nok at man kunne ha endret oppfatning hos folk flest, hvis man kjente hele saken. Det tror jeg."

En av fangene tolket trolig dette spørsmålet slik at det også gjaldt ansattes bruk av den alminnelige rettsoppfatningen i avgjørelser:

Det hadde endra mye hvis folk hadde fått vite sannheten om hva som skjedde, uten at media hadde pumpa det opp. Hvem er det som forteller media om min sak, eller andre sin? Det er politiet. Hvis de hadde fått riktig informasjon, så tror jeg de hadde forstått bedre. Jeg tror ikke allmennheten hadde blitt brukt så mye som den gjør nå.

Noen tolket det dit hen at man var ute etter momenter som kan endre folks rettsoppfatning, uavhengig av bruken i fengslene: Et eksempel er en som uttaler: "Det er nesten medieskapt, vil jeg si. Eller det er mest aktuelt i mediesaker, så jeg tror at det bare er media som kan ta det tilbake igjen." Han gir uttrykk for at når mediene bidrar til å skape

folks rettsoppfatninger, så er det kun mediene som er i stand til å endre disse oppfatningene.

6.4 Massemedienes rolle II

Både i spørsmålet om hva som gjør at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning kommer eksplisitt til anvendelse, og om hvilken vekt det har, fremstår media som et sentralt moment hos alle saksbehandlerne, og i minimum fire av de 28 avgjørelsene jeg har gått gjennom. Det mener også et flertall av fangene når de ser på hvem som får den alminnelige rettsoppfatning brukt i sine vedtak. Når vi har sett på hva som kan påvirke allmennhetens oppfatning, og hva som kan endre denne, pekes det på flere momenter. Medias rolle er også her sterkt fremhevet. Det er derfor naturlig å dvele litt mer ved medienes måte å fremstille aktuelle hendelser på, og samfunnets måte å motta medienes budskap.

Jeg vil nå konsentrere meg om makten fra mediene. Når vi skal se nærmere på makten fra mediene, dvs. som opinionsdanner og opinionsformidler, er det hensiktsmessig å benytte et ”mikromakt-perspektiv”. Michel Foucault var den første talsmann for denne måten å forstå makt på. Hans perspektiv går ut på at makten dannes, utspiller seg og omstruktureres på mikronivå. På den måten er makt hverken knyttet til menneskers vilje eller beslutninger, eller knyttet til spesielle strukturer for eksempel av sosial, økonomisk eller materiell art. Hos Foucault forklares makten som allestedsnærværende, og den får med mange viktige aspekter i medienes rolle.

Som vi så under 5.3, trekker mediene generelle slutninger om det samfunnsfarlige via fokusering på enkeltmenneskets skjebne, enkelthendelsen og dens dramatikk, avviket fra det godtatte/statistisk vanlige og det avvikende med personen. Dette føres gjennom utstrakt bruk av betegnelser (språk, bilde, layout) til leseren, og som kommuniserer med våre konnotasjoner. Disse er skapt gjennom felles verdier, i samspill med andre meningsdannende instanser som skole, religiøse institusjoner, familie mv. Mediene bidrar i stor grad til å konservere våre fordommer. De ”kultiverer” folk inn i et bestemt

verdensbilde. Dette er resultatet av en stor empirisk undersøkelsesrekke foretatt av Gurbner-gruppen i USA, og gjelder kun fjernsynet.⁶⁸ Dessuten har gruppen belyst at det foregår en homogenisering, dvs. at de variabler som finnes i holdninger hos folk med forskjellig alder, inntekt, utdanning, bosted og kjønn er mindre enn hos de som ser lite på fjernsyn. Det er sjelden mediene endrer holdninger. Det kan skje ved gjentakende og samstemt mediedekning, på et område hvor folk ikke har sterke forhåndsoppfatninger og det er en viss distanse til den gruppen som omtales.

Mediene velger, som nevnt, ut det vi skal ta stilling til, og legger det frem i en vridd versjon som ikke gjenspeiler en virkelighet hvor alle vesentlige momenter er tatt med. På bakgrunn av slike enkeltsaker, med et tilspisset budskap, generaliserer de og skaper myter. Disse mytene kan gå på hva som fungerer i samfunnet, hva som ikke fungerer, hva som er farlig, hvorfor personer eller hendelser er farlige. Dette generelle helhetsbildet, tuftet på enkelthendelser, danner utgangspunkt for en forsterket følelse hos befolkningen. Føler befolkningen frykt eller avsky, vil denne øke og ikke bli nyansert. Selv om de ikke i seg selv får oss til å endre holdninger til for eksempel avvikende, samfunnsfarlige handlinger, kan deres helhetsbilde gi oss feil fakta å bygge holdningene våre på. Dette gjelder spesielt folk som har vanskelig for å finne korrigerende informasjon hos andre aktører. Vi må også huske på viktigheten av informasjonens verdi idet holdninger til et fenomen skal skapes.

Det å legge avgjørende vekt på mediedekning betyr at mediene får sin makt ytterligere forsterket. Kriminalomsorgen har dessuten vanskelig for å korrigere informasjonen som media sender ut i en soningssituasjon pga. taushetsplikten. Dette kan fortone seg som en ond sirkel, både for forvaltningen og fangene. Vel har han eller hun begått en alvorlig handling, men det er ikke nødvendigvis alvorligheten som avgjør mediedekningen. Her kan andre momenter som politiets uttalelser i saken, tidsforløp mellom handling og pågrepelse og andre momenter bidra til at sakene får høyst forskjellig medieomtale. Nå skal det sies at

⁶⁸ Oppsummert i Shanon og Gurbner 1999, sitert etter Mathiesen (2006:198)

alvorlige hendelser som draps- og sedelighetssaker ofte får en viss omtale, men omfanget kan variere. Baneheia- og Orderud-sakene er eksempler på saker som har vært gjenstand for en voldsom mediedekning. Det samme gjelder Treholt-saken på 80-, og begynnelsen av 90-tallet. Gjerningspersonen har ingen innvirkning på medieshowet, og kan ofte heller ikke komme med sine synspunkter av ulike årsaker. Artikler som prøver å se problemfeltet litt i perspektiv, kan risikere å bli enten utdefinert som for avvikende til å få være med i debatten, eller inndeinert og tvinges til å tilpasses sitt syn til det gjeldende syns premisser. Folk flest får en oppfatning som er vridd, og kan i større eller mindre grad være mytiske fremstillinger basert på gjetninger, spekulasjoner og teorier. Heller ikke Kriminalomsorgen kan forutsettes å kunne korrigere all informasjon som medieomtalen har ført med seg. Også her vil det sitte folk med et inntrykk av hvordan denne mediedekningen har vært, og hva folks rettsoppfatninger kan være etter å ha lest og sett all omtalen. Det er jo nettopp det de blir bedt om i lovteksten, nemlig å sette seg inn i andre folks oppfatninger.

I materialet blir det hevdet av både fanger og saksbehandlere at økt informasjon, og riktig informasjon, ut til folket gjennom mediene trolig vil påvirke, styre eller endre den alminnelige rettsoppfatning. Av teorien ser vi at holdningsendring sjelden skjer, og at det ikke skjer der folk har sterke oppfatninger fra før. Når det gjelder forholdet til alvorlig kriminalitet mot liv og legeme, er vi på et område hvor folk ofte har en følelse av at dette er galt og fortjener en streng reaksjon. Det er likevel ikke utenkelig at graden av fordømming, ubehag og hevnbehov knyttet til at en fange får permisjon, kan nyanseres noe med en annen og mer helhetlig informasjon både om fangen, fengselslivet og regelverket.

6.5 Sammenfatning

Anvendelsen og vekten av den alminnelige rettsoppfatning styres av noen momenter som saksbehandlerne er enige om, og andre momenter som det hersker litt mer uenighet rundt. Den alminnelige rettsoppfatning er et abstrakt begrep som flere saksbehandlere har problemer med å definere. Det blir av noen beskrevet i relasjon til bruken og av andre via

de bakenforliggende hensynene. To saksbehandlere har en definisjon, men de er ikke enig om hva som ligger i ordet ”alminnelig.”

Materialet viser også at hensynet ikke er statisk, men at det kan påvirkes og endres av ulike faktorer. Alle nevner media, og saksbehandlerne fokuserer videre på utdanning, politisk tilhørighet mv. Fangene er mer opptatt av sosial status og trekker frem folks egne erfaringer.

Begrepets vaghet og dynamiske karakter, gjør det interessant å se på hvordan det oppleves å forholde seg til den alminnelige rettsoppfatning. Dette gjelder for begge utvalgene av intervjupersoner. Jeg har innledningsvis i dette kapitlet tatt opp at det er saksbehandlere som må gi liv og mening til den alminnelige rettsoppfatning. Det er derfor nyttig å vite hvordan de synes det er å forholde seg til hensynet når det skal forklares overfor fangene.

7 Virkninger av den alminnelige rettsoppfatning

I dette avsnittet vil jeg gå nærmere inn på hvordan fanger og saksbehandlere opplever den alminnelige rettsoppfatning. Fangenes opplevelser vil bli belyst først, før jeg går over til saksbehandlerne opplevelser. Til slutt vil jeg gi en drøftelse av hensynet, sett i forhold til fangenes rettssikkerhet.

7.1 Fangenes opplevelser

I dette avsnittet skal jeg se på de opplevelsene fangene har når det gjelder bruken av den alminnelige rettsoppfatning. Når fangene fikk spørsmål om hvordan det oppleves å få hensynet brukt i avgjørelser, fokuserte de på konsekvenser, for seg, sin familie og samfunnet. Videre ble det fokusert på deres manglende mulighet for påvirkning og gjennomslag i en eventuell klageomgang.

Er det slik at alle fangene i intervjumaterialet har negative opplevelser knyttet til bruken av den alminnelige rettsoppfatning?

En av dem har sittet fengslet i 25 måneder. Han søkte ved permisjonstid, og drøyt tre måneder etterpå, og fikk avslag begrunnet i allmennpreventive hensyn, samfunnsfare og den alminnelige rettsoppfatning. Den samme begrunnelsen ble brukt ved avslag på en søknad om overføring. Vedkommende soner en fem års dom for vold i gjengmiljø. Avslagene ble ikke begrunnet i sviktfare, og vedkommende har en jobb i fengselet, som i høyeste grad er tillitsbasert. Han er opptatt av at begrepet er vanskelig å få tak på:

Du gir opp, hva skal du gjøre? Du kjemper mot et system som ikke gir deg et ordentlig svar tilbake. Jo mer du prøver, jo mer motgang får du. Du får aldri nådd til toppen for å snakke med dem; du snakker alltid med de som ikke vet hva de snakker om. Det er de som blir sendt. Hva er det du skal ta hensyn til, hva er rettsoppfatning da? Det er det folk her lurer på.

En annen fange søkte tre ganger om permisjon, og fikk avslått samtlige, med den alminnelige rettsoppfatning som et moment i tillegg til sviktfarevurderingen. Han sitter på en dom for vinning og vold. I de 17 månedene han nå har sittet, har han blant annet jobbet som ganggutt, en tillitsjobb i fengselet. Han forklarer opplevelsen på denne måten: ”Mange, og jeg er en av dem, blir frustrert over at det blir brukt på alt mulig.”

Vi ser at frustrasjonen knyttes til to forhold i denne uttalelsen. For det første til at den alminnelige rettsoppfatningen blir brukt, og for det andre, at den blir brukt på alt mulig.

Han forteller at hensynet blir brukt i alle typer søknader, og at det brukes på alle typer kriminalitet. Han er redd for at han ikke får prøveløslatelse, både på grunn av den alminnelige rettsoppfatning som selvstendig argument, og fordi han ikke har fått permisjoner.

Man kan jo ikke låse folk inne og kaste vekk nøkkelen og komme med hensynet til den alminnelige rettsoppfatning. Det blir jo helt feil. Du må jo få en sjanse til å utvikle deg, en sjanse til å komme på åpen soning for å klare deg i samfunnet, for så å komme dit. Det de også burde forstå er at hvor lenge skal de bruke det der hensynet til den alminnelige rettsoppfatning? La oss si at man får avslag på 2/3. Man skal jo ut på fulltid, og hva er det som har skjedd mellom 2/3 og fulltid... Jo, du har kanskje blitt litt bitrere mot samfunnet, du har fått litt mer hat. Hvordan skal de da beskytte samfunnet når du har sonet til endt tid?

I denne uttalelsen ser vi at han også er frustert over at man gjennom store deler av dommen kan bruke den alminnelige rettsoppfatning. En annen problemstilling han trekker frem er virkningene et slikt hensyn får: bitterhet og økt hat mot samfunnet. En annen fange trekker frem noe av det samme (han er dømt for økonomisk kriminalitet i seks og et halvt år, og har forgjeves søkt om permisjon):

Det som er absolutt fraværende i denne vurderingen i praksis, er skadene man påfører ved å bruke dette her i avslaget. Det vil si at til og med hvis alminnelig rettsoppfatning gjelder i min sak, da bør likevel juristen åpne øynene og se om jeg får soningsskader, om jeg vil bli en samfunnsfiende pga. avslaget, om min sønn får varige skader pga. mindre kontakt med meg. Om min familie blir så såret at de blir til samfunnsfiender. Nå setter jeg det litt på spissen, i hvert fall om vi ikke blir samfunnsfiender, vil vi bli mer kyniske? Alt dette her bør han veie mot hvor mye vi sårer den alminnelige rettsfølelse.

Et av hovedpoengene hans er å påpeke at det at man i første rekke tar hensyn til samfunnet, kan bidra til at man i siste instans kan komme til å skade samfunnet ytterligere.

En av fangene er ikke først og fremst opptatt av hvordan den alminnelige rettsoppfatning virker på ham, og sier:

For min del så går det jo greit. Men jeg har jo seks søsken. Når jeg ser på hvordan det går inn på dem, går det da på den måten inn på meg igjen. Nå skulle jeg egentlig få permisjon til jul også, hvis jeg hadde fått. Og jeg hadde fortalt hjemme at ja, jeg kommer på permisjon. Jeg tror i alle fall det, jeg håper jeg får det. Og så måtte jeg ringe lillejulaften og si at jeg kommer ikke likevel. Da var det tårer osv., og det er det som går inn på meg.

Han er førstegangssoner, og har sittet fengslet i to og et halvt av seks år. Han søkte permisjon like etter oppnådd permisjonstid, og fikk avslag, kun med henvisning til den alminnelige rettsoppfatning. Det samme fikk han da han søkte om permisjon tre måneder senere. Før oppnådd permisjonstidspunkt søkte han flere ganger om velferdspermisjon, med negativt resultat henvist til den alminnelige rettsoppfatning. Velferdsgrunnlagene var deltagelse i sin søsters barnedåp, sin søsters konfirmasjon og sin fars førtiårsdag. Han fikk også alminnelig rettsoppfatning som argument ved avslag på en overføringssøknad. Selv om han er opptatt av å fremheve at han har forståelse for at det må reageres på den handlingen han har begått, kommer det frem at en så sterk vektlegging av den alminnelige rettsoppfatning føles noe urimelig. Dette blir ikke sagt når jeg spør om opplevelsene, men når jeg spør om hva han synes er riktig å vektlegge i en søknad:

I mitt tilfelle føler jeg at... jeg driver med studier og at de siste to åra vil være en mer rett indikator for hvordan min framtidige oppførsel vil være. Jeg føler at jeg har vokst mye på det oppholdet her, og det har gitt meg mye. Jeg ble arrestert når jeg var 18 år og 12 dager, og at man ikke får være ute på to år når man er mellom 18 og 20... Jeg skal sitte inne til jeg er 22 hvis jeg får 2/3, uten å ha vært en tur ute i gata på fire år, så gjør det mye med hodet ditt.

Det er ikke til å komme fra at mange som er underkastet frihetsberøvelse vil kunne være frustrert over systemet, men den alminnelige rettsoppfatning har i seg et element som forsterker denne frustrasjonen. Innsatte kan ikke selv gjøre noe for å endre på begrunnelsen. Dette gjenspeiles i at en av fangene ikke klaget, fordi han mente at sjansen for innvilgelse var så liten. Tre andre klaget, og fikk ikke medhold. Den ene fikk, etter andre gangs søknad, innvilget en permisjon. Han uttaler om alminnelig rettsoppfatning i forhold til avslag begrunnet i sviktfare:

Det er ekstremt vanskelig, fordi det er et seigt og ubegrenset og dårlig beskrevet kriterium. Det er en del av de begrunnelsenne som de bare kan fritt velge å bruke mot en. Det er nesten umulig å angripe det. Loven sier at den som ikke har ruset seg i fengselet skal behandles sånn, den som har ruset seg skal behandles sånn. Det er noe konkret man kan vise til. Men alminnelig rettsoppfatning er ikke sånn. Vi oppfatter alminnelig rettsoppfatning som en blancofullmakt til juristene her.

En annen sier:

Det er flere folk her som ikke møter opp fra perm, blir tatt, sitter i tre-fire måneder og får permisjon igjen. Kommer på åpen avdeling, rømmer og kommer tilbake igjen. Mens jeg sitter her og er bekymra for at jeg ikke får permisjon i det hele tatt, for det kan jo faktisk være situasjonen med min sak. Jeg tror nok at det er lettere å få det med sviktfare, ja. For da må du på en måte bare overbevise noen. Men i saken min, eller med den alminnelige rettsoppfatning, så er det jo ikke opp til meg å... uansett hvor godt jeg prater for meg.

Fangene gir uttrykk for en følelse av maktesløshet i forhold til systemet de befinner seg i. Den alminnelige rettsoppfatning utgjør et område hvor makten manifesterer seg svært tydelig. Som en av dem nevnte, oppfattes hensynet som en blanco-fullmakt til hvordan og når hensynet skal anvendes. Avmaktsfølelsen forsterkes av hensynets vage innhold, og fangenes manglende mulighet for å påvirke eller imøtegå argumentasjonen.

7.2 Rettsanvendernes opplevelser

Rettsanvenderne har også gitt uttrykk for hvordan det oppleves å bruke den alminnelige rettsoppfatning. Dette har de gjort når de snakker om begrepets vaghet. Jeg vil også gå inn på hvilken betydning disse virkningene har for anvendelsen av begrepet. Saksbehandlerne ble også spurt om hvordan det opplevdes å forholde seg til argumentasjonen når den skal forklares overfor fangene.

Alle sier at hensynet er komplisert å forholde seg til, fordi det ikke foreligger klare og konkrete holdepunkter. En uttrykker seg på denne måten: "Vi er varlig med å bruke det, fordi det er et vanskelig område, som ikke det er noen særlig gode, klare svar på. For det å

sitte her og synse om hva folk der ute føler og mener i den enkelte sak, er jo ikke enkelt.”

En annen uttaler:

Det kan være et litt ullent begrep. Så det er litt vanskelig tilgjengelig. Ulempen vil være at det kan oppstå forskjellig praksis rundt det på landsbasis. I og med at begrepet er litt gjemt inni loven, så kan det også føre til at noen ikke anvender det i det hele tatt. Jeg er litt opptatt av likhetsprinsippet.

Den siste som uttaler seg konkret om dette sier: ”Det er det at det er vanskelig å forklare hva som ligger i det, og det er jo på en måte... rett og slett ikke noe sånn standardisert begrep.”

På spørsmål om hvordan man opplever å forholde seg til fangene når et vedtak har vært begrunnet med den alminnelige rettsoppfatning, er det en som synes at det er vanskeligere å forholde seg til denne typen begrunnelse, enn eksempelvis sviktfare:

Det er jo veldig vanskelig både å forklare og forstå at disse momentene skal tillegges stor vekt. Nå har vi bare to innsatte vi snakker om her, sånn at jeg tror det er vanskelig å trekke noen store linjer ut fra det. Dette med den alminnelige rettsoppfatning er på en måte noe utenfor innsattes kontroll.

I intervjuet med to saksbehandlere, kommer følgende synspunkter frem, og vi kan se en viss uenighet mellom saksbehandlerne: ”Det er nærliggende å tro at kanskje den alminnelige rettsoppfatning kan være det vanskeligste å forsvare.” Den andre saksbehandleren uttaler da:

Men her blir det veldig individuelt i forhold til den dommen den personen sitter på. For hvis du sitter på en dom på 21 år for å ha begått noe bestialsk ovenfor barn, så er det jo ikke så vanskelig å forklare den innsatte at det du har gjort finnes det ikke noe som folk reagerer sterkere på. Det vil være lettere å forklare til en innsatt enn andre tilfeller der en lurte på om det er et viktig argument eller ikke. En innsatt er jo ikke bare en innsatt, det heller, for der vil det jo være kjempestore forskjeller. Enkelte innsatte vil lett forstå det du forklarer. Andre vil vanskeligere forstå det. Noe som går på evne og noe som går på vilje.

En saksbehandler ser ut til å ha et motsatt syn på dette spørsmålet: ”Overfor innsatte så kan vi si hva vi har lagt vekt på. Vi skriver det i vedtaket og spiller med åpne kort.” Den siste saksbehandleren sier:

Nei, jeg synes ikke det er vanskelig å forklare det for innsatte. Da vil jeg jo gå inn i de momentene som jeg var inne på i stad. Men innsatte har vel større problemer med å forstå det, kontra det at man får avslag pga. sviktfare. Men det er veldig naturlig fordi de tenker på seg selv da, de vil jo ikke tenke på folk flest. Så det har vi ikke noe forventninger til at innsatte skal ha veldig stor forståelse for.

Vi ser at saksbehandlerne har et noe ulikt syn på det å forholde seg til innsatte med hensyn til å forklare den alminnelige rettsoppfatning.

7.2.1 Fordeler ved bruk av den alminnelige rettsoppfatning

Flere trekker frem konsekvenser hvis man ikke ser hen til den alminnelige rettsoppfatning.

Det har store konsekvenser. Jeg mener at vi, på samme måte som politiet, er avhengig av tillit i befolkningen og tillit på politisk nivå. Det får jo flere konsekvenser på politisk nivå. Det går både på lovverket, men også på selve det økonomiske, bevilgninger fra politisk nivå. Jeg tror enhver statlig bedrift har behov for å ha tillit hos befolkningen. Det er vel noe som kjennetegner et godt samfunn, uansett.

En saksbehandler fremhever som en fordel at:

Det er jo ikke til å komme ifra at det kan jo være et greit argument, hjemmelsgrunnlag når det er vanskelig å... hva skal jeg si... når det ikke er klare – eh – vektige argument i forhold til svikt. Det synes ikke å være naturlig at vedkommende får denne type utgang eller progresjon, ut fra hva vedkommende er dømt for.

En liknende fordel som trekkes frem av en annen saksbehandler er at det av og til kan være andre hensyn enn sikkerhet og innsattes behov som bør være avgjørende for en permisjon, og da kan alminnelig rettsoppfatning være nyttig å vise til.

En annen fordel som blir trukket frem er av mer praktisk art. Hovedpoenget er å slippe å redegjøre for alle hensyn som kommer i betraktning, men å kunne operere med en fellesbetegnelse for å spare plass og tid: ”I stedet for å skrive hensynet til det og hensynet til det så skriver vi alminnelige rettsoppfatning. Vi antar at det er på en måte noe som alle forstår og som har et mer eller mindre fast innhold.” Dette er ikke helt i samsvar med at han, og flere med ham, samtidig sier at det er vanskelig å definere eller beskrive den alminnelige rettsoppfatning.

Vi ser at begrepets vaghet har innvirkning på anvendbarheten. For noen saksbehandlere fører det til at de bevisst er forsiktige med å bruke den alminnelige rettsoppfatning, mens for andre kan denne vagheten utgjøre en fordel, når man ikke har andre argumenter å avgjøre en søknad ut i fra. Dette reiser viktige spørsmål av rettssikkerhetsmessig interesse.

7.3 Forholdet til rettssikkerheten

Vi har sett at fangene opplever den alminnelige rettsoppfatning som vanskelig å klage på. I mitt materiale finnes det en uttalelse fra en saksbehandler som sier at en av ulempene ved å bruke hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er at det kan utvikles ulik praksis fra region til region. Flere saksbehandlere poengterer dette med at det er vanskelig å gi hensynet et klart innhold, og det kan derfor være komplisert å gi fangen en forklaring på avgjørelsen som er tatt. Et nærliggende spørsmål er da om dette har konsekvenser for rettssikkerheten. Jeg anvender begrepet i en utvidet betydning, tilsvarende Eskelands begrepsbruk i ”Fangerett”. Det innebærer at det ikke kun er snakk om rettssikkerhet i formell forstand, men også omfatter verdimessige komponenter som likhet og forutberegnelighet.⁶⁹

⁶⁹ Eskeland (1989:103)

7.3.1 Rettighet eller begunstigelse?

I straffegjennomføringsloven finnes det både rettigheter og begunstigelser. Forskjellen på disse er at ved en rettighet har fengselet plikt til å innvilge dette, men i en begunstigelse har fengselet mulighet, men ikke plikt, til å innvilge. I NOU 1988:37 ble det foreslått at permisjon skulle bli en rettighet for fangene.⁷⁰ Dette ble ikke fulgt opp i den videre lovgiverprosessen. Hverken permisjoner, overføringer, eller prøveløslatelser har karakter av en rettighet. Fengselet kan innvilge det på visse vilkår, men de har ingen plikt til å gjøre det. Likevel sier en av saksbehandlerne i intervjurunden at dersom sviktfare og den alminnelige rettsoppfatning ikke gjør seg gjeldende i negativ retning, vurderer de ikke hvorvidt formålet er godt nok, og resultatet blir en innvilgelse: ”Normalt sett så kan man si at det er formålstjenlig å ha permisjon hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig.” En annen saksbehandler deler ikke dette synet og uttaler: ”Formålet er alltid en del av vurderingen. Det å bare gå rundt i Oslo og hive stein ut i sjøen, det er liksom ikke grunn god nok, du må ha et godt formål med permisjonen.”

Vi ser at fengselets oppfatning av lovens vilkår for når de ”kan” innvilge permisjoner, har mye å si for permisjonens karakter. Saksbehandleren fra det ene fengselet gir uttrykk for en mer rettighetsorientert forståelse av permisjoner, enn hos saksbehandleren i det sistnevnte fengsel, hvor permisjonen har mer karakter av en begunstigelse som fengselet kan gi dersom vedkommende har en god nok grunn.

I overføringssaker er det ingen av saksbehandlerne som uttaler seg i en rettighetsorientert retning, men når det gjelder prøveløslatelser, heter det fra en saksbehandler: ”Det skal rimelig mye til for oss å avslå prøveløslatelser. Da er det klare kriterier for det.” Blant fangene blir manglende rettigheter også tatt opp: ”Du har nesten ingen rettigheter hvor du kan ta lovverket i hånden og si dette her er min rett. Nesten alt er ting som du får hvis de vil.”

⁷⁰ Se NOU 1988:37 s. 49

Konklusjonen må være, ut fra den strukturen som straffegjennomføringsloven er lagt opp etter, at dette mer må sies å være begunstigelser enn rettigheter. Dette gjelder i hvert fall første gang du blir innvilget ordinær permisjon. Det samme må også være løsningen for overføringenes og prøveløslatelsenenes vedkommende. Det er lagt opp til konkrete helhetsvurderinger, og det ligger ingen automatikk i at dersom vilkårene foreligger så ”skal” fengselene innvilge.

Når det gjelder saksbehandlingsregler, kann man utleder visse rettigheter. For det første skal vedtak som utgangspunkt gis skriftlig, og kun dersom det av tidsmessige grunner er nødvendig, jf. strgfvl. § 7, litra b). Videre har man rett til å påklage vedtak; dette følger av fvl. § 28.

7.3.2 Forutberegnelighet

I forlengelsen av dette temaet er det på sin plass å snakke om et av de viktige rettssikkerhetskravene i moderne juridisk tradisjon, nemlig forutberegnelighet. I dette avsnittet vil jeg se på flere momenter ved den alminnelige rettsoppfatningens anvendelse, vekt og virkning, som har betydning for forutberegneligheten.

Det at mennesker skal kunne forutsi sin rettsstilling og handle deretter, er vel fundert i forvaltningsretten. Her står vi ovenfor et paradoks. I saker hvor du er fratatt kontroll, og hvor myndighetene øver stor makt på individet, vil behovet for forutberegnelighet være stort. I fengselslovgivningen er det derimot lite som er forutberegnelig, og slik var også situasjonen under den gamle fengselsloven.⁷¹

⁷¹ Se Eskeland (1989:115). Dette gjaldt riktignok et litt annet tema, men det får frem poenget.

Den alminnelige rettsoppfatning har ikke en kjernesone, hvor det er åpenbart at den skal anvendes, og det er ikke gitt mange føringer på hva som skal styre hensynets vekt. Videre er innholdet i begrepet vagt, og det er ikke lett å kontrollere om begrepet blir anvendt med riktig innhold. Alt i alt bidrar disse fire momentene til å svekke forutberegneligheten ytterligere. De føringer som gir forvaltningen en viss veiledning, finnes for en stor del i forarbeidene, og disse har fangene vanligvis ikke tilgang til. Dette, sammen med at fengslene kun er pliktig til på eget initiativ å stille straffegjennomføringsloven, forskrift og retningslinjer til disposisjon for innsatte, gjør at vedkommende ikke har mulighet til å skaffe seg tilstrekkelig oversikt over regelverk og praksis. Det står riktignok på samme sted i retningslinjene at man på forespørsel skal få tilgang til andre lover og regler som ”kan ha betydning for den innsattes rettsstilling.”⁷² Dette betyr at innsatte kan få tilgang til forvaltningspraksis via rundskriv etc. Men denne muligheten kan han kun benytte dersom han vet hva han trenger, og det kan man ofte ikke vite før man har fått det første avslaget.

Vi har tidligere drøftet at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er et abstrakt begrep, som ikke bare går på innsattes adferd. I vurderingen av anvendelsen og vekten av hensynet, forekommer det momenter som innsatte ofte ikke kan påvirke, eller som det vil være urimelig å kreve at han påvirker. Her tenker jeg både på medie- og flere aspekter ved tidsmomentet.

For det første gjelder dette medieomtale. Selv om et menneske begår en uakseptabel handling, har vi sett at det langt på vei er andre faktorer som styrer mediedekningen, enn kun den straffbare handlingen; selv om den også inngår som et av momentene. En mistenkt, tiltalt, siktet eller domfelt person står ofte maktesløs i forhold til påvirkning av mediedekningen.

Når det gjelder tidsmomentet, så er det slik at dersom man anker dommen, enten fordi man mener seg uskyldig dømt, eller fordi man er misfornøyd med straffutmålingen, vil dette kunne få utslag for den alminnelige rettsoppfatningens anvendelse og vekt i den konkrete

⁷² Retningslinjene punkt 1.5

sak. Det finnes flere gode argumenter for å hevde at ankeadgangen ovenfor domstolene ikke bør svekke forutberegneligheten i forhold til påfølgende soning.

For det første kan det like gjerne være motparten, dvs. påtalemyndigheten, som anker dommen fordi de mener at vedkommende har fått for lav straff.

For det andre er det ofte slik at varetektsfengsling oppleves som mye mer belastende enn domssoningen gjør. I varetektsperioden er man ofte underlagt restriksjoner på brev, besøk, telefon og fellesskap med øvrige innsatte. De får heller ikke overføringer eller permisjoner. Personer som velger å få brukt sine ankerettigheter, må ofte leve under disse forholdene i svært lang tid.

Det mest tungtveiende momentet er likevel kollisjonen mellom to grunnleggende hensyn, nemlig hensynet til overprøving og hensynet til forutberegnelighet. Overprøvingsretten er slått fast både i Den Europeiske Menneskerettskonvensjon fra 1950 (EMK)⁷³ og i FN-konvensjonen for beskyttelse av sivile og politiske rettigheter av 1966 (SP)⁷⁴. Disse konvensjonene har forrang foran andre norske lover, jf. lov av 21. mai 1999, nr. 30 om styrking av menneskerettighetene i norsk rett (ML § 2).

En fange som skal skrive en søknad, må forholde seg til flere skjønnsmessige ord og uttrykk i den enkelte bestemmelse, men ofte gis det en anvisning på de momentene som fengselet skal legge vekt på. For en fange vil det, både fordi det mangler konkrete holdepunkter, og fordi han i stor grad er avskåret fra å påvirke momentene i den alminnelige rettsoppfatning, føre til at han ikke kan forutberegne sin rettsstilling, selv om de øvrige vilkårene for innvilgelse skulle være oppfylt.

⁷³ Jf. 7. tilleggsprotokoll, art. 2

⁷⁴ Jf. SP art 14 nr. 5

Alle fangene i mitt materiale synes denne bestemmelsen er vanskelig å angripe. De føler heller ikke at de får svar på spørsmål knyttet til avslag som er begrunnet i den alminnelige rettsoppfatning.

Konklusjonen i denne drøftelsen er at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning er egnet til å svekke fangenes muligheter til å forutsi sin rettsstilling.

7.3.3 Likhet

Nedenfor vil jeg både drøfte likhetsidealet og usaklig forskjellsbehandling opp mot den alminnelige rettsoppfatning.

I rettssikkerhetskravet knyttet til forvaltningsretten er formell likhet et viktig element. Like tilfeller skal behandles likt. Dette gjelder både anvendelsen av loven, og også de avgjørelser som forvaltningsorganene treffer.⁷⁵ Det er den positive definisjonen av kravet; den negative definisjonen er ofte at det ikke skal forekomme usaklig forskjellsbehandling. Formell og reell likhet kan i enkelte tilfeller være både umulig og urettferdig å opprettholde. Straffegjennomføringsloven er gjennomgående fundamentert på en individuell og konkret behandling av fangenes søknader. Forvaltningen har et stort skjønn i disse sakene, og sjelden en uttømmende liste over relevante momenter.⁷⁶ Deres avgjørelser vil være preget av forskjellsbehandling, fordi få saker er helt identiske. Problemstillingen kommer på spissen i det tilfelle hvor to personer sitter fengslet for samme lovbrudd, for eksempel et ran. Vi må også forutsette at det ikke foreligger en ulik sviktfarevurdering. Her kan vi få en situasjon der det ene fengselet velger å avslå permisjon, utelukkende på grunn av hensynet til den alminnelige rettsoppfatning, mens det andre fengselet ikke anvender, eller vektlegger, hensynet i samme grad. Mellom disse fangene vil det oppstå en usaklig forskjellsbehandling, fordi fengslene tillegger samme moment totalt ulik relevans og vekt.

⁷⁵ Jf. Eskelands sammenfatning av politiske og juridiske dokumenter om dette temaet, (1989:62-63)

⁷⁶ Se blant annet ordlyden i retningslinjene punkt 1.8

Det samme resultatet kan vi få dersom det er snakk om to likeartede saker, hvor mediedekningen for den ene har vært nærmest fraværende, mens den andre har fått stor profilering. Vi har sett at mediedekning er blant de aller viktigste momentene når anvendelsen og vekten av den alminnelige rettsoppfatning skal avgjøres, og at omfanget av mediefokuset kan være litt tilfeldig.

Vi vil også få et slikt tilfelle dersom to personer er dømt for samme forhold, og hvor kun den ene personens sak ble anket. Her vil tidsmomentet føre til at det kan bli snakk om en usaklig forskjellsbehandling.

Det er muligens sjelden at sakene er så like at dette kommer på spissen, men det er likevel en mulighet som kan realisere seg som en konsekvens av anvendelsen av dette hensynet.

.

7.3.4 Vilkårighet i avgjørelsene

Et annet viktig spørsmål er om hensynet til den alminnelige rettsoppfatning kan være et argument som kan bidra til vilkårighet i avgjørelsene.

Vilkårighet kan bety flere ting. Det kan for det første være der avgjørelsene blir fattet uten at forvaltningen har vurdert hver enkelt sak, men for eksempel anvendt loddtrekning.⁷⁷ Men vilkårighet kan også være der man har vurdert saken ut fra lovreglene og skjønn, men hvor viktige hensyn har blitt oversett, eller gitt alt for stor vekt.⁷⁸⁷⁹

Som vi har slått fast, er det ikke tvilsomt at den alminnelige rettsoppfatningen er relevant ved avgjørelser av fangenes rettsstilling. Vi har sett at i enkelte saker er den alminnelige

⁷⁷ Se Eckhof & Smith (2003:362)

⁷⁸ Se Eckhof & Smith (2003:362-363)

⁷⁹ Se Eckhoff & Smith. (2003:362-363)

rettsoppfatning eneste moment for å avslå søknaden, mens i andre saker er dette kun et tilleggsmoment, som ikke var nødvendig for å begrunne et avslag. Man vet lite om folk flests syn på straff, og i særdeleshet, straffegjennomføring. Det er, så vidt jeg vet, ikke gjennomført mange sosiologiske undersøkelser for å avdekke dette. Videre er det et moment som bidrar til ytterligere nyanser i bildet, og det er at folks oppfatninger kan være dynamiske. Det vises både i endringer i hva som anses for straffbart, og i hvilke straffarter som anses brukbare. Flere personer i intervju materialet mener at informasjon om saken, fengselstilværelsen og regelverket, kan endre den alminnelige rettsoppfatning.

Rettsoppfatning kan påvirkes av utdanning, sosial status, yrke og bosted. I Flemming Balvigs danske undersøkelse ser man at oppfatningene endrer seg etter graden av konkret informasjon de får tilgang til. I utgangspunktet ser man ulikheter knyttet til alder, kjønn, inntekt, politisk tilhørighet, arbeidsledighet og generell livskvalitet. Selv om undersøkelsene ikke gjelder for svært alvorlig kriminalitet, kan vi ikke utelukke at slike variasjoner også vil forekomme for disse forbrytelsene, om enn kanskje i mindre grad. Gitt all denne usikkerheten, kan vi heller ikke utelukke at det forekommer avgjørelser hvor slike hensyn får en avgjørende vekt. Slike avgjørelser kan ha et preg av vilkårlighet i seg, i forhold til andre avgjørelser med flere konkrete momenter.

Oppsummert kan vi si at den alminnelige rettsoppfatning kan lede til redusert grad av en forutberegnelighet som allerede er liten. Hensynet kan ha som konsekvenser at fanger kan bli ofre for usaklig forskjellsbehandling, og større eller mindre grad av vilkårlighet.

8 Avslutning

I dette avsnittet vil jeg først gi en oppsummering av de funn som er gjort i materialet.

Derneft vil jeg gi noen avsluttende kommentarer i forbindelse med disse funnene.

8.1 Sammenfatning

Dersom vi oppsummerer de funn som er gjort i det materialet jeg har tilgang til, ser vi at den alminnelige rettsoppfatning er et hensyn som Kriminalomsorgen skal legge til grunn ved alle avgjørelser. Jeg har kun undersøkt fire avgjørelsestyper permisjon, overføring til lavere sikkerhetsnivå, soning utenfor institusjon og prøveløslatelser. I de første to forekommer den alminnelige rettsoppfatning brukt i et fåtall av vedtakene. For avgjørelser knyttet til soning utenfor institusjon er det kun i ett fengsel de har fått slike søknader til behandling. Men i disse sakene har hensynet vært påberopt i samtlige avgjørelser som har vært fattet i undersøkelsesperioden. Når det gjelder prøveløslatelsesaker er det ikke blitt henvist til den alminnelige rettsoppfatning. Ut fra min erfaring med slike avgjørelser, overrasker det meg ikke at den alminnelige rettsoppfatning blir så sjelden henvist til. Det som imidlertid overrasket meg var fangenes uttalelser og synspunkter. Både at hensynet angivelig ble brukt ofte, og i alle typer søknader. Det var også interessant at den alminnelige rettsoppfatning blir brukt som en muntlig begrunnelse fra ansatte i fengselet, for at fangene ikke trenger å søke. På den måten kan flere søknader trolig bli kvalt i fødselen.

I det materialet jeg har undersøkt har hensynet ikke slått positivt ut for fangen, men det foreligger avgjørelser hvor det ikke gis tilstrekkelig vekt til at det fører til avslag eller negativ innstilling.

Momenter som er avgjørende for anvendelsen og vekten av hensynet er for en stor del sammenfallende. Dette fremgår både av avgjørelsene og i uttalelser fra saksbehandlerne. Det må dreie seg om kriminalitet av en viss alvorlighetsgrad. I mitt materiale var det anvendt i saker som omhandlet drap, seksuelle overgrep, vold, ran, vinning, økonomisk kriminalitet og narkotikaforbrytelser. Straffene behøver ikke være spesielt lange før den alminnelige rettsoppfatning blir anvendt. Vi har straffer helt ned i ett år og åtte måneder, og to år og ni måneder, hvor hensynet blir brukt. Andre momenter er tidsmomentet, mediedekning, signaler fra politisk ledelse, geografisk tilknytning mellom permisjonssted og gjerningssted. Det er en viss uenighet om allmennhetens mer eller mindre berettigede frykt for gjentakelse, og hvorvidt kriminaliteten er begått mot tilfeldige medlemmer av samfunnet, skal være momenter i vurderingen. Henvisningene til vurderinger som er gjort i dommen angående den alminnelige rettsoppfatning finnes i avgjørelsesmaterialet, men gis mindre oppmerksomhet hos intervjupersonene.

Flere saksbehandlere har vanskeligheter med å definere begrepet, og de beskriver det på ulike måter. En knytter beskrivelsen til ulike hensyn som Kriminalomsorgen skal ivareta (beskytte samfunnet mot en mer eller mindre berettiget frykt, samt være samfunnets gjengjeldelsesapparat.) Alle er opptatt av at det handler om at allmennheten ikke skal bli støtt eller stille seg uforstående til fengselets vedtak, knyttet opp mot den straffbare handlingen vedkommende er dømt for. Det hersker en uenighet om hva som inngår i ”alminnelig”. Noen mener det er folk flest, den gjennomsnittlige borger, mens andre mener man må ta spesielt hensyn til etterlatte/fornærmede i straffesaken.

Blant fangene hersker det usikkerhet knyttet til innholdet av den alminnelige rettsoppfatning. Her blir både det å bli ansett som en trussel mot samfunnet og det at folk skal skjønne at rettsystemet fungerer, trukket frem som momenter. Blant fangene er det ikke uenighet om at det er folk flest man har i tankene med ordet alminnelig.

Når det gjelder hva som kan påvirke, forsterke eller endre den alminnelige rettsoppfatning, trekker alle intervjupersonene frem media som et av de viktigste argumentene. Videre

trekker intervjupersonene frem følgende momenter: Politisk tilhørighet, utdanning, opplysthet, kultur og tradisjoner, sosial status, yrke, inntekt, egne erfaringer med eller kjennskap til straffesystemet.

Vedrørende fordeler med å kunne bruke den alminnelige rettsoppfatning nevner saksbehandlerne at det kan være et argument som en sjelden gang kan være greit å ha i saker hvor man mener at vedkommende ikke bør få utgang eller overføring, men sviktfaren ikke er tilstrekkelig tungtveiende. Videre er det flere saksbehandlere som trekker frem det at man må ha tillit i befolkningen og på politisk nivå. En tredje fordel er av mer teknisk art, ved at man slipper å skrive så mye om de ulike hensyn, men har samlet alt under hensynet til den alminnelige rettsoppfatning.

Ulemper er primært at begrepet er vagt formulert, og det kan dermed utvikle seg forskjellig praksis i de ulike fengsler og regioner. Noen saksbehandlere trekker også frem at det er vanskelig å forholde seg til begrepet, og at fangene sjelden forstår hvorfor hensynet blir brukt.

Fangene er samstemte i sin kritikk av dette hensynet, og hevder at det skaper stor frustrasjon, og at det gjør det nærmest umulig å avhjelpe eller påvirke sin egen situasjon. Flere føler at det er liten sjanse til å få gjennomslag i en klageomgang.

8.2 Videre forskning

Jeg har undersøkt kun et begrenset antall saker, og intervjuet et lite antall saksbehandlere og fanger. Det hadde vært svært interessant med en større undersøkelse, hvor flere fengsler ble innlemmet, og hvor man kunne gå bredere ut. Jeg har begrenset undersøkelsen til kun fire vedtakstyper, og det vil trolig kunne gi mer og dypere kunnskap dersom flere bestemmelser ble underlagt en kartlegging.

Det vil også kunne være nyttig å undersøke det fenomenet om at fangene får den alminnelige rettsoppfatning som muntlig begrunnelse, eller motivasjon, for ikke å søke.

Vedrørende innholdet av den alminnelige rettsoppfatning, vil det være et viktig bidrag for både lovgiver, utøver og adressater, dersom det blir igangsatt en empirisk undersøkelse, som tar sikte på å avdekke folks rettsoppfatning. Det vil da være nødvendig med en svært grundig undersøkelse, tilsvarende Balvigs bidrag i Danmark. Undersøkelsen bør gå nettopp på innholdet i soningen, og den bør også omfatte folks generelle, informerte og konkrete rettsoppfatning. Dette bør gjentas etter en viss tidsperiode.

8.3 Opinion og rettssikkerhet

Det gis få føringer i lov, forarbeider og fra overordnet nivå på når og på hvilken måte den alminnelige rettsoppfatning skal anvendes. Det gis heller ingen definisjon, eller føringer som fører til en felles forståelse av hva som ligger i dette hensynet. Vi ser at saksbehandlerne definerer rettsoppfatning uten å sonde mellom hva som er folks oppfatninger og hva som kun bygger på folks følelser. Som vi så i 2.1, tar nettopp Eckhof opp denne problemstillingen ved å definere rettsoppfatninger til å omfatte begge deler. En ytterligere kompliserende faktor er at folk sjelden har all vesentlig informasjon om den konkrete saken, fengselstilværelsen og regelverket. En saksbehandler tar høyde for dette ved å si at de både må ta hensyn til folks oppfatninger, men huske at folk ikke sitter med den konkrete informasjon som ansatte i Kriminalomsorgen sitter med. Her er vi inne på et tredje moment som bidrar til å gjøre den alminnelige rettsoppfatningen vanskelig å anvende. Nettopp det at det ikke finnes grundig empiriske undersøkelser av hva folks rettsoppfatninger er når det er snakk om straffens innhold. I Danmark er det, som før nevnt, foretatt en grundig og omfattende undersøkelse av straffutmåling for litt mildere kriminalitet enn det som har vært gjenstand for behandling i denne oppgaven. Konklusjonene i undersøkelsene kan kortfattet sies å være at jo mer informasjon og tid folk brukte på de konkrete sakene, jo mildere ville de dømme.⁸⁰ Flere ville dømme ytterligere

⁸⁰ Se Balvig (2006:341)

mildere dersom de selv ble satt i dommerens rolle.⁸¹ Undersøkelsen kan ikke overføres direkte på vårt materiale, men tendensen til at den alminnelige rettsoppfatning ikke er konstant, og at den varierer alt etter hvor mye informasjon du får og hvilken rolle du selv skal spille i avgjørelsen kan ikke overses. Når det gjelder hvilken rolle man spiller, så er en undersøkelse Oslo Tingrett har utført for dommermagasinet Rett på sak av interesse. Her avkreftes den rettsoppfatningen som fremkommer i media om at legdommere blir overkjørt av fagdommernes altfor milde straffutmåling.⁸² I to av tre dissenser dille legdommerne idømme en mildere straff. Vi ser at folk flest og media ofte ikke har et korrekt faktum å bygge sin rettsoppfatning på.⁸³

Dersom vi går tilbake til forholdene i Kriminalomsorgen, hvor en eller flere saksbehandlere, ut fra sine egne oppfatninger, i stor grad må gjette seg til hva folk der ute vil føle, eller ha en oppfatning om, i den enkelte sak. Her har man ingen konkrete holdepunkter for å påstå at vedkommendes vurderinger hverken er feilaktig eller korrekte.

Ansatte i Kriminalomsorgen må forholde seg til de kildene de har, og det er primært dommen og soningsdata, utskrift fra strafferegisteret, samt egen kjennskap til fangen. Ingen av disse kildene sier noe konkret om hva folk flest mener i den enkelte saken.

Medieomtalen spiller, som vi har sett, en stor rolle. Det er viktig at når Kriminalomsorgen vektlegger medieomtale av den forutgående sak, må den være oppmerksom på mediens prioritering av stoff og vinkling. Det kan virke noe problematisk at mediene forsterker, og av og til endrer, vår oppfatning av handlinger og mennesker. Om ikke annet så er de ofte den eneste informasjonskilden vi har, og ved Kriminalomsorgens vekting av mediemomentet får mediene en dobbeltrolle. På den ene siden er de et viktig kriterium for hvorvidt den alminnelige rettsoppfatning skal få en avgjørende vekt, og på den andre side skaper eller forsterker mediene folks oppfatning. Denne maktkonstellasjonen rundt, i og fra

⁸¹ Balvig (2006:345)

⁸² Publisert i Rett på sak nr. 4/06 s. 6

⁸³ Se Balvig 2006

mediene, slår negativt ut for fangene, som allerede sitter i en posisjon uten stor innflytelse over sitt eget liv.

Det at hensynet til den alminnelige rettsoppfatning veier tyngre enn individuelle hensyn, er ikke et godt incitament til at fangene skal kunne endre sin livsførsel. Fangene tar også opp dette problemet, og mener at Kriminalomsorgen burde vurdere de lidelser og konsekvenser den alminnelige rettsoppfatningens vekt kan ha på deres liv. Dette er spesielt fremhevet fordi man ikke selv kan bidra til å endre hverken den alminnelige rettsoppfatning om seg selv og sin sak, eller vekten denne skal ha, når man sitter i fengsel. Resultatet kan bli økt bitterhet, hat mot samfunnet, kynisme og frustrasjon. Dette er ikke, etter det jeg kjenner til, vurdert som konsekvenser ved bruken av dette hensynet.

Vi har sett at begrepets vaghet og få føringer på anvendelse og vekting kan gi seg utslag i vilkårlighet og usaklig forskjellsbehandling, og den vil redusere forutberegneligheten.

Intervjupersonene fikk spørsmål om hva de trodde intensjonen med å la hensynet komme til uttrykk i forskriften var. Flere henviste til at det var begrunnet i gjengjeldelses- eller hevnsynspunkter. Ofte når man snakker om gjengjeldelse, bruker man ordene rettferdig og rimelig. Det er bare rett og rimelig at vedkommende sitter inne til langt over permisjonstid etter å ha begått en så grusom handling. Men denne fortjenestevurderingen, som Ryberg kaller det i sin bok, kan etter min oppfatning snus.⁸⁴ Etter å ha begått en straffbar handling, har du nå sonet to av dine beste år, avskåret fra jevnlig samvær med kjæreste, barn, søsken og foreldre. Kan man ikke da si at rettferdighetsargumentet også kan slå den andre veien? Ryberg påpeker også at man ikke kan være sikker på at folks rettsoppfatning kun gjenspeiler fortjenestevurderinger, men at den også omfatter andre vurderinger som straffens konsekvenser etc.⁸⁵

⁸⁴ Se Ryberg 2006

⁸⁵ Ryberg (2006:51)

Andre trekker frem at det er for å hindre at folk taper tillit til Kriminalomsorgen. En konsekvens av dette kan være at folk selv tar affære, og sørger for at straffen blir fullbyrdet. Vi har ifølge Ryberg lite empiri på sammenhengen mellom for milde straffer og økende selvtekt, og jeg vil anta at selvtekt og straffegjennomføringens innhold heller ikke er undersøkt i stor målestokk. Vi kan dermed ikke slå fast at det finnes en slik sammenheng, og da taper argumentet noe av sin verdi.⁸⁶

En siste intensjon som er trukket frem, ble uttalt av en fange. Han mente at årsaken til hensynets tilstedeværelse var et utslag av et demokratisk prinsipp, om at folks oppfatninger skulle bli tatt med i betraktningen. Selv om dette er et veldig interessant aspekt, tror jeg ikke argumentet kan være tungtveiende, slik situasjonen er i dag. Folk flest har ikke tilstrekkelig kjennskap til lovverket, slik at de vet ikke at deres stemmer blir hørt. Videre er det lite empiri som gjør det mulig å vite hva disse stemmene sier. Et siste motargument er at det vil kreve store ressurser å gjennomføre en undersøkelse som gir et korrekt bilde av folks alminnelige rettsoppfatning på straffegjennomføringens område.

Ingen av intensjonene er problemfrie, og både saksbehandlere og fanger finner begrepet ullent og lite håndterbart. Man kan da stille spørsmålstegn ved om den alminnelige rettsoppfatning bør være et eksplisitt element i vurderingen av disse typer søknader. Alle saksbehandlerne ønsker å beholde hensynet i loven, og mener at det i enkelte tilfeller er nyttig og viktig å ha det der. De fleste fangene mener også at i de absolutt verste sakene kan de skjønne at den alminnelige rettsoppfatning blir brukt. Her må det føyes til at jeg kun har snakket med fanger som sitter for vold, vinning og økonomisk kriminalitet, og at øvre strafferamme var seks og et halvt år. Jeg kan dermed ikke si noe konkret om folk som sitter for grovere forhold, eller på lengre straffer.

Dersom man skal beholde formuleringen i forskriften, bør man i alle tilfeller presisere hvilke momenter som er avgjørende for anvendelse og vekt, og hvordan begrepet skal forstås. Dette bør gjøres i retningslinjene, slik at det er lett tilgjengelig både for ansatte og

⁸⁶ Ryberg (2006:70)

fanger. På denne måten kan fangenes rettslige posisjon styrkes, både ut fra et synspunkt om økt forutberegnelighet og ut fra økt mulighet til å kunne klage på avgjørelsen.

9 Litteraturliste og registre

9.1 Lovregister

1967 Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (fvl.) av 10. februar 1967 nr. 00

§ 1, 1. ledd

§ 2, 1. ledd b jf. a

§ 19, 2. ledd b

§ 24, 1. ledd

§ 25, 2.-3. ledd

§ 28

Straffeloven

§ 233

§§ 267-268

1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25

§ 172

1999 Lov om styrking av menneskerettighetene i norsk rett av 21. mai 1999, nr. 30

§ 2

2001 Lov om gjennomføring av straff mv. (strgjfl.) av 18. mai 2001 nr. 21

§ 2

§ 6

§ 7, første ledd d c

§ 11

§ 15, 2.-3. ledd

§ 16

§ 20

§ 33

§ 34

§ 35

§ 36, 4. ledd

§ 42

2002 Forskrift til lov om gjennomføring av straff mv. av 22. februar 2002 nr. 183

§ 1-2, 1. ledd

§ 3-4, 2. ledd.

§ 3-31, jf. § 3-30

International Covenant on Civil and Political rights on December 16, 1966 Norsk tittel:

Den internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter

art. 14 nr 5

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms on November

4, 1950. Norsk tittel: Den europeiske menneskerettskonvensjon

P7 art. 2

9.2 Register over forarbeider

NOU 1983:57 Straffelovgivningen under omforming

NOU 1988:37 Ny fengselslov

NOU 1992:23 Ny straffelov – alminnelige bestemmelser

NOU 1997:23 Seksuallovbrudd

Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv.

Inst.o. nr. 60 Innstilling fra Justiskomiteen om lov om gjennomføring av straff mv.

9.3 Litteraturliste

- Andenæs, Johs. *Innføring i rettsstudiet*. 5. utgave, Oslo 1998
- Andenæs, Johs. *Straffen som problem*. Oslo, 1996
- Balvig, Flemming. *Danskernes syn på straf*. København. 2006
- Balvig, Flemming. 'Den alminnelige rettsoppfatning' – hvor alminnelig er den?
- Forelesning. Institutt for kriminologi og rettssosiologi 28. 02. 2007
- Boe, Erik *Innføring i Juss*. Oslo, 1996
- Bondeson, Ulla. *Det allmänna rättsmedvetandet – en legal fiktion*. I: Rationalitet i rättssystemet. Redigert av Ulla Bondeson. Stockholm 1979
- Christie, Nils. *En passende mengde kriminalitet*. Oslo 2004
- Eckhof, Torstein og Jan E. Helgesen *Rettskildelære*. 5. utg. Oslo, 2000
- Eckhof, Torstein og Eivind Smith. *Forvaltningsrett*, 7. utg. Oslo. 2003
- Eskeland, Ståle. *Fangerett*. Oslo, 1989
- Fleischer, Karl August. *Rettskilder – og juridisk metode*. Oslo. 1998
- Giertsen, Hedda: Fengselsvesenets skjulte verdimønstre. I Kriminologi blandingskompendium. Oslo 2004
- Hauge, Ragnar. *Straffens begrunnelser*. Oslo, 1996
- Hov, Jo. *Rettergang II – Straffeprosess*. Oslo. 1999
- Hov, Jo. *Rettergang I Sivil- og straffeprosess*. Oslo. 1999
- Høigård, Cecilie. Hva er kriminologi? I *Kriminologi*. Redigert av Liv Finstad og Cecilie Høigård. Oslo 1997
- Kvale, Steinar. *Det kvalitative forskningsintervjuet*. Oslo 2001
- Mathiesen, Thomas. *Makt og medier*. 3. utgave, Oslo 2002
- Mo, Erling. *Meddommere mildere enn fagdommere*. I: Rett på sak nr. 4/06 s. 6
- Olaussen, Leif Petter. *Hvorfor er kriminalitet en sosial realitet?* I Kriminologi blandingskompendium. Oslo 2004
- Ryberg, Jesper. *Retsfølelsen, en bog om straf og etik*. 1. utgave, København 2006
- Støkken, Marianne. *Varetektsfengsling etter strpl § 172*. UiO 2001
- www.advokatsamfundet.dk/default.asp?id=14587 (sitert 02.01.07)

10 Vedlegg

1 Tilråding fra Personvernombudet

2 Søknad om innsyn

3 Svar fra region øst

4 Svar fra region nordøst

5 Svar fra et fengsel

6 Informasjonsskriv til ansatte

7 Informasjonsskriv til fanger

8 Samtykkeerklæringer

9 Intervjuguide -- ansatte

10 Intervjuguide -- fanger

Hedda Giertsen
Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 01.11.2006

Vår ref: 15414/GT

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 21.09.2006. Meldingen gjelder prosjektet:

15414

*Straff som fortjent? Bruk av Den alminnelige rettsoppfatning som begrunnelse for vedtak
etter straffegjennomføringsloven*

Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student

Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Hedda Giertsen
[Redacted]

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/endringskjema>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/database/>

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2007 rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Geir Teigland

Kontaktperson: Geir Teigland tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: [Redacted]

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet finner at behandlingen kan finne sted med hjemmel i personopplysningsloven §§ 8 første ledd og 9 a.

Personvernombudet forutsetter at det ved dokumentgjennomgang ikke registreres personopplysninger.

I datamaterialet som genereres ved intervju vil det foreligge både direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger. I prosjektperioden skal direkte personidentifiserende opplysninger holdes atskilt fra det øvrige datamaterialet, dette gjennomføres ved at de i datamaterialet erstattes av et referansenummer som viser til en separat navneliste.

Lydopptak slettes ved transkribering, datamaterialet som helhet anonymiseres ved prosjektslutt 01.06.2007. Anonymisering foretas ved at direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger slettes eller omkodes (grovkategoriseres).

Personvernombudet forutsetter at de nødvendige instanser gir sin godkjenning for gjennomføring av prosjektet i de aktuelle fengslene, og at dokumentgjennomgang kan gjennomføres uten hinder av taushetsplikten.

Kriminalomsorgen region øst
Postboks 9006 Grønland
0133 OSLO

Søknad om innsyn i vedtak vedrørende §§ 15 annet og tredje ledd, 16, 33 og § 42

Jeg er student ved Det Juridiske fakultet, og skal skrive 60 studiepoengs avhandling som avslutning av min jussutdannelse. I den forbindelse jobber jeg med en oppgave i fengselsrett.

Tema og formål:

Temaet er bruken av den alminnelige rettsoppfatning i begrunnelsen for vedtak etter straffegjennomføringsloven. Gjennom mitt arbeid i Juss-Buss har jeg sett flere vedtak hvor begrunnelsen blant annet har vært forankret i den alminnelige rettsoppfatning. Det er derfor interessant å kunne utføre en studie av vedtak fra ulike fengsler, for å kunne beskrive forvaltningspraksis på dette feltet. Formålet med avhandlingen er blant annet å kartlegge relevansen og vektingen av den alminnelige rettsoppfatning på dette rettsområdet. Videre vil en del av formålet være å se på hvilke momenter som inngår i en begrunnelsestype som er såpass lite presist angitt. Forvaltningspraksis blir sett i lys av bl. a. straffegjennomføringsloven med tilhørende forskrift og retningslinjer, forarbeider og øvrige relevante uttalelser og rundskriv fra Kriminalomsorgen.

Metode:

Jeg ser for meg å gjennomgå vedtak om avslag og innvilgede søknader etter §§ 15 annet og tredje ledd, 16, 33 og § 42. Jeg vil begrense meg til kun å gjennomgå vedtak fra 2005 og første halvdel av 2006. I region øst er det x fengsel som det er ønskelig å få innsyn hos. I tillegg søker jeg om innsyn hos ----- fengsel. Jeg er allerede sikkerhetsklarert i alle disse fengslene.

Hvordan innsynet rent praktisk kan organiseres, avhenger selvfølgelig av fengselets kapasitet. Det er imidlertid nødvendig å få innsyn i alle vedtak etter de ovennevnte bestemmelser, samt utvalgte vedtak med tilhørende uttalelser for eksempel fra kontaktbetjent og andre innstillende parter. Dette er nødvendig for å få sett hele begrunnelsen for de ulike vedtakene.

Jeg har sendt meldeskjema til NSD og redegjort for prosjektet. Oppgaven vil bli veiledet av Hedda Giertsen, professor ved institutt for kriminologi og rettssosiologi, se vedlagte skriv.

Personalia:

Navn: ----

Fødselsnummer:

E-post:

Telefon:

Med vennlig hilsen

Vedlegg:

- 1 Meldeskjema til Datatilsynet
- 2 Skriv fra Hedda Giertsen
- 3 Intervjuguide – innsatte
- 4 Informasjonsskriv – innsatte

Til C nening

Deres ref:

Vår ref:
2006/24487-2/046.5

Dato:
17.10.2006

SØKNAD OM INNSYN VEDRØRENDE §§ 15 ANNET OG TREDJE LEDD, 16, 33 OG 42

Vedlagt oversendes søknad fra [redacted] om ovennevnte.

Prosjektbeskrivelse m.m., vedlegges.

Søkeren har hatt møte med ass. dir. og fått signal om at prosjektet synes interessant for etaten.

Vi ber om uttalelse i saken og deres vurdering om dere har kapasitet i å bistå forskeren.

Kristin Tandberg
rådgiver

Vedlegg:

Deres ref:

Vår ref:
200624487-8

Dato:
21.02.2007

SØKNAD OM TILLATELSE TIL FORSKNING – INNSYN I VEDTAK VEDRØRENDE STRAFFEGJENNOMFØRINGSLOVEN §§ 15 ANNET OG TREDJE LEDD, 16, 33 OG § 42

Vi viser til din søknad av 19.09.2006, mottatt her 26.10.2006, hvor du ber om innsyn i avslag og innvilgede søknader etter straffegjennomføringsloven §§ 15 annet og tredje ledd, 16, 33 og 42, for å se på bruken av den alminnelige rettsoppfatning i begrunnelsen for vedtak etter straffegjennomføringsloven. I tillegg søker du om å få intervju ca to innsatte fra hvert av fengslene du gjennomgår vedtak fra. Undersøkelsen vil være en 60 studiepoengs avhandling som avslutning av din jussutdannelse.

Søknaden er oversendt [redacted] for vurdering av søknaden på lokalt nivå.

[redacted] har svart positivt på henvendelsen. Kriminalomsorgen region nordøst innvilger søknaden for innsyn i vedtak vedrørende straffegjennomføringsloven §§ 15, annet og tredje ledd, 16, 33 og 42, samt intervju av ca to innsatte ved [redacted]

[redacted] har dessverre ikke kapasitet til å bistå i undersøkelsen.

Tillatelsen forutsetter at prosjektet får positiv tilbakemelding fra Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Eventuelle retningslinjer som måtte settes derfra må følges. Tillatelsen forutsetter videre at det utarbeides samtykkeerklæringer som domfelte undertegner.

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregelen, må dette godkjennes av Datatilsynet.

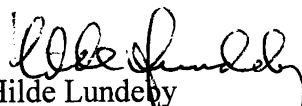
Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13c. Av § 13e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetsbestemmelser er straffbart, jf. straffeloven § 121.

Forskere må til enhver tid forholde seg til de sikkerhetsmessige vurderinger og beslutninger som fengselets ledelse måtte finne nødvendig. Vi gjør oppmerksom på at fengselet vil kunne innhente opplysninger om forskerens vandel fra det sentrale strafferegisteret. Dette er et rutinemessig ledd i sikkerhetsvurderingen.

Vi ber om at du sender ett eksemplar av oppgaven din til:

- Kriminalomsorgen region nordøst, Postboks 151, 2001 Lillestrøm
- Kriminalomsorgens utdanningssenter v/biblioteket, Postboks 6138 Etterstad, 0602 Oslo
- Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Postboks 8005, Dep. 0030 Oslo
- [Redacted]

Med hilsen

Hilde Lundebø
assisterende regiondirektør

Karin Aaland
førstekonsulent

Kopi: [Redacted]

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning
KRUS

[REDACTED] fengsel sier i utgangspunktet ja, men må sette noen rammer i forhold til vår kapasitet.

- [REDACTED] fengsel kan bidra med å finne frem vedtak, kopiere dem og sladde dem. Vi har ikke kapasitet til å finne fram og gå gjennom underliggende dokumenter og deretter sladde det som er nødvendig.

- [REDACTED] får dokumentene i papirform, ikke elektronisk. Mye finnes ikke elektronisk. I "ikke underskrevet stand" på dataen vår er det for mange usikkerhetsmomenter til at vi vil utgi det.

- [REDACTED] må ha et tilholdssted. Vi kan tilby et besøksrom. Er det nok i forhold til [REDACTED] behov?

- Sladding gjør at vi ikke bryter noen taushetsplikt og gjør at det ikke er sikkerhetsmessig betenkelig.

- Det at [REDACTED] skal intervju innsatte kompliserer saken. Da blir sladding bortkastet. De innsatte blir informert om at vi har utgitt deres papirer. Alle innsatte vi utgir vedtak i forhold til må forespørres om de vil la seg intervju osv. **Vi har ikke kapasitet til at [REDACTED] skal intervju innsatte**

[REDACTED]
Fung fengselsleder

FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I STUDENTPROSJEKT

Jeg er jusstudent og skal skrive en oppgave som siste del av studiet. I min oppgave er jeg interessert i å undersøke relevans og vekt av den alminnelige rettsoppfatning som ledd i begrunnelsen for vedtak. I tillegg er det ønskelig å beskrive momenter som inngår i dette begrepet.

Jeg vil i den forbindelse gjerne intervju saksbehandlere på fengsels- og regionshold.

Deltakelse i dette prosjektet er frivillig, og dersom du ønsker å delta, men senere vil trekke deg, kan samtykke trekkes tilbake når som helst og uten grunn.

Under intervjuet, vil jeg benytte en digital opptaker, men intervjuet vil bli slettet så snart det er utskrevet. Intervjumaterialet vil bli behandlet konfidensielt, og det vil ikke bli brukt navn på intervjuobjektene i oppgaven. Jeg er underlagt taushetsplikt, og har sendt melding om prosjektet til personvernombudet for forskning (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.)

Ingen enkeltpersoner vil være identifiserbare i den ferdige oppgaven, og alle data vil anonymiseres etter prosjektslutt i mai 2007.

Hvis du kan tenke deg å la deg intervju, kan du gi meg en tilbakemelding.

Med vennlig hilsen

Student x og Veileder Hedda Giertsen

Hvis du har spørsmål til gjennomføringen eller ønsker utdypende informasjon kan jeg kontaktes på telefon y, eller epost z

BRUKEN AV BEGRUNNELSEN "ALMINNELIG RETTSOPPFATNING" I VEDTAK. FORESPØRSEL OM DELTAKELSE I STUDENTPROSJEKT

Jeg er jusstudent og skal skrive en avhandling som siste del av studiet. Jeg er opptatt av å finne ut hvordan den alminnelige rettsoppfatning/allmenne rettsfølelse blir brukt i vedtak.

Har du søkt om overføring, permisjon eller prøveløslatelse, og fått et svar hvor det blir vist til den alminnelige rettsoppfatning eller den allmenne rettsfølelse? Da er jeg svært interessert i å intervju deg.

Jeg kommer til å spørre om hva som har vært begrunnelser for vedtakene. Jeg kommer ikke til å stille spørsmål om personlige opplysninger. Jeg er kun ute etter ditt syn på fengselets måte å begrunne vedtak på. Jeg ønsker også å høre ditt syn på hva som ligger i uttrykket "den alminnelige rettsoppfatning".

Under intervjuet vil jeg benytte en digital opptaker, men opptakene vil bli slettet når intervjuene er skrevet ut.

Disse intervjuene vil danne grunnlag for en analyse av bruken av alminnelig rettsoppfatning, sett fra fangers synsvinkel. Denne analysen blir en del av oppgaven, som skal være ferdigskrevet i løpet av våren 2007. Jeg har gjennomgått vedtak fra fengselet, for å beskrive deres praksis. Disse vedtakene vil ikke settes i direkte sammenheng med dere som blir intervjuet.

Deltakelse i dette prosjektet er frivillig, og dersom du ønsker å delta, men senere vil trekke deg, kan du avbryte intervjuet når som helst og uten grunn.

Jeg er underlagt taushetsplikt, og ingen andre får tilgang til opplysninger om deg. Prosjektet er godkjent hos Personvernombudet for forskning, norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Ingen enkeltpersoner vil være identifiserbar i den ferdige oppgaven, og alle data vil anonymiseres etter prosjektslutt i mai 2007.

Hvis du kan tenke deg å la deg intervju, kan du kontakte meg på tlf.

Om du har erfaring fra slike vedtak, ville jeg sette stor pris på om du tar kontakt!

Med vennlig hilsen

Student [x](#)
og veileder Hedda Giertsen

Hvis du har spørsmål til gjennomføringen eller ønsker utdypende informasjon kan du ta kontakt med [x](#) på tlf. [y](#)

Samtykkeerklæring for deltakelse i studentprosjekt

Med dette erklærer jeg at jeg samtykker til å la meg intervju i studentprosjekt, skrevet av ---. I henhold til den skriftlige/muntlige informasjonen jeg har fått, er jeg gjort kjent med at samtykket er frivillig, og kan trekkes tilbake når som helst uten grunn.

Sted

Dato

Signatur

Intervjuguide for ansatte i fengsler

1. Hvilke vurderinger foretar du når en søknad om permisjon, overføring eller prøveløslatelse skal avgjøres?
 2. Bruker du alltid alle disse momentene?
 - Hvilke bruker du mest, hvorfor?
 - Kommer alle eksplisitt til uttrykk i vedtaket?
 3. Hvilken rolle spiller den alminnelige rettsoppfatning når du tar en avgjørelse? I hvilke tilfeller kommer den til uttrykk? Kan du nevne momenter som gjør at den blir anvendt?
 4. Hvilke momenter er avgjørende for deg når det gjelder vekten og anvendelsen av den alminnelige rettsoppfatning? Gi eksempler.
 5. Nå har vi snakket en del om anvendelse og vekt, men kan du forklare hva du legger i den alminnelige rettsoppfatning? Definere begrepet.
 6. Er det noen momenter det er enklere å forankre en avgjørelse ut fra; hvilke?
- Hvordan forholder det seg med den alminnelige rettsoppfatning på dette området?
7. Jeg regner med at du har fått reaksjoner på enkelte avgjørelser og i den forbindelse vil jeg gjerne høre dine synspunkter på hvilke elementer i begrunnelsen som er vanskeligst/enklest å forsvare, hvorfor? Er det noen forskjell om du må forsvare avgjørelsen ovenfor fangen, dine overordnede eller folk utenfor systemet?
 8. Mener du alminnelig rettsoppfatning er en nyttig/viktig del av begrunnelsen? Utdyp.
 9. Dersom du stilles helt fritt i forhold til skrevne regler, hvilke momenter synes du det er viktig å ha med i en begrunnelse for et slikt vedtak?
 10. Har saksbehandlingen blitt annerledes (enklere/vanskeligere) etter at den alminnelige rettsoppfatning ble et lovfestet vurderingskriterium?
 11. For mange kan begrepet den alminnelige rettsoppfatning virke noe vagt, har dere drøftet begrepet i anstalten/regionen eller Kriminalomsorgen for øvrig?
 12. Er det noe mer du ønsker å tilføye rundt temaet den alminnelige rettsoppfatning?

Takk for at du tok deg tid til å delta i denne undersøkelsen.

Intervjuguide:

Jeg skal undersøke hva personer tenker og mener om den alminnelige rettsoppfatning; både ut fra egne erfaringer og i sin alminnelighet. I denne undersøkelsen vil praksis fra fengslene bli gjennomgått, og jeg intervjuer flere personer, både ansatte og fanger. Vil du vite mer? Før vi begynner? Du kan trekke deg under hele intervjuet, og du trenger ikke svare på spørsmål.

Anvendelse:

1. Har du søkt om overføring, prøveløslatelse eller permisjoner; hva ble resultatet?
2. Når du får svar på søknader; hvordan blir disse begrunnet?
 - Er det noen av momentene du nevnte som går igjen; Hvilke?
3. Hva tror du er grunnen til at fengselet bruker nettopp det argumentet i avgjørelsen av din(e) søknad(er)?
4. Har du inntrykk av at det er flere som får samme begrunnelse/alminnelig rettsoppfatning) som moment i svar på sine søknader?
5. Har du synspunkter/eksempler på om det er noen saker hvor begrunnelsen blir gitt oftere enn andre? Utdyp
 - I dokumentgjennomgangen har jeg sett at medieoppmerksomhet har blitt trukket fram i noen saker, har du noen erfaringer/synspunkter på dette?
 - Andre momenter
5. Har du en formening om den alminnelige rettsoppfatning spiller den samme rollen i alle typer søknader, eller varierer dette med søknadstype? Utdyp

Innhold:

6. Har du tenkt over hva den alminnelige rettsoppfatning er?
7. Har du eksempler på hvilke momenter som kan påvirke/endre den alminnelige rettsoppfatning?
8. Har du synspunkter på om den alminnelige rettsoppfatning har det samme innhold hvis du spør folk flest, dommere, politi, saksbehandlere, fanger og politikere eller er den stort sett lik hos alle? Kan du komme med eksempler?

Virkning:

9. Hvordan oppleves det å få avgjørelsen begrunnet på denne måten? Varierer opplevelsen etter begrunnelsesmåte (ikke tilstrekkelig tungtveiende grunner fra din side, sviktfare, formelle krav, alminnelig rettsoppfatning.)? Utdyp Snakket med andre.

De lege ferenda-betraktninger:

10. Hva mener du selv om å bruke den alminnelige rettsoppfatning som begrunnelse for fengselets avgjørelser? Hvorfor/hvorfor ikke?)
11. Er det slik at du snakker med dine medmennesker om vedtak og begrunnelser? Hva mener de andre som du har diskutert dette med?
12. Hvilke momenter synes du er viktig/riktig når man skal vurdere søknader om permisjoner, overføringer og prøveløslatelse, Utdyp
13. Hva tror du er lovgivers hensikt med den typen begrunnelse?
14. Har du synspunkter på hva myndighetene ser på som formålet med straff? Hva er ditt syn på formål med straff?
15. Er det noe du vil føye til eller kommentere av det vi har snakket om?

Takk for at du ville være med på dette intervjuet. Dersom du ikke har noe imot det, kan det hende jeg ringer deg for å stille noen oppfølgingsspørsmål.